

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΒΑΛΛΑΡΗ ΜΑΡΙΝΑ

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η συμβολή του στην παιδεία
στο κράτος της Νίκαιας

Διπλωματική Εργασία

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

Επιβλέπων Καθηγητής:

Κωνσταντίνος Ν. Κωνσταντινίδης

Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η συμβολή του στην παιδεία
στο κράτος της Νίκαιας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι προϊόν σκληρής προσωπικής μελέτης και αгаστής συνεργασίας με τον επόπτη καθηγητή μου, κ. Κωνσταντίνο Ν. Κωνσταντινίδη, ο οποίος με εισήγαγε στα δυσανάβατα μονοπάτια της έρευνας και συζήτησε μαζί μου κάθε ερώτημα που αφορούσε στην έρευνά μου. Επίσης για την περάτωση της χρειάστηκε να περάσω σημαντικό χρόνο στην βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αλλά και σε βιβλιοθήκες άλλων Πανεπιστημίων και άλλων ιδρυμάτων. Στην διάρκεια της έρευνάς μου ανακάλυψα στο Σκευοφυλάκιο της Μονής Προυσού στο Καρπενήσι ένα χειρόγραφο του έργου της *Έπιτομής Λογικής* του Νικηφόρου Βλεμμύδη του 18^{ου} αιώνα.

Όπως ήταν φυσικό, κατά την υλοποίηση της διπλωματικής αυτής εργασίας παρουσιάστηκαν και ποικίλα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν. Ένα από αυτά ήταν το γεγονός ότι πολλά βιβλία και άρθρα που ήταν απαραίτητα για την εργασία μου δεν ήταν διαθέσιμα στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και δεν ανευρέθησαν στις βιβλιοθήκες άλλων ελληνικών ιδρυμάτων. Η λύση σε αυτό το πρόβλημα ήταν η ενδελεχής έρευνα στο διαδίκτυο, αλλά και οι επαφές του επόπτη καθηγητή μου με πανεπιστήμια στην Ευρώπη και την Αμερική, από όπου υπήρξε η δυνατότητα να εντοπιστούν και να μου αποσταλούν σε ψηφιακή μορφή τα απαραίτητα επιστημονικά βιβλία και άρθρα. Σε όσους με βοήθησαν στο ζήτημα αυτό εκφράζω τις ευχαριστίες μου.

Ευχαριστίες οφείλονται και στους Καθηγητές που δέχθηκαν προθύμως να συμμετάσχουν στην εξεταστική επιτροπή της Διπλωματικής μου εργασίας, Παναγιώτη Αντωνόπουλο, Καθηγητή «Βυζαντινής ιστορίας και Μεσαιωνικής Ευρωπαϊκής ιστορίας» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Ηλία Γιαρένη, Αναπληρωτή Καθηγητή «Βυζαντινής παιδείας» του Ιονίου Πανεπιστημίου.

Θερμές, όμως, ευχαριστίες οφείλω στους γονείς μου που με στήριξαν παντοιοτρόπως στη μακρά και επίπονη προσπάθειά μου. Επίσης στην εξαδέλφη μου Γεωργία Ψαρρά για την υποστήριξή της σε τεχνικά ζητήματα. Στο τέλος σε αυτό το δύσκολο ταξίδι οι κακές και καλές στιγμές του μετουσιώθηκαν σε ωραίες αναμνήσεις.

Ιωάννινα, Φεβρουάριος 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	σ. 5
Βραχυγραφίες.....	σ. 7
Εισαγωγή.....	σσ. 8-11
Κεφάλαιο Α΄: Η βιογραφία και η παιδεία του Νικηφόρου Βλεμμύδη.....	σσ. 12-30
Κεφάλαιο Β΄: Η δημόσια δράση του Νικηφόρου Βλεμμύδη, η ίδρυση της μονής-σχολής του.....	σσ. 31-50
Κεφάλαιο Γ΄: Το διδακτικό έργο του Νικηφόρου Βλεμμύδη.....	σσ. 51-72
Κεφάλαιο Δ΄ : Τα διδακτικά και νουθετικά έργα του Βλεμμύδη.....	σσ. 73-98
Έπιτομή Λογικής.....	σσ. 73-80
Έπιτομή Φυσικής.....	σσ. 81-88
Βασιλικός Άνδριάς.....	σσ. 89-98
Συμπεράσματα.....	σσ. 99-102
Βιβλιογραφία.....	σσ. 103-110

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

<i>AnalBoll</i>	<i>Analecta Bollandiana</i>
<i>BNJ</i>	<i>Byzantinische- neugriechische Jahrbücher</i>
Βυζαντινά	Επιστημονικόν Όργανον Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
<i>BS</i>	<i>Byzantine Studies</i>
<i>BSI</i>	<i>Byzantinoslavica</i>
<i>Byz. Saint</i>	<i>The Byzantine Saint: University of Birmingham 14th Spring Symposium of Byzantine Studies, London 1981</i>
<i>Byz. F.</i>	<i>Byzantinische Forschungen, Internationale Zeitschrift für Byzantinisti</i>
Βυζαντιακά	Επιστημονικόν Όργανον Ελληνικής Εταιρείας Περίοδος Μεσαιωνικού Ελληνισμού Θεσσαλονίκη
<i>BZ</i>	<i>Byzantinische Zeitschrift</i>
<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i>
<i>GRBS</i>	<i>Greek Roman and Byzantine Studies</i>
<i>MIET</i>	Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
<i>PG</i>	<i>Patrologiae cursus completus: Series Graeca: Migne J. (ed.), Parisiis 1859-1866.</i>
ΠΑΑ	Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών
<i>REB</i>	<i>Revue des études byzantines</i>
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει θέμα της τη ζωή, τη δράση και την πνευματική προσφορά ενός σημαντικού λογίου του 13^{ου} αιώνα, του Νικηφόρου Βλεμμύδη, ο οποίος, μετά την κατάληψη της πρωτεύουσας από τους Σταυροφόρους, συνέβαλε τα μέγιστα στον χώρο της παιδείας στην εξόριστη αυτοκρατορία της Νίκαιας. Έμμεσα λοιπόν μέσα από την παρούσα μελέτη γίνεται λόγος για την ανασύσταση της παιδείας στο βυζαντινό κράτος της εξορίας, στη Νίκαια.

Για το αντικείμενο της παιδείας, στον χώρο του κράτους της Νίκαιας διαθέτουμε ήδη ειδικές μελέτες¹. Ωστόσο, τα διδακτικά εγχειρίδια που συνέθεσε ο Βλεμμύδης δεν φαίνεται να εξετάστηκαν συστηματικά. Υπάρχουν επίσης νεότερες εκδόσεις, πηγών καθώς και άλλες πρόσφατες εργασίες που αναφέρονται και στο θέμα της εκπαίδευσης.

Σκοπός της προσπάθειάς μου αυτής, δεν είναι να καταγράψω μόνο τα βιογραφικά στοιχεία, τη δημόσια δράση και το διδακτικό έργο της λόγιας προσωπικότητας του Νικηφόρου Βλεμμύδη, αλλά να καταδείξω ταυτόχρονα και την εξελικτική πορεία της εκπαίδευσης στην αυτοκρατορία της Νίκαιας, η οποία προετοίμασε το έδαφος για την Παλαιολόγεια Αναγέννηση των γραμμάτων.

Αφετηρία της εργασίας μας, είναι το έτος 1204 όταν οι στρατιώτες της Δ' Σταυροφορίας κατέλαβαν και διένειμαν μεταξύ τους την Κωνσταντινούπολη και τα λοιπά εδάφη της Αυτοκρατορίας. Το γεγονός αυτό είχε σημαντικές επιπτώσεις όχι μόνο στον χώρο της πολιτικής, αλλά και σε εκείνον της παιδείας.

Μετά το 1204 δημιουργήθηκαν τρία νέα κρατικά μορφώματα, τα οποία διέσωσαν τον βυζαντινό πολιτισμό, ο οποίος κινδύνευε να αφανιστεί, καθώς οι Δυτικοί προέβησαν σε πρωτοφανείς λεηλασίες στη Βυζαντινή πρωτεύουσα. Μάλιστα δεν δίστασαν να μεταφέρουν στις γενέτειρές τους λαοφιλή ιερά

¹ Εκτενέστερη αναφορά στον τομέα της παιδείας στο κράτος της Νίκαιας γίνεται στην διδακτορική διατριβή του κυρίου Κωνσταντινίδη. Constantinides C. N., *Higher Education in Byzantium in the thirteenth and early fourteenth centuries (1204 – ca. 1310)*, έκδ. Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Nicosia 1982. Στο εξής, Constantinides, *Higher Education*.

λείψανα και σπουδαία έργα τέχνης ως λάφυρα από την Κωνσταντινούπολη και τις άλλες πόλεις της αυτοκρατορίας.

Η πνευματική δραστηριότητα του Βυζαντινού πολιτισμού δεν σταμάτησε μετά το 1204, καθώς οι Βυζαντινοί λόγιοι συνέχισαν το έργο τους σε Ανατολή και Δύση. Σε αυτό τον τομέα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης.

Το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας ασχολείται με τη βιογραφία και την εκπαίδευση του Νικηφόρου Βλεμμύδη. Βασική πηγή της πληροφόρησής μας είναι το αυτοβιογραφικό του έργο *Διήγησις Μερική*. Όπως αναφέρει ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στο έργο του, πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στο κράτος της Νίκαιας, το οποίο και θεμελίωσε ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.

Ο Βλεμμύδης κατάγονταν από εύπορη οικογένεια, γι' αυτό άλλωστε έτυχε επιμελημένης παιδείας. Αναφέρει επίσης ότι μέχρι την οριστική εγκατάστασή του στη μονή του Αγίου Γρηγορίου του Θαυματουργού, που ίδρυσε στα Ημάθια της Εφέσου, ο ίδιος και η οικογένειά του μετακινήθηκαν σε αρκετές περιοχές του κράτους της Νίκαιας. Έτσι και η εκπαίδευσή του συντελέστηκε σε διάφορα μέρη του κράτους της Μ. Ασίας.

Συγκεκριμένα, στη Προύσα έλαβε την αρχική του εκπαίδευση των *ιερών γραμμάτων*, έχοντας ως διδάσκαλο, τον μετέπειτα μητροπολίτη Εφέσου, Μοναστηριώτη. Μετά το πέρας των σπουδών αυτών, η οικογένεια του Βλεμμύδη εγκαταστάθηκε στη Νίκαια, όπου ο Βλεμμύδης παρακολούθησε το δεύτερο στάδιο της εκπαίδευσής του, την *ἐγκύκλιο παιδεία*. Πολύ πιθανόν εκεί να είχε ως διδάσκαλό του τον μετέπειτα αντίζηλό του, Δημήτριο Καρύκη. Από αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης ο Βλεμμύδης δεν έμεινε ικανοποιημένος και ελλείψει κατάλληλου διδασκάλου άσκησε την ιατρική τέχνη, που ήταν το επάγγελμα του πατέρα του.

Από τις αναφορές του Νικηφόρου Βλεμμύδη φαίνεται πως το εκπαιδευτικό σύστημα στο κράτος της Νίκαιας, παρουσίαζε σημαντικές ελλείψεις σε δασκάλους και διδακτικά εγχειρίδια. Σε ηλικία 23 ετών, το 1220 ο Νικηφόρος Βλεμμύδης φοίτησε για τρία χρόνια κοντά στον ερημίτη Πρόδρομο στην λατινοκρατούμενη τότε περιοχή του Σκαμάνδρου ποταμού. Εκεί, απέκτησε τις

περισσότερες γνώσεις του στις θετικές επιστήμες και την αριστοτελική φιλοσοφία.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας πραγματεύεται τη δημόσια δράση του Νικηφόρου Βλεμμύδη, καθώς και την ίδρυση με αυτοκρατορική χορηγία της μοναστικής του σχολής κατά τη δεκαετία του 1240.

Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του το 1223, ο Βλεμμύδης εξετάστηκε δημόσια από τον «*ὑπατο τῶν φιλοσόφων*», Δημήτριο Καρύκη, όπου και επέδειξε την υψηλή του κατάρτιση και έλαβε το *οφφίκιο* του «*ἀναγνώστη*» στο οικουμενικό πατριαρχείο, από τον Γερμανό Β'. Έλαβε επίσης μέρος στην αποτυχημένη εκκλησιαστική συζήτηση με τους Λατίνους *ἀποκρισιάρχους* τον Νοέμβριο του 1234 που σκοπό είχε την ένωση των δυο Εκκλησιών. Θα επανέλθει σε νέες συζητήσεις, που πραγματοποιήθηκαν στο Νυμφαίο το 1250.

Την περίοδο αυτή άσκησε διδακτικά καθήκοντα κατ' αίτηση του αυτοκράτορα, διδάσκοντας τον διάδοχο του θρόνου, θέματα που παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας.

Περί το 1241 ο Βλεμμύδης θεμελίωσε την Μονή του κοντά στην Έφεσο που λειτούργησε ως μοναστικό σχολείο τόσο για μοναχούς, όσο και για κοσμικούς μαθητές. Η μακρά παρουσία και διδασκαλία του στη Μονή του δεν ήταν πάντοτε ομαλή, αφού όπως λέει, έγιναν αρκετές απόπειρες εναντίον του και κατηγορήθηκε συκοφαντικά στον αυτοκράτορα. Όμως, ο Βλεμμύδης πάντα κατάφερε να απαλλάσσεται από κακόβουλες κατηγορίες.

Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας ασχολείται με το διδακτικό έργο του Βλεμμύδη. Αρχικά γίνεται λόγος για όλα τα ταξίδια που πραγματοποίησε, προκειμένου να εντοπίσει, να αντιγράψει και να αποκτήσει σημαντικά χειρόγραφα, πρωτίστως διδακτικά εγχειρίδια της κλασικής αρχαιότητας. Μέσα από την *Αυτοβιογραφία* του, φαίνεται η μεγάλη οικονομική βοήθεια που έλαβε από τον αυτοκράτορα για την υλοποίηση του δύσκολου εγχειρηματός του. Η αυτοκρατορική υποστήριξη έφερε και την συνδρομή των τοπικών αρχόντων και των μοναχών σε όλες τις περιοχές που επισκέφτηκε.

Όταν ο Βλεμμύδης σταμάτησε τα ταξίδια αναζήτησης χειρογράφων, δέχτηκε θερμή παράκληση από τον αυτοκράτορα να δεχτεί πέντε νέους να

φοιτήσουν κοντά του στη Νίκαια. Φαίνεται, όμως, ότι τα μαθήματα αυτά έληξαν άδοξα, καθώς δύο μαθητές του τον κατηγορήσαν στον αυτοκράτορα. Παρά τις βαριές κατηγορίες που δέχτηκε ο Βλεμμύδης, η εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη δεν κλονίστηκε απέναντί του, του ζήτησε μάλιστα να διδάξει τον υιό και διάδοχό του, Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρι. Μέσα από αυτό το κεφάλαιο γίνεται αντιληπτό πως ακόμα δεν είχε ιδρυθεί κάποια ανώτερη σχολή στη Νίκαια, άρα δεν είχε οργανωθεί ούτε ο εκπαιδευτικός τομέας επαρκώς.

Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας ασχολείται με τα έργα που συνέγραψε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και χωρίζεται σε δύο μέρη. Συγκεκριμένα, στο πρώτο μέρος γίνεται λόγος για τα δύο διδακτικά εγχειρίδια του Βλεμμύδη, την «*Επιτομή Λογικῆς*» και την «*Επιτομή Φυσικῆς*». Αναμφίβολα όμως, είναι έργα σημαντικά καθώς ο Βλεμμύδης σκοπό είχε να απλοποιήσει την φιλοσοφία και τη φυσική του Αριστοτέλη, για να είναι προσιτά και κατανοητά στους μαθητές.

Το τρίτο έργο που μελετήθηκε επισταμένως σ' αυτή την εργασία είναι ο «*Βασιλικός Ανδριάς*». Το έργο αυτό εντάσσεται στα «*Κάτοπτρα Ηγεμόνος*» και έχει μελετηθεί περισσότερο από τα προηγούμενα δύο, καθώς αποτέλεσε θέμα διδακτορικής εργασίας και άλλων εργασιών². Επίσης μεγάλης σημασίας είναι και η παράφραση του έργου που έγινε από τους Γεώργιο Γαλησιώτη και Γεώργιο Οιναιώτη³. Το έργο αυτό του Νικηφόρου Βλεμμύδη απευθύνεται στον μαθητή του Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρι και κάνει λόγο για το πώς οφείλει να κυβερνά και να φέρεται ο ιδανικός ηγεμόνας.

² Χρήστου Π. Κωνσταντίνος, Ο «*Βασιλικός Ανδριάς*» ό ιδεώδης Μονάρχης κατά τὸ Νικηφόρο Βλεμμύδη, έκδ. Εθνικό Κέντο Τεκμηρίωσης, Θεσσαλονίκη 1993. Στο εξής, Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*. Παϊδας Δ. Σ. Κωνσταντίνος, Η Θεματική των Βυζαντινών Κατόπτρων Ηγεμόνος της Πρώιμης και Μέσης Περιόδου (398–1085): Συμβολή στην Πολιτική θεωρία των Βυζαντινών. έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2005, στο εξής, Παϊδας, Θεματική Κατόπτρων. Παϊδας Δ. Σ. Κωνσταντίνος, Τα Βυζαντινά «*Κάτοπτρα Ηγεμόνος*» της Ύστερης Περιόδου (1254 -1403). Εκφράσεις του Βυζαντινού Βασιλικού Ιδεώδους, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2006. Στο εξής, Παϊδας, *Κάτοπτρα Ύστερης Περιόδου*.

³ Hunger Herbert- Ševčenko Ihor, *Des Nikephoros Blemmydes Βασιλικός Ανδριάς und dessem metaphrase von Georgios Galesiotes und Georgios Oinaïotes: einen weiterer Beitrag zum Verständnis der byzantinischen Schrift-Koine*, έκδ. Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1986. Στο εξής, Hunger – Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes*.

Η ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΗ

Οι Σταυροφόροι μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μοιράστηκαν μεταξύ τους την επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι Λατίνοι όντας κατακτητές των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αντικατέστησαν στις κτήσεις τους, δηλαδή τον παλιό Βυζαντινό τρόπο διοίκησης, με εκείνον της Δύσης, τον φεουδαρχικό. Επιπλέον, προσπάθησαν να επιβάλουν το δικό τους δόγμα και τον δικό τους τρόπο ζωής. Το ίδιο είχαν πράξει και έναν αιώνα νωρίτερα όταν κατέλαβαν τους Αγίους Τόπους, την Αντιόχεια και τη Συριακή Έδεσσα. Όμως, μέσα σε αυτό το ζοφερό κλίμα για τον Βυζαντινό πληθυσμό, οργανώθηκε σε κάποιες περιοχές αντίσταση εναντίον των Λατίνων. Συγκεκριμένα, η Ήπειρος υπό τον Μιχαήλ Άγγελο, η Νίκαια υπό τον Θεόδωρο Α' Λάσκαρι και η Τραπεζούντα υπό τους Αλέξιο και Δαβίδ Κομνηνούς όρθωσαν το ανάστημά τους εναντίον των Λατίνων κατακτητών. Στα νεοσύστατα αυτά κράτη διατηρήθηκε η Βυζαντινή κληρονομία και ο Βυζαντινός πολιτισμός. Η Ήπειρος και η Νίκαια έθεσαν ως στόχο τους την ανασύσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ η Τραπεζούντα ούσα μια απομακρυσμένη περιοχή αρκέστηκε στην διατήρηση της ανεξαρτησίας της. Στις ελεύθερες αυτές περιοχές βρήκαν καταφύγιο μεγάλες Βυζαντινές οικογένειες της Κωνσταντινούπολης, οι οποίες αρχικά ήθελαν να γλιτώσουν από τις βιαιότητες των Λατίνων κατακτητών και στη συνέχεια να διατηρήσουν τον πολιτισμό τους.

Ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις και κατ' επέκτασιν η αυτοκρατορία της Νίκαιας ήταν ο κύριος αντίπαλος των Λατίνων, γιατί το κράτος αυτό διέθετε τους περισσότερους πόρους και το μεγαλύτερο ανθρώπινο δυναμικό για να ανακτήσει την Κωνσταντινούπολη σε σχέση με τα άλλα δυο. Ο ιδρυτής της αυτοκρατορίας της Νίκαιας, σ' αντίθεση με τον ηγεμόνα της Ηπείρου και τον αυτοκράτορα της Τραπεζούντας, συνειδητοποίησε από νωρίς ότι ο πόλεμος εναντίον των Λατίνων δεν ήταν μόνο πολιτικός, αλλά και πνευματικός. Επομένως, η επαναλειτουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος ήταν καίριας σημασίας και γι' αυτό προχώρησε στη δημιουργία του. Το εκπαιδευτικό σύστημα που δημιούργησε ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις, είχε τις βάσεις του σε εκείνο των Κομνηνών. Στη Νίκαια ανασυστήθηκε τέλος το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην εξορία το 1206. Η

αυτοκρατορία της Νίκαιας δικαίως χαρακτηρίστηκε συνεχιστής της Βυζαντινής αυτοκρατορίας⁴.

Στο περιβάλλον της εξορίας έζησε και έδρασε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο οποίος αναδείχτηκε στον σημαντικότερο λόγιο του κράτους της Νίκαιας⁵. Ο Βλεμμύδης γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, περί το 1197 και πέθανε περί το 1271 στη Μονή του Αγίου Γρηγορίου Θαυματουργού κοντά στην Έφεσο⁶. Οι παραπάνω ημερομηνίες αποδεικνύουν, ότι ο Βλεμμύδης δεν έζησε μόνο την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204, αλλά βίωσε και την ανακατάληψή της το 1261 από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, ο οποίος ήταν ο τελευταίος αυτοκράτορας της Νίκαιας και συγχρόνως ο πρώτος της αναγεννημένης Βυζαντινής αυτοκρατορίας⁷. Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, όμως,

⁴ Constantinides, *Higher Education*, σ. 5. Γιαρένης Ηλίας, *Η Συγκρότηση και η εδραίωση της αυτοκρατορίας της Νίκαιας: ο Αυτοκράτορας Θεόδωρος Α΄ Κομνηνός Λάσκαρης*, έκδ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 2008, σσ. 278-281. Στο εξής, Γιαρένης, *Αυτοκρατορία της Νίκαιας*.

⁵ Beck Hans-George, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, έκδ. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1959, σ. 671. Στο εξής, Beck, *Kirche und theologische Literatur*.

⁶ Χρήστου, Βασιλικός Άνδριάς, σσ. 17 και 32. Goulia Antonia, Katsiampoura Gianna, «*The Scholar – Monk and the Aristotle: Nikephore Blemmydis, Epitome Physica (Ο Μοναχός Διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης: Νικηφόρος Βλεμμύδης, Έπιτομή Φυσικής)*», έκδ. International Conference «Science and Religion Proceedings», Institute of Historical Research, Athens (3 -5 September 2015), σ. 110. Στο εξής, Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης». Τατάκης Βασίλειος Ν., *Byzantine Philosophy*, μτφρ. Νικόλας Μουταφάκης, έκδ. Hackett Publishing Company Inc., Cambridge 2003, σ. 191. Στο εξής Tatakis, *Byzantine Philosophy*. Angold Michael, *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*, έκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1995, σ. 555, στο εξής, Angold, *Church and Society*. P.A.G Agapetos, Νικηφόρος Βλεμμύδης «Διήγησις Μερική»... [μια αποσπασματική αυτοβιογραφία], «Εντευκτηριο 28-29» (Herbst/Winter 1994) σσ. 52-61. Στο εξής Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία». Τωμαδάκης Νικόλαος Β., *Οι Λόγιοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του Βασιλείου της Νίκαιας*, έκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 95. Στο εξής, Τωμαδάκης, *Λόγιοι*. Constantinides, *Higher Education*, σ. 7. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 671.

⁷ Χρήστου, Βασιλικός Άνδριάς, σσ. 17-18. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 52. Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σ. 110. Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95. Constantinides, *Higher Education*, σσ. 7 και 14. Γεωργούλης Δ. Κωνσταντίνος, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, τόμος Β΄, έκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1975, σ. 788. Στο εξής, Γεωργούλης, *Ιστορία Ελληνικής Φιλοσοφίας*.

ακόμη και μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, αρνήθηκε να επιστρέψει στην γενέτειρά του, αφού επιθυμία του ήταν να παραμείνει έως το τέλος της ζωής του, στην μονή που ίδρυσε στα Ημάθια της Εφέσου⁸. Τήρησε αυτή τη στάση είτε γιατί δεν ήθελε να εγκαταλείψει την Μονή που ο ίδιος είχε ιδρύσει, είτε επειδή πίστευε, ότι ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος είχε ανέλθει αντικοινωνικά στον αυτοκρατορικό θρόνο⁹.

Θα πρέπει όμως να αναφερθεί, ότι οι πληροφορίες που υπάρχουν για τη ζωή του Νικηφόρου Βλεμμύδη δεν είναι πολλές. Αντλούνται αποσπασματικά από τη «Χρονική Συγγραφή» του Γεωργίου Ακροπολίτη, από την «Διήγησι Μερική» του Γεώργιου Κύπριου, από την αλληλογραφία που διατηρούσε ο ίδιος ο Βλεμμύδης με τον μαθητή του και διάδοχο του θρόνου, Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρι¹⁰ και κυρίως από το αυτοβιογραφικό έργο του ιδίου, που φέρει τον τίτλο «Διήγησις Μερική»¹¹.

Η «Διήγησις Μερική» του Νικηφόρου Βλεμμύδη χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο τμήμα συνετάχθη το 1264 και αποτελείται από 90 κεφάλαια, ενώ το δεύτερο αποτελείται από 85 κεφάλαια και συνεγράφη ένα χρόνο αργότερα. Το τμήμα αυτό λειτουργεί συμπληρωματικά στο πρώτο. Και τα δύο όμως τμήματα

⁸ Βασίλειος Α. Α., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324 – 1453*, μτφρ. Δημοσθένης Σαβράνης, τόμος Β΄, έκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 2006, σ. 680. Στο εξής Βασίλειος, *Ιστορία*. Constantinides, *Higher Education*, σ. 6.

⁹ Βασιλιέφ, *Ιστορία*, σ. 680. Μπενάκης Λίνος, *Βυζαντινή Φιλοσοφία. Text and studies on byzantine philosophy: Κείμενα και Μελέτες*, Αθήνα 2002, σσ. 353-354. Στο εξής, Μπενάκης, *Φιλοσοφία*. Ράνσιμαν Στήβεν, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, μτφρ. Δέσποινα Δετζωρτζη, έκδ. Ερμείας, Αθήνα 1993, σ. 257, στο εξής, Ράνσιμαν, *Πολιτισμός*, σ. 257. Χρήστου Παναγιώτης, «Βλεμμύδης Νικηφόρος», *ΘΗΕ*, τόμος 3^{ος}, (1963), σ. 934. Στο εξής, Χρήστου, «Βλεμμύδης». Wilson Nigel G., *Scholars of Byzantium*, μτφρ. Νικ. Κονομής, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991, σ. 284. Στο εξής, Wilson, *Λόγιοι*. Constantinides, *Higher Education*, σ. 6.

¹⁰ Festa Nicolaus, *Theodori Ducae Laskaris Epistulae CCXVII*, Firenze (Tipogarfia, G. Carnesecchi E. Figli), 1898. Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*, σ. 17.

¹¹ Βλεμμύδης Νικηφόρος, *Nicephori Blemmydae, Curriculum vitae et carmina*, έκδ. A. Heisenberg, Teubner), Lipsiae 1896, στο εξής, Βλεμμύδης, *Curriculum*. Lackner W., *Νικηφόρου Βλεμμύδου Απόδειξις, ὅτι οὐχ ὥρισταί τοῦ καθέκαστον ἡ ζωή. Διαλεγόμενος ἡ περὶ τοῦ ὅρου, Nikephoros Blemmydès. Gegen die Vorbestimmung der Todesstunde. Text, Übersetzung und Kommentar*, έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1985, στο εξής, Lackner, *Απόδειξις*.

της *Αὐτοβιογραφίας* του φέρουν τον ίδιο τίτλο¹². Το έργο αυτό εμπεριέχει πολύτιμες πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Νικηφόρου Βλεμμύδη, καθώς και πολύ σημαντικά στοιχεία για την εκπαιδευτική και πολιτική κατάσταση του κράτους της Νίκαιας.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αποκαλείται στον τίτλο του έργου ως «κτῆτωρ», προφανώς της Μονής του Αγίου Γρηγορίου του Θαυματουργού. Παρόλα αυτά και στα δύο προοίμια των τμημάτων της *Αὐτοβιογραφίας* του αναφέρεται στους εγκαταβιούντας τότε αλλά και στους μελλοντικούς μοναχούς της Μονής του. Γι' αυτό στο προοίμιο παραθέτει επιγραμματικά τους στόχους του έργου του, που έχει τη μορφή μοναστηριακού τυπικού. Παρόλα αυτά, ο ίδιος ο τίτλος του έργου του «τῶν κατ'αὐτὸν διήγησις μερική» δείχνει σαφέστατα τις προθέσεις του, ότι δηλαδή θα μιλήσει για τον εαυτό του και θα σταθεί μόνο σε όσα αυτός θεωρεί σημαντικά¹³.

Χαρακτηριστικό είναι πως, οι απόψεις των μελετητών για το αυτοβιογραφικό έργο του Νικηφόρου Βλεμμύδη ποικίλλουν. Ο πρώτος εκδότης της «*Διήγησεως Μερικῆς*», ο A. Heisenberg, υποστηρίζει ότι το έργο αυτό θα έπρεπε να ενταχθεί στην κατηγορία των «*αγιολογικών*» κειμένων. Επιπλέον, ο J. A. Munitiz παρατηρεί, ότι στο έργο ο συγγραφέας προσπαθεί να αναδείξει την «*αγιοσύνη*» του¹⁴, ενώ ο K. Krumbacher από την πλευρά του, χαρακτηρίζει το έργο ως «*αυτοπανηγυρικό*». Τέλος, ο G. Misch ισχυρίζεται ότι υπάρχουν αντιφάσεις

¹² Munitiz Joseph, *Nicephori Blemmydae Autobiographia, Sive curriculum vitae, Epistula Universalior*, έκδ. University Press, Brepols Turnhout 1984, κεφ. Β' σ. 52 «Νικηφόρου μοναστοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ κτήτορος περὶ τῶν κατ'αὐτὸν διήγησις μερική λόγος δεύτερος ἐγράφη μηνὶ Ἀπριλλίῳ ἰνδικτιῶνος ὀγδόης ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ τρίτου». Στο εξής, Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*. Χρήστου, Βασιλικὸς Ἀνδριάς, σ. 18.

¹³ Αγαπητός, «*Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία*», σ. 33.

¹⁴ Hinterberger Martin, *Autographische Traditionen in Byzanz*, έκδ. Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1999, σσ. 144-145. Στο εξής, Hintenberger, *Autobiographische Traditionen*. Munitiz Joseph A., «*Self-canonization: the Partial Account of Nicephorus Blemmydes*», S. Hackel (ed.) *Byz. Saint* (1981), σσ. 164-168. Στο εξής Munitiz, «*Self –Canonization*». Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 258.

ανάμεσα στα δύο τμήματα της *Διήγησεως Μερικῆς*¹⁵. Με βεβαιότητα όμως μπορεί κανείς να πει ότι η *Διήγησις Μερικῆ* αποτελεί ένα μνημείο ειλικρίνειας του συγγραφέα, καθώς μέσα από αυτό το έργο φαίνεται ο ιδιόρρυθμος χαρακτήρας του, η οξύνειά του και το υψηλό επίπεδο μόρφωσης που διαθέτει¹⁶.

Η *Αὐτοβιογραφία* του Βλεμμύδη ήδη από την αρχή παρέχει στον αναγνώστη της χρήσιμες πληροφορίες τόσο για τον συγγραφέα όσο και για το έργο του, φέροντας τον τίτλο «*Νικηφόρου μοναστοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ κτήτορος περὶ τῶν κατ'αὐτὸν διήγησις μερικῆ λόγος πρῶτος μηνὶ Μαΐῳ ἰνδικτιῶνος ἑβδόμης ἔτους ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου*»¹⁷. Με τον τρόπο αυτό γίνεται κατανοητό, ότι ο μοναχός Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέθεσε την *Αὐτοβιογραφία* του, όταν διήνυε το εξηκοστό έκτο έτος της ζωής του¹⁸. Ταυτόχρονα, στον τίτλο του έργου παραθέτει και το έτος συγγραφής του, δηλώνοντας, ότι ήταν τον Μάη του 6,772 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδή το 1264 έτος από Χριστού.

Ο συγγραφέας από την αρχή του έργου του διασαφηνίζει τον λόγο που αποφάσισε να το συγγράψει, καθώς αναφέρει ότι «*Αφού ἐζησα ἐξήντα ἑξι ἔτη ἀπὸ τῆς γέννησής μου, αποφάσισα νὰ θυμηθῶ μερικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ συνέβησαν στὸν βίῳ μου καὶ νὰ στήσω μία στήλῃ ὁμολογίας, στὸν βοηθὸ καὶ σωτήρα, τὸν κηδεμόνα καὶ κτίστη, τὸν κραταιό, τὸν σοφὸ, τὸν ἀγαθό, γιὰ ὅσα προηγουμένως ἀπήλυσα καὶ γιὰ ὅσα υπέστην ἀργότερα, ὅταν διασώθηκα ἀπὸ τὴν τρικυμία καὶ τὸν καταποντισμὸ καὶ ἀπὸ τὸ χάος τῆς ἀπώλειας, τῆς φαινόμενης καὶ τῆς νοούμενης. Ἀς εἶναι μάλιστα αὐτὸ τὸ ἔργο μέσο ευγνωμοσύνης καὶ τῶν συνεργατῶν μου πρὸς τὸν Θεό*¹⁹».

¹⁵ Hunger Herbert, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία: ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τόμος Γ', ἐκδ. MIET, Αθήνα 1987, σ. 258. Στὸ ἐξῆς, Hunger, *Λογοτεχνία*. Misch George, *Geschichte der Autobiographie*, ἐκδ. Leipzig Berlin B. G. Teubner, Leipzig 1931, σ. 836. Στὸ ἐξῆς, Misch, *Geschichte*.

¹⁶ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 18.

¹⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικῆ*, Α', σ. 3. Munitiz Joseph A., "*Hagiographical Autobiography in 13th century*", *BSI*, vol. 53 (1992), σ. 245. Στὸ ἐξῆς, Munitiz, «*Hagiographical Autobiography*».

¹⁸ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 18.

¹⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικῆ*, Α', κεφ. 1, σ. 3.1-13: «*Ἐξ ἔτη διηνεκῶς ἐπὶ δεκάκις ἑξ ἑκ γενέσεως, μνεῖαν εἰλόμην ποιήσασθαι τινῶν ἐν βίῳ συννητηκότων μοι (τῶν γὰρ ἀπάντων οὐκ ἀναγκαῖον ἀλλ'*

Όπως αναφέρει ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στην *Αὐτοβιογραφία* του, ήταν επτά ετών²⁰ όταν είδε τους στρατιώτες της Δ' Σταυροφορίας να καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη. Μάλιστα στην *Διήγησι Μερική* τους αποκαλεί Ιταλούς, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι «*Ἡ πατρίς τὸ Βυζάντιον ἐαλῶκει τοῖς Ἰταλοῖς, καὶ ἡμεῖς μετανάσται πρὸς Βιθυνίαν*»²¹. Όμως, στο έργο του δεν αναφέρεται σχεδόν καθόλου στα γεγονότα της κατάληψης της Κωνσταντινουπόλεως και αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι όταν διαδραματίστηκαν τα γεγονότα αυτά, ο συγγραφέας ήταν ακόμη στην παιδική ηλικία και δεν ήταν σε θέση να συγκρατήσει ικανές πληροφορίες ώστε να μπορεί να τις διηγηθεί αργότερα με περισσότερες λεπτομέρειες²².

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ήταν γόνος εύπορης οικογένειας²³ και ο πατέρας του ασκούσε το επάγγελμα του ιατρού²⁴, για αυτό έτυχε επιμελημένης παιδείας

οὐδ' ἐξόν), καὶ στήλην ὁμολογίας εἰς τὸν βοηθὸν καὶ σώστην ἐγεῖραι καὶ κηδεμόνα καὶ κτίστην, τὸν κραταιόν, τὸν σοφόν, τὸν ἀγαθόν ὧν τε προηγουμένως εὖ ἐπεπόνθειν καὶ ὧν ἐπομένως, ἐκ κλύδωνος διασσεωσμένος καὶ καταποντισμοῦ καὶ χάους ἀπωλείας, ὀρωμένης καὶ νοουμένης. Εἴη δ' ἂν τὸ σπούδασμα καὶ τοῖς σὺν ἐμοί (πολὺν δ' αὐτῶν πεποίημαι λόγον), τῆς τε πρὸς Θεὸν εὐγνωμοσύνης ὑπόθεσις, καὶ τοῦ προὐργιαίτερον τιθέναι καὶ τροφῆς καὶ πνοῆς καὶ ζωῆς, τὸ πρὸς αὐτὸν ἀτενίζειν, ὑφήγησις, ἀλλὰ δὴ καὶ οἶονεῖ τις προφυλακή, καὶ πρὸς πόνους χρησίμους ἐπάλειψις». Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 19. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284.

²⁰ Hunger Herbert, *Byzantinische Grundlagenforschung*, έκδ. Variorum Reprints, London 1973, αρ.15, σ. 126.

²¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 7, σ. 49.1-2. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σσ. 17 και 21. Constantinides, *Higher Education*, σ. 6. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 671. Βλ. επίσης Μηλιαράκης Αντώνιος, *Ιστορία του Βασιλείου της Νίκαιας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, επιμέλεια Ἡρόκος Ρ. Αποστολίδης, έκδ. Ιονική Τράπεζα, Αθήνα 1994, σ. 153. Στο εξής, Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*. Angold, *Church and Society*, σ. 555.

²² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 7, σ. 49.1-2. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 14. Ο Κωνσταντίνος Π. Χρήστου υποστηρίζει ότι ο Irmscher αδίκησε το Νικηφόρο Βλεμμύδη με την άποψή του, ότι ο συγγραφέας δεν αφιερώνει περισσότερα λόγια στα γεγονότα αυτά, γιατί τον ενδιέφερε περισσότερο ο εαυτός του, παρά η πατρίδα του.

²³ Constantinides, *Higher Education*, σ. 6. Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχὸς διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σ. 110.

²⁴ Angold, *Church and Society*, σ. 555. Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95. Ράνσιμαν, *Πολιτισμός*, σ. 257.

ακόμη και μετά την προσφυγοποίηση της οικογένειάς του²⁵. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι σε όλες τις πόλεις που έζησε παρακολούθησε και τον ανάλογο για την ηλικία του κύκλο μαθημάτων.

Η οικογένεια του Βλεμμύδη μετά την άφιξή της στην Βιθυνία εγκαταστάθηκε στην Προύσα και το έτος 1208²⁶, μετακινήθηκε στη Νίκαια. Από εκεί λίγα χρόνια αργότερα, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης θα φύγει και θα εγκατασταθεί πλέον μόνιμα στα Ημάθια, μια απομονωμένη περιοχή κοντά στην Έφεσο, όπου πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του²⁷.

Ο αυτοκράτορας Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις διατήρησε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υπήρχε στην Κωνσταντινούπολη πριν από την άλωση. Συγκεκριμένα, η εκπαίδευση στην άλλοτε Βυζαντινή Αυτοκρατορία, καθώς και στο κράτος της Νίκαιας χωρίζονταν σε τρία στάδια. Το πρώτο ήταν τα «*ἱερὰ γράμματα*», το δεύτερο η «*ἐγκύκλιος παιδεία*» η οποία περιλάμβανε το «*Trivium*» και «*Quadrivium*»²⁸ και το τρίτο και τελευταίο στάδιο ήταν η ανώτερη εκπαίδευση.

Τα «*ἱερὰ γράμματα*» αποτελούσαν την αρχική εκπαίδευση και ο μαθητής την ξεκινούσε στην ηλικία των έξι ή των επτά ετών. Σε αυτό το στάδιο διδάσκονταν γραφή, ανάγνωση, ορθογραφία²⁹ και αριθμητική, ενώ η διδασκαλία βασιζόταν στα θεολογικά κείμενα³⁰. Αυτό το στάδιο εκπαίδευσης ο Νικηφόρος Βλεμμύδης το έλαβε στην Προύσα³¹ και διήρκεσε τέσσερα έτη, έχοντας διδάσκαλό του, τον

²⁵ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95.

²⁶ Χρήστου, *Βασιλικός Άνδριάς*, σ. 17. Μηλιαρακης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 153. Γεωργούλης, *Ιστορία Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σ. 788.

²⁷ Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σ. 110.

²⁸ Constantinides, *Higher Education*, σ. 7.

²⁹ *Αυτόθι*, σ. 7.

³⁰ *Αυτόθι*, σ. 1.

³¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α΄, κεφ. 3, σ. 4.1-3: «*Παιδικὴν οὖν ἡλικίαν ἄγων ἔτι, τὴν γραμματικὴν ἐκπεπαιδευμένον τέχνην, ἐπὶ τέσσαρσιν ἔτεσιν ἐσχολακῶς, ταύτῃ μικροῦ τινος δέοντος*», Α΄, κεφ. 24, σ. 15.6-7: «*Ἦν δ' οὗτος, ὁ Μοναστηριώτης, ὁ ἐμὸς μυσταγωγὸς ἐν γραμματικῇ*» και Β΄, κεφ. 7, σ. 49.1-4: «*Ἡ πατρις τὸ Βυζάντιον ἐαλῶκει ... καὶ τῇ Προῦσῃ μὲν γραμματικὴν ... παιδευόμεθα*». Constantinides, *Higher Education*, σ. 7. Χρήστου, *Βασιλικός Άνδριάς*, σ. 28. Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σ. 110. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 52. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284.

Μοναστηριώτη, ο οποίος λίγο καιρό αργότερα χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Εφέσου³².

Στη συνέχεια, στη Νίκαια περί το έτος 1208, που ήταν και το έτος στέψης του Θεόδωρου Α' Λάσκαρι, έλαβε το δεύτερο στάδιο της εκπαίδευσής του, την «ἐγκύκλιο παιδεία». Η «ἐγκύκλιος παιδεία» περιλάμβανε τη μελέτη της γραμματικής, της ποιητικής, της ρητορικής, της φιλοσοφίας και τα απλά μαθηματικά³³. Αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης διαρκούσε πέντε έως έξι έτη και ιδιαίτερη βαρύτητα δίνονταν στη γραμματική³⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί, ότι σε αυτό το στάδιο εκπαίδευσης, οι μαθητές, που μορφώνονταν υπό την αιγίδα του αυτοκράτορα στη Νίκαια, διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες. Η μία είναι τα «αρχοντόπουλα»³⁵, τα οποία, όπως φανερώνει και η ίδια η λέξη, είναι οι άρρενες γόννοι εύπορων οικογενειών. Η άλλη είναι τα «παιδόπουλα», οι άρρενες γόννοι μεσαίων και κατώτερων στρωμάτων. Οι νέοι αυτοί λάμβαναν την εκπαίδευσή τους με αυτοκρατορική φροντίδα, με την καθοδήγηση ενός επίλεκτου διδασκάλου που όριζε ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Σκοπός της εκπαίδευσης αυτών των νέων ήταν μετά το πέρας των σπουδών τους, να επανδρώσουν καίριες διοικητικές, στρατιωτικές και εκκλησιαστικές θέσεις της αυτοκρατορίας³⁶. Εκεί λοιπόν, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης έλαβε την «ἐγκύκλιο παιδεία»³⁷. Όμως, ο συγγραφέας δεν έμεινε καθόλου ικανοποιημένος με την εκπαίδευση που έλαβε στα ανάκτορα. Αυτό

³² Constantinides, *Higher Education*, σ. 7.

³³ *Αυτόθι*, σ. 7.

³⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 4, σ. 4.1-6: «Μετὰ γραμματικὴν, ὁμηρικαῖς βίβλοις καὶ λοιπαῖς ποιητικαῖς προσωμιληκῶς, καὶ προγυμνασίαις Ἀφθονίου καὶ τῇ Ἑρμογένους ῥητορικῇ, τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ λογικῆς ἡψάμην παιδείας, ἔξ ἐπὶ δέκα διεληλυθότων ἐνιαυτῶν ἔξ οὐπερ ἐγεγόνειν, ἢ γούν ὡς ἔγγιστα, φωνὰς καὶ κατηγορίας καὶ περὶ ἑρμηνείας ἐκπαιδευόμενος.»

³⁵ Angold Michael, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204 -1261*, έκδ. Oxford University Press, London 1975, σ. 177. Στο εξής, Angold, *Government*.

³⁶ Constantinides, *Higher Education*, σσ. 1 και 8.

³⁷ Lemerle Paul, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός*, μτφρ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, έκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2001, σσ. 91 και 129. Στο εξής, Lemerle, *Ουμανισμός. Χρήστου, Βασιλικός Ανδριάς*, σ. 28.

αποδεικνύεται από το γεγονός, ότι στο έργο του δεν αναφέρει κάτι γι' αυτήν την περίοδο της ζωής του³⁸.

Η εκπαίδευση στο στάδιο της «ἐγκύκλιου παιδείας» βασιζόνταν σε κοσμικά έργα, όπως τον Όμηρο και άλλους ποιητές και ρήτορες της ελληνικής αρχαιότητας. Εκτός αυτών, ο Βλεμμύδης διδάχτηκε τα «προγυμνάσματα» του Αφθονίου, την «τέχνη τῆς ῥητορικῆς» του Ερμογένη³⁹ και τη λογική του Αριστοτέλη⁴⁰. Σε ηλικία 16 ετών ολοκλήρωσε το δεύτερο στάδιο εκπαίδευσης του, αλλά δεν κατάφερε να βρει δάσκαλο αντάξιο των απαιτήσεών του για να τον μυήσει στην ανώτερη εκπαίδευση, καθώς εκείνη την εποχή δεν είχε ιδρυθεί κάποια ανώτερη σχολή. Για τον λόγο αυτό, ο Βλεμμύδης αποφάσισε να εκμάθει και να εξασκήσει την τέχνη της ιατρικής κοντά στον πατέρα του⁴¹.

Στην ηλικία των είκοσι ετών ο Βλεμμύδης διέκοψε την ενασχόλησή του με την τέχνη της ιατρικής και ξεκίνησε μια νέα περίοδο «διασποράς» για τα επόμενα τρία χρόνια. Την περίοδο αυτή, ερωτεύτηκε μια κοπέλα ευγενικής καταγωγής, όμως δεν υπήρξε συνέχεια⁴², ενώ την ίδια εποχή πέρασε για ένα μικρό χρονικό διάστημα στην αυλή και στο στρατόπεδο του αυτοκράτορα Θεόδωρου Α' Λάσκαρι, προκειμένου να εξοικειωθεί με τα δημόσια αξιώματα.

³⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 6, σ. 5.2-4: «ἐπ' ὀλίγον ἀναστραφέντες ἐν βασιλέων ἀνλαῖς καὶ σκηνώμασιν, ὡς ἂν μὴ δὲ τῆς ἐκεῖ καταστάσεως (παίδευσιν καὶ ταύτην καλοῦσιν)». Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Γιαρένης, *Αυτοκρατορία της Νίκαιας*, σσ. 286-287.

³⁹ Ο ρητοροδιδάσκαλος Ερμογένης (160 -225 μ. Χ) κατάγονταν από την Ταρσό και τα έργα του είναι «Περὶ ἰδεῶν, Περὶ στάσεων, Περὶ εὐρέσεως, Προγυμνάσματα, Περὶ μεθόδου δεινότητος». Constantinides, *Higher Education*, σ. 153.

⁴⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 4, σ. 4.1-6. Constantinides, *Higher Education*, σ. 2.

⁴¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 5, σσ. 4-5.1-5: «Μεῖζονος δ' ἐπὶ λόγους / ἐφιέμενος ἐπιδόσεως, οὐκ εἶχον τὸν ἡγησόμενον· ἐφ' ᾧ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐνεστρεφόμην, ἅμα καὶ ἱατρικῆς ἐπιμελόμενος λογικῶς τε καὶ πρακτικῶς (πατρικὴ γὰρ ἄσκησις ἢ τέχνη καὶ μοι σύντροφος), ἄχρις ἐτῶν ἑπτὰ περατώσεως.». Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 311.

⁴² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 5, σ. 5.6-14: «εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι, κατέδυν ἂν ὡσεὶ λίθος εἰς ὄντως ὀλέθρου βυθόν, ἐξ ἐμῆς ἀναισθησίας καὶ ἀκρισίας τοῦ τε συννοίσοντος τοῦ τε βλάπτοντος. Ἐς δὲ μὲν γὰρ συνηθειῶν ἡλλοτριώμεθα καὶ φιλιῶν ὑπερεωρῶμεν ἐπηρείας ἄτερ τὸν βίον διήγομεν, πρὸς Θεὸν μόνον οἰκείως ἔχειν καὶ πρὸς αὐτὸν ὁρᾶν ἀτενῶς προθυμούμενοι, καὶ τῇ ἀναγνώσει διηνεκῶς προσανέχοντες. Ἐπεὶ δ' εἰς συνηθείας καὶ φιλίας ἐτράπημεν, κλύδων ἡμῖν οὐκ ἀνεκτὸς ἐπεγείρεται.». Constantinides, *Higher Education*, σ. 8.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, περιγράφει στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι εκείνη την εποχή δεν υπήρχε στο κράτος της Νίκαιας κάποιο ανώτερο μορφωτικό ίδρυμα. Όμως, καταγράφει συνεχώς τις προσπάθειες του αυτοκράτορα για την ανασύσταση των εκπαιδευτικών *οφφικίων*. Παρά τις προσπάθειές του, η εκπαιδευτική κατάσταση στη Νίκαια δεν επηρεάστηκε αισθητά και ας είχε περάσει σχεδόν μία δεκαετία από την δημιουργία του κράτους και τουλάχιστον μια πενταετία από την επαναλειτουργία των εκπαιδευτικών *οφφικίων*.

Ο Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις από την αρχή της βασιλείας του, ενδιαφέρθηκε για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στο κράτος της Νίκαιας⁴³. Μεριμνήσε για την εκπαιδευτική πολιτική, ενώ επιδίωκε οι εκπαιδευτικοί θεσμοί να παραμείνουν ίδιοι, όπως ήταν πριν από το 1204. Μάλιστα, προσπάθησε να προσελκύσει μεγάλο αριθμό λογίων στο κράτος της Νίκαιας, καθώς μετά το 1204, πολλοί λόγιοι είχαν διασκορπιστεί σε διάφορες μη λατινοκρατούμενες περιοχές της βυζαντινής επικράτειας.

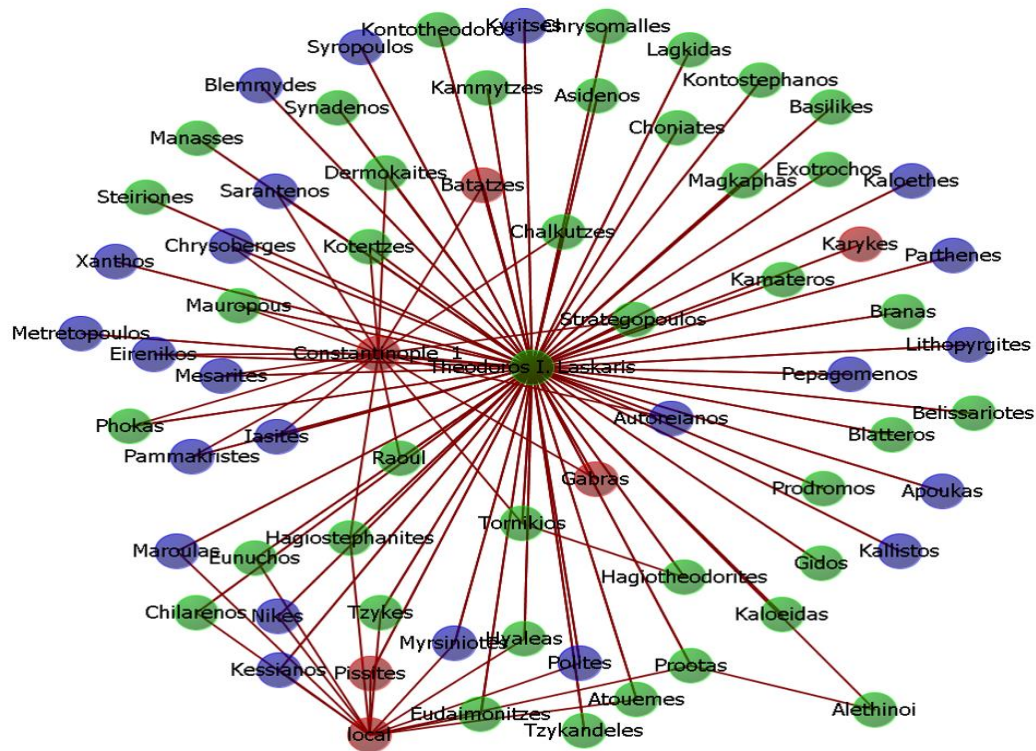
Από τους πρώτους λογίους που εγκαταστάθηκαν στην αυλή του Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρι ήταν ο Νικήτας Χωνιάτης, ο οποίος έγινε ο επίσημος αυλικός ρήτορας της Νίκαιας. Άλλοι σημαντικοί λόγιοι που εγκαταστάθηκαν ήταν ο Νικόλαος Μεσαρίτης, που ήταν πρώην διάκονος του Πατριαρχείου και εξουσιοδοτήθηκε από τον Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρι να διεξαγάγει τις συζητήσεις με τους παπικούς λεγάτους, ενώ αργότερα χειροτονήθηκε μητροπολίτης Εφέσου⁴⁴. Επιπλέον, στο κράτος της Νίκαιας εγκαταστάθηκε ο Θεόδωρος Ειρηνικός, ο οποίος κατείχε τη φήμη ενός δεινού ρήτορα. Έως το 1204, ο Θεόδωρος Ειρηνικός ήταν ο «ἐπί τοῦ κανικλείου», αργότερα του προσφέρθηκε το αξίωμα του «ὑπάτου τῶν φιλοσόφων» και το 1214 ανήλθε στον Πατριαρχικό θρόνο⁴⁵. Τέλος, στη Νίκαια εγκαταστάθηκε και ο Δημήτριος Καρύκης, ο οποίος υπηρέτησε τον Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρι με το αξίωμα του «μεγάλου λογαριαστοῦ» και τον Ιωάννη Γ΄ Δούκα Βατάτζη ως «ὑπατος τῶν φιλοσόφων». Μάλιστα, το 1223 ένα χρόνο μετά τον θάνατο του Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρι, ο Δημήτριος Καρύκης εξέτασε προφορικά

⁴³ Γιαρένης, *Αυτοκρατορία της Νίκαιας*, σσ. 287-288.

⁴⁴ Constantinides, *Higher Education*, σ. 6.

⁴⁵ *Αυτόθι*, σ. 6.

τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, προκειμένου να ενταχθεί ο τελευταίος σε κάποιο ανώτερο αξίωμα του κράτους της Νίκαιας⁴⁶. Στο ακόλουθο σχεδιάγραμμα απεικονίζονται οι αριστοκρατικές οικογένειες, οι οποίες εγκαταστάθηκαν στην αυτοκρατορία της Νίκαιας μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης και υποστήριζαν τον Θεόδωρο Α' Λάσκαρι⁴⁷.

Παρ' όλες τις προσπάθειές του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι, δεν φαίνεται να ιδρύθηκε κάποιο ανώτερο μορφωτικό ίδρυμα, ή αυτοκρατορική βιβλιοθήκη. Αυτό συνέβη, είτε επειδή δεν το επέτρεπαν οι συνθήκες, είτε επειδή δεν κατάφερε ο αυτοκράτορας να προσελκύσει στο κράτος του τους κατάλληλους ανθρώπους, οι οποίοι θα οργάνωναν το εκπαιδευτικό σύστημα. Το βάρος αυτό ανέλαβε να διεκπεραιώσει ο διάδοχος και γαμβρός του, Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης.

⁴⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 8, σ. 50.1-5: «Παρήν μεθ' ἑτέρων λογάδων, καὶ ὁ Καρύκης Δημήτριος, ὁ κριτὴς καὶ σεβαστὸς καὶ τῶν φιλοσόφων ὑπάτος καὶ μέγας ἐν λογισταῖς. Οὕτω πολλοῖς ἀξιώμασι διὰ τὸν λόγον κατεσεμνύνετο· καὶ ἡμῶν δέ ποτε πολὺ νεαζόντων ἔτι, λογικῶς καθηγήσατο· γηραιὸς γὰρ ἦν καὶ πολυμαθής». Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Angold, *Government*, σσ. 170 και 179-180.

⁴⁷ Mitsiou Ekaterini, "After Collapse : Aristocratic Networks and Imperial Power in the Empire of Nicea", 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22 – 27 August 2016, σ. 7.

Η μη επιτυχής οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στο κράτος της Νίκαιας, επιβεβαιώνεται από το γεγονός, ότι ο Νικηφόρος Βλεμμύδης όντας μη ικανοποιημένος από την εκπαίδευση που έλαβε στα ανάκτορα, αποφάσισε να φύγει από εκεί και να αναζητήσει έναν καινούργιο διδάσκαλο. Την απογοήτευσή του για την εκπαιδευτική κατάσταση στη Νίκαια, την εκφράζει στην *Αυτοβιογραφία* του με την φράση «ἀγνῶτες ὤμεν καὶ ἀδαεῖς». Για τον λόγο αυτόν, αποφάσισε να παρακολουθήσει μαθήματα στο Σκάμανδρο, έχοντας διδάσκαλο τον ερημίτη Πρόδρομο, ο οποίος είχε την φήμη μεγάλου διδασκάλου⁴⁸.

Ο Πρόδρομος, όπως αποκαλύπτει ο Βλεμμύδης στην *Αυτοβιογραφία* του, ήταν ο αγαπημένος του διδάσκαλος. Παρ' όλα αυτά, οι πληροφορίες που υπάρχουν για αυτόν είναι ακόμη και σήμερα ελάχιστες⁴⁹. Με βεβαιότητα μπορεί κανείς να πει πως ο Πρόδρομος κατάγονταν από την Κωνσταντινούπολη και ότι υπήρξε μαθητής του Κωνσταντίνου Καλοήθη, που ήταν καθηγητής της «Πατριαρχικής Σχολής»⁵⁰, επί πατριάρχη Ιωάννη Καματηρού (1198–1206).

Ο Πρόδρομος αναγκάστηκε και αυτός να εγκαταλείψει την γενέτειρά του, όταν έπεσε στα χέρια των Λατίνων. Πιθανόν, μαζί με άλλους μαθητές του, να πέρασε τον Βόσπορο και το 1220 να έγινε ερημίτης στην περιοχή της Τρωάδος⁵¹. Την εποχή αυτή, απέκτησε τη φήμη ενός σπουδαίου διδασκάλου, ενώ διακρίθηκε για τις γνώσεις που είχε στον τομέα των θετικών επιστημών. Αυτός ήταν και ο λόγος, που ο Νικηφόρος Βλεμμύδης τον επέλεξε για διδάσκαλο, καθώς τον δίδαξε αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία, την Αριστοτελική λογική και φυσική⁵².

Επειδή, η φύση των μαθημάτων που δίδασκε ο Πρόδρομος ήταν τέτοια, πολύ πιθανόν να διέθετε στη σχολή του μια πλούσια βιβλιοθήκη⁵³. Δυστυχώς, δεν

⁴⁸ Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Γιασένης, *Αυτοκρατορία της Νίκαιας*, σ. 287. Χρήστου, *Βασιλικός Άνδριάς*, σ. 28.

⁴⁹ Constantinides, *Higher Education*, σ. 7. Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 153.

⁵⁰ Constantinides, *Higher Education*, σσ. 7-8.

⁵¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 6, σ. 5.5-6: «(Πρόδρομον ἐπεκάλουν αὐτόν, ἢ Σκάμανδρος εἶχεν αὐτόν)».

⁵² Constantinides, *Higher Education*, σσ. 7-9.

⁵³ *Αυτόθι*, σ. 137.

υπάρχει κάποιο έργο, που να άφησε κληρονομιά, γεγονός που αποτελεί τροχοπέδη, καθώς δεν είναι εφικτό να σκιαγραφηθεί η προσωπικότητα και οι ικανότητές του. Ο Πρόδρομος δεν αναμείχθηκε στην κοσμική ζωή του κράτους της Νίκαιας, πράγμα που επηρέασε πάρα πολύ την ψυχροσύνη του Βλεμμύδη, αφού και ο ίδιος αργότερα αποφάσισε να απομακρυνθεί από τα εγκόσμια, επιλέγοντας τη μοναστική και ασκητική ζωή⁵⁴. Οι «άνώτερες σπουδές» του Βλεμμύδη κοντά στον ερημίτη Πρόδρομο διήρκεσαν τρία χρόνια⁵⁵, αφού στην ηλικία των 26 ετών⁵⁶, αναγκάστηκε να επιστρέψει πίσω στη Νίκαια⁵⁷.

Την εποχή που ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αποφάσισε να φοιτήσει κοντά στον Πρόδρομο, η περιοχή του Σκάμανδρου βρίσκονταν υπό λατινική κυριαρχία και αυτό μαρτυρείται από την φράση «οὐ γὰρ ὑπὸ τὰ τῶν Ἑλλήνων τωπότε σκῆπτρα ἢ Σκάμανδρος»⁵⁸. Χαρακτηριστικό είναι, ότι ο Βλεμμύδης όλα τα χρόνια που φοιτούσε εκεί ήταν αναγκασμένος να περνά πολλές κακουχίες και κινδύνους, καθώς τα σύνορα χώριζαν τον λατινοκρατούμενο Σκάμανδρο, από την επικράτεια του Θεοδώρου Α' Λάσκαρι. Στην *Αὐτοβιογραφία* του αναφέρει, ότι περνούσε από ένα κράτος σ' ένα άλλο εχθρικό, ενώ τα σύνορα φρουρούνταν και από τις δύο πλευρές, έτσι ώστε τα εδάφη να είναι απροσπέλαστα και να μην καταπατούνται και από τις δύο μεριές. Γι' αυτό, ο Βλεμμύδης ήταν αναγκασμένος να περνά από μέρη απάτητα και άγνωστα, ενώ όταν έφτανε στο προορισμό του κοίταζε ψηλά και παρακαλούσε για καθοδήγηση και προάσπιση από τον Θεό. Με τη βοήθεια Εκείνου που κατευθύνει και Αυτού που σώζει υπερκέρασε κάθε κίνδυνο και κάθε συνοριακή φρουρά⁵⁹. Ο Βλεμμύδης παρά τις

⁵⁴ *Αυτόθι*, σ. 7.

⁵⁵ Ο Βλεμμύδης στην *Αὐτοβιογραφία* του αναφέρει, ότι εκτός των άλλων από τον Πρόδρομο διδάχτηκε την αριθμητική του Νικόμαχου του Γερασινού, τα Στοιχεία, τα Οπτικά και τα Κατοπτρικά του Ευκλείδη, καθώς και τη Φυσική του Αριστοτέλη. Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 8, σσ. 6-7.1-24.

⁵⁶ Constantinides, *Higher Education*, σ. 7.

⁵⁷ Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σ. 110.

⁵⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 6, σ. 6.11-12. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 25.

⁵⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 6, σ. 6.8-21: «μηδὲν τῶν ἐκ τοῦ κρατοῦντος τοῖς αὐτὸν διαδιδράσκουσιν ὑπολογισάμενοι, πρὸς ὃν ἐζητοῦμεν ὁξέως φερόμεθα, μήτε τῆς ὁδοῦ μακρᾶς οὔσης

δυσκολίες και τους κινδύνους που διέτρεχε, αφήνει να εννοηθεί στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι επιθυμούσε να παραμείνει για περισσότερο χρονικό διάστημα κοντά στον Πρόδρομο. Όμως, δεν μπορούσε να συνεχίσει τις σπουδές του, καθώς είχε φτάσει στην ηλικία των 26 ετών.

Ο Πρόδρομος, στη σχολή του δίδαξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη την αριθμητική του Νικόμαχου, καθώς και το αντίστοιχο έργο του Διοφάντου⁶⁰. Αξίζει να επισημανθεί, πως εκείνη την εποχή δεν υπήρχε άλλος καθηγητής στην περιοχή, που να είχε την ικανότητα και τις γνώσεις να τη διδάξει. Επιπλέον, ο Βλεμμύδης διδάχτηκε τη γεωμετρία των επιπέδων, των στερεών, των σφαιρικών, των οπτικών, και των κατοπτρικών. Με άλλα λόγια, διδάχτηκε τη Γεωμετρία του Ευκλείδη και τη Φυσική επιστήμη.

Εκτός των άλλων, διδάχτηκε την αστρονομία, εκείνη που δεν υποτιμά τον νου και υποβιβάζει αυτούς που την πιστεύουν εύκολα και που ωθεί το μυαλό σε πλάνη, χρησιμοποιώντας στην *Αὐτοβιογραφία* του την φράση: «ὁλος ἔχομαι τῆς ἀστρονομίας, οὐ τῆς χαμαὶ ῥιπτουμένης παρὰ τῶν νοῦν ἔχόντων καὶ ῥιπτούσης τοὺς νοῦν οὐκ ἔχοντας⁶¹». Αλλά, διδάχτηκε την αστρονομία, που είναι επιστήμη και που βοηθά τον νου να καταλάβει πώς γίνεται η περιφορά του ουρανού και πώς κινούνται τα άστρα. Μέσα από αυτήν, διδάχτηκε την ανατολή και τη δύση των αστερών, καθώς και τότε τα αστέρια γίνονται φανερά σ' εμάς και τότε όχι.

καὶ κινδυνώδους, μήτε τῆς τῶν ἄρχειν ἐκεῖσε λαχόντων ἀξυμφυλίας (οὐ γὰρ ὑπὸ τὰ τῶν Ἑλλήνων τωτὸτε σκῆπτρα ἢ Σκάμανδρος) δεδυνημένων τὴν ὁρμὴν ἐπισχεῖν· ἀλλ' ἐξ ἐτέρας ἐπικρατείας, εἰς ἐτέραν ἐχθράν, τῶν ὀρίων ἐκατέρωθεν πῶς ἂν παραστήσαιμι φρουρουμένων, ἵνα μὴ τις ἐντεῦθεν ἐκεῖ, μήτ' ἐκεῖθεν ἐνταῦθα διέρχεσθαι δύνοιτο, τὰς ἀβάτους διωδευκότες ὥσπερ οὐκ οἶδαμεν, ἀφικνούμεθα, βλέποντες ἄνω, καὶ τὴν ἐξ ὕψους ὁδήγησιν καὶ προάσπισιν ἐκκαλούμενοι, καὶ πᾶσαν φρουρὰν ὑπερβάντες, καὶ πάντα κίνδυνον διαδράντες ἐκ τοῦ κατευθύνοντός τε καὶ σώζοντος καταλαμβάνομεν ἐκεῖνον εἰς ὃν ἐσπεύδομεν».

⁶⁰ Στον Νικόμαχο αποδίδεται η «*Αριθμητική Εἰσαγωγή*», ένα σχολικό εγχειρίδιο που χρησιμοποιήθηκε μέχρι την ύστερη Αναγέννηση. Περιλάμβανε μια προπαίδευση στη φιλοσοφία παρά στη διδασκαλία των μαθηματικών. Από τον Διόφαντο (2^{ος}–3^{ος} αιώνας μ.Χ) οι μαθητές διδάσκονταν τα *Αριθμητικά*, έργο που χωρίζονταν σε δεκατρία βιβλία. Ο Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284, τονίζει ότι το έργο του Διόφαντου ήταν δύσκολο και δυσνόητο μ' αποτέλεσμα λίγοι Βυζαντινοί να προσπαθούν να τα κατανοήσουν. Βλ. και Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 18 και σ. 24.

⁶¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 8, σ. 6.6-8. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 183.

Μάλιστα, προσπάθησε να παραστήσει τις σχέσεις και τις αποστάσεις μεταξύ των αστερών, καθώς και τους αστερες εκείνους που είναι πραγματικοί ή ακόμη φαίνονται να αυξάνονται ή να μειώνονται κατά τη διάρκεια της ημέρας ή της νύκτας. Επίσης, διδάχτηκε τον λόγο και τον τρόπο που αλλάζει η ώρα, ενώ παραδίδει την πλήρη ή τη μερική ομοιότητα που έχουν οι αστερες μεταξύ τους και πολλά άλλα συναφή θέματα. Τέλος, κάνει γνωστό τον λόγο που γίνονται όλα αυτά και τα αποδεικνύει μέσα από τη γραμμική απόδειξη, καθώς δεν δύνανται να αποδειχτούν ούτε με την ρητορική ούτε με την γραμματική⁶².

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρει στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι αφού έμαθε όσο καλύτερα γινόταν την επιστήμη της αστρονομίας, ασχολήθηκε με τη συλλογιστική, δηλαδή το *Ὅργανον* του Αριστοτέλη, αντικείμενο που κατείχε επαρκώς ο δάσκαλός του. Έπειτα, μελέτησε τη φυσική και ασχολήθηκε και με αυτήν, όχι όμως όσο θα έπρεπε γιατί ήδη είχε περάσει ο καιρός. Έτσι, αναγκάστηκε να διαβάζει μόνος του τα εγχειρίδια φυσικής⁶³.

Στη συνέχεια ο Βλεμμύδης γράφει στην *Αὐτοβιογραφία* του: «και αφού ευχαρίστησα αὐτόν που με ευεργέτησε για τις χαρές όλης αυτής της καλοσύνης που έτυχα, άρχισα να μελετώ την ιατρική». Λίγο πιο κάτω αναφέρεται στην αφοσίωση και στο ενδιαφέρον που έδειξε στις θεολογικές μελέτες, γράφοντας ότι: «έσκυψα πάνω στα βιβλία της Γραφής με εντατικότερους ρυθμούς, γιατί και παλαιότερα είχα αρχίσει να διαβάζω μερικούς θεολόγους και ποτέ δεν έπαψα να ασχολούμαι μ' αυτούς, περισσότερο βέβαια το βράδυ όταν ήμουν κουρασμένος από τις καθημερινές φροντίδες και επίσης, όταν με είχε καταλάβει η αγάπη για τις γραφές, τις είχα συντρόφους στα εσωτερικά και στα εξωτερικά πράγματα, γιατί

⁶² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 8, σσ. 6-7.1-24. Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Γιαρένης, *Αυτοκρατορία της Νίκαιας*, σ. 287.

⁶³ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 9, σ. 7.1-8: «Ταύτην ὡς ἐνεχώρει τὴν θεωρίαν ἀκριβασάμενος, τῇ συλλογιστικῇ προσταλαιπωρῶ, καὶ ταύτῃ προσηκόντως ἐγγυμνασάμενος (ἦν γὰρ καὶ τὴν συλλογιστικὴν / ὁ καθηγητὴς ὥσπερ δὴ καὶ τὴν γραμμικὴν ἐμπειρότατος), ἐπὶ τὴν φυσικὴν χωρῶ· καὶ ταύτῃ προσενδιατρίψας οὐκ ἄχρι τέλους (ἤδη γὰρ προβαίνειν εἶχον), καὶ τοῖς ἐξηγηταῖς μόνοις χρώμενος ποδηγοῖς, παλινδρομῶ πρὸς τὸ Νύμφαιον, τὸν ὅμοιον τρόπον, κινδύνου παντός ἀπείρατος». Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284.

γνωρίζουν οι γραφές μέσα από τη θεολογία τους και να καθαρίζουν και να φωτίζουν το μυαλό και να καθοδηγούν το ύφος με υποθήκες και παραδείγματα»⁶⁴.

Το έτος 1222, ο αυτοκράτορας Θεόδωρος Α΄ Λασκαρις απεβίωσε και τον διαδέχτηκε ο γαμβρός του, Ιωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης. Ο τελευταίος αναδείχτηκε ως ο σημαντικότερος αυτοκράτορας του κράτους της Νίκαιας, καθώς δεν πέτυχε μόνο την πολιτική σταθεροποίηση στο κράτος του, αλλά έδειξε ακόρεστο ζήλο στον τομέα της παιδείας. Αυτό αποδεικνύεται και από ένα περιστατικό που έλαβε χώρα το 1223.

Την εποχή εκείνη, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ήταν 26 ετών, είχε ολοκληρώσει τις σπουδές του στον Σκάμανδρο και αποφάσισε να επιστρέψει στη Νίκαια⁶⁵. Τότε, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης θέλησε να ελέγξει τις γνώσεις που είχε και γι' αυτό ζήτησε από τον τότε «ὑπατο τῶν φιλοσόφων» Δημήτριο Καρύκη να τον εξετάσει.

Ο Δημήτριος Καρύκης θεωρούνταν ένας από τους πιο μορφωμένους άνδρες της εποχής του. Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στην *Αὐτοβιογραφία* του, αναφέρει ότι ο Καρύκης ήταν «γηραιὸς καὶ πολυμαθής»⁶⁶ και ότι είχε πάρα πολλά αξιώματα εξαιτίας των γνώσεών του, ενώ όταν ο ίδιος ήταν μικρός, τον είχε καθοδηγήσει στη γνώση⁶⁷. Έτσι, ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης έδωσε εντολή στον Δημήτριο Καρύκη

⁶⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 7, σσ. 49-50.5-9: «ἐκδεδημηκότες εἰς Σκάμανδρον· ἀποφοιτῶμεν ἐκεῖθεν· ἐντυγχάνομεν κατὰ τὴν τῶν Σμυρναίων τῷ βασιλεῖ τοῖς ἀνακτόροις γὰρ ἀναστραφέντες αὐτῷ προεγνώσμεθα καὶ γε προσφκειώμεθα». Constantinides, *Higher Education*, σ. 8. Wilson, *Λόγιοι*, σ. 284.

⁶⁵ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 12, σ. 8.1-2: «Ἐκτον οὖν διανύων ἔτος ἐν τῷ βίῳ καὶ εἰκοστόν, τῇ Νικαέῳ ἐν ἧ καὶ τὴν ἐγκύκλιον περιενόστησα». Η εξέταση αυτή εντάσσεται στην πολιτική των αυτοκρατόρων της Νίκαιας να οργανώσουν δημόσιες συζητήσεις επιστημονικού και φιλοσοφικού περιεχομένου. Constantinides, *Higher Education*, σ. 7.

⁶⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 8, σ. 50.1-5: «Παρήν μεθ' ἐτέρων λογάδων, καὶ ὁ Καρύκης Δημήτριος, ὁ κριτὴς καὶ σεβαστὸς καὶ τῶν φιλοσόφων ὑπατος καὶ μέγας ἐν λογισταῖς. Οὕτω πολλοὶς ἀξιώμασι διὰ τὸν λόγον κατεσεμνύνετο· καὶ ἡμῶν δέ ποτε πολὺ νεαζόντων ἔτι, λογικῶς καθηγήσατο· γηραιὸς γὰρ ἦν καὶ πολυμαθής».

⁶⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 7, σσ. 49-50. 5-9. Πιθανόν είναι, ο Καρύκης να ήταν ο δάσκαλος που είχε αναλάβει την εκπαίδευση των *αρχοντοπούλων* στο ανάκτορο. Περί το 1213-1220 ο Βλεμμύδης πέρασε και από το «σχολεῖο» των ανακτόρων.

να εξετάσει τον Βλεμμύδη και να του δώσει αναφορά, για το αν υπήρχε στον τελευταίο κάποια έμφυτη διάθεση προς τη γνώση. Με τη σειρά του, ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» έδρασε με πανουργία και δόλο⁶⁸, θέλοντας να αποδείξει πως ο Βλεμμύδης δεν γνώριζε τίποτα. Η στάση του αυτή αποδεικνύεται μέσα από τη δημόσια εξέταση που διεξήχθη. Συγκεκριμένα, ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» δεν δίστασε να αλλάξει τον πρώτο στίχο από τον πρώτο ψαλμό του Δαβίδ, λέγοντας «Ὅς ἀνὴρ οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν μακάριός ἐστίν»⁶⁹ ζητώντας στη συνέχεια από τον Βλεμμύδη να τον σχολιάσει.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αμέσως αντιλήφθηκε την δολιότητα του εξεταστή του και άρχισε να τον κατακρίνει μπροστά στο πλήθος, επειδή είχε αντιστρέψει την πρόταση. Μάλιστα, είπε δημόσια «Ακούστε όλοι την θαυμάσια φράση, τον λόγο που δεν δέχεται αντίρρηση και που είπε ο «ὑπατος των φιλοσόφων». Γιατί; τι είναι αυτό που παρουσίασε ως δόγμα; ότι κάθε άλογο, επίσης και κάθε όρνιθα και κάθε ιχθύς, αλλά ακόμη περισσότερο και το σφουγγάρι και το κρύσταλλο και ό,τι άλλο μπορείτε να φανταστείτε είναι ευτυχισμένο; Έχεις καταλάβει «ὑπατε των φιλοσόφων» τι είπες; Εσύ ήθελες να μας πιάσεις στο μεγαλύτερο, εμείς σου δίνουμε το μικρότερο, το βόδι δεν ακολούθησε τη γνώμη των ασεβών, γιατί δεν είχε μυαλό και εσύ όμως είπες «όποιος δεν ακολούθησε τη γνώμη των ασεβών είναι ευτυχισμένος». «Με ποιον τρόπο λοιπόν το βόδι είναι ευτυχισμένο; Δεν έχεις τίποτε άλλο να μας πεις; ή πιστεύεις ότι το βόδι είναι ευτυχισμένο; μήπως μπορείς να βεβαιώσεις το ίδιο και για τα υπόλοιπα ζώα; Αλλοίμονο! πόσους ευτυχισμένους θα εισαγάγεις στο ανθρώπινο είδος, όλους όσους είναι άμυαλοι, αναίσθητοι και ακίνητοι»⁷⁰.

⁶⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 8, σ. 50.9-11: «Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, ταῖς αὐτοῦ πανουργίαις αὐτὸν ἀντιδεξιούμεθα, τρόπον ἕτερον ὥς οὐκ ἔδει μετὰ στρεβλοῦ διαστρέφοντες».

⁶⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 11, σ. 51.2-3. Ο σωστός στίχος ἀπὸ τὸν ψαλτήρα ἔχει ως εξής: «Μακάριός ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν».

⁷⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 10, σσ. 50-51.1-17: «Ἐνωτίσασθε πάντες τὸ θαυμάσιον δόγμα, τὸν ἀναντίρρητον λόγον, τοῦ τῶν φιλοσόφων ὑπάτου. Τί γὰρ δογματίζει καὶ ἀποφαίνεται; Πᾶς ἵππος, μακάριος ἀνὴρ ἐστίν, ὡσαύτως καὶ πᾶς ὄρνις, καὶ πᾶς ἰχθύς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σίδηρος καὶ σπόγγος καὶ κρύσταλλος, καὶ εἴ τι προσεικός· τί γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐν ἀσεβούντων βουλευτηρίῳ πεπόρευται; Συνίης τί λέγεις τῶν φιλοσόφων ὁ πρῶτιστος; Σὺ μὲν τὴν μείζω προτέθεικας, ἡμεῖς δὲ τὴν ἐλάττω

Παρατηρείται λοιπόν, ότι ο Νικηφόρος Βλεμμύδης γνώριζε πολύ καλά τους ψαλμούς και δεν δίστασε να ειρωνευτεί τον Δημήτριο Καρύκη χρησιμοποιώντας τα ίδια λογικά τεχνάσματα με εκείνον. Με τον τρόπο αυτόν, ο Βλεμμύδης απέδειξε το εύρος των γνώσεών του, κυρίως τις θεολογικές γνώσεις του αλλά και τις ρητορικές του ικανότητες⁷¹. Με το πέρας της εξέτασης, ο Καρύκης έμεινε «άχανής»⁷², εξαιτίας των γνώσεων του Βλεμμύδη.

Στη συνέχεια, ακολούθησε αντιπαράθεση μεταξύ των δύο ανδρών για τα τρία σχήματα που εμπεριέχει το αριστοτελικό «Όργανον», καθώς και μια συζήτηση στην οποία ο Βλεμμύδης κατάφερε να παγιδέψει τον «ὑπατο τῶν φιλοσόφων». Στην *Αὐτοβιογραφία* του, ο Βλεμμύδης αναφέρει: «Και ενώ μιλούσαμε με αυτόν τον καθηγητή, πρώτα τον ρωτήσαμε για τα σημαντικότερα, μετά για τα λιγότερο σημαντικά και ανάμεσα σ' αυτά του είπαμε και κάτι το οποίο ήταν φαινομενικά ασήμαντο ερώτημα για να συνδέσουμε τις προτάσεις μεταξύ τους και μ' αυτόν τον τρόπο παγιδέψαμε αυτόν που ήθελε να μας παγιδέψει. Τον ρωτήσαμε «άραγε κάθε φιλόσοφος γνωρίζει την πραγματικότητα ή αυτό που φαίνεται ως πραγματικότητα ή είναι ασύλληπτη;» Ο Καρύκης με την σειρά του απάντησε θετικά και εμείς τον ξαναρωτήσαμε «πόσες φορές;» και ο Καρύκης απάντησε δέκα. Και τον ρωτήσαμε «λοιπόν, κάθε φιλόσοφος είναι άνθρωπος;» και εκείνος απάντησε πάλι θετικά. Έπειτα τέθηκε το ακόλουθο ερώτημα «Κάθε άνθρωπος γνωρίζει την πραγματικότητα είτε είναι γιδοβοσκός, είτε γεωργός, είτε βουρδουνάρης, είτε εκτρέφει χοίρους;» Και ο Καρύκης απάντησε «ο συλλογισμός είναι σωστός, πού βρίσκεται το λάθος;» Με τον τρόπο αυτό, γίνεται αντιληπτό, ότι ο Βλεμμύδης χρησιμοποίησε το φιλοσοφικό τέχνασμα της διαλογικής

προσθήσομεν. Ὁ βοῦς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· τοῦτο τῆς ἐναργείας, ἄλογος γάρ. «Ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, μακάριος ἀνὴρ ἐστὶ» κατὰ σέ. Πότερον οὖν ὁ βοῦς μακάριος ἀνὴρ ἐστίν; Οὐκ ἔχεις ἕτερόν τι συναγαγεῖν, ἢ τοῦθ' ὅτι τὸ ἄλογον ζῶον ὁ βοῦς, καὶ λογικός ἐστι καὶ μακάριος· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν ἄλλων τῶν παρὰ τὸν ἄνθρωπον ζῶων τε καὶ μὴ ζῶων βεβαιοῖς. Βαβαὶ πόσον ἡμῖν εἰσάγεις μακαρίων ἀνδρῶν, τῶν μὲν ἀλόγων τῶν δὲ καὶ ἀφώνων τῶν δὲ καὶ ἀναισθητῶν καὶ ἀκινήτων ἐσμὸν».

⁷¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 11, σ. 51. Constantinides, *Higher Education*, σ. 9.

⁷² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 12, σ. 51.1-2: «Ἐμεινεν ἀχανής ὁ τῶν φιλοσόφων καθηγεμών, ἐξ οἰκείας περιεργίας ἐπὶ τοσούτου πλήθους ἡχρειωμένος».

μεθόδου, κατά την οποία οι προκείμενες έχουν λογικό περιεχόμενο, ωστόσο το συμπέρασμα είναι παράλογο. Ο Καρύκης κατάλαβε αμέσως το λάθος του και για να δικαιολογηθεί υποστήριξε ότι εξαιτίας της οχλαγωγίας δεν άκουσε καλά τον συλλογισμό του αντιπάλου του⁷³.

Όμως, δεν δύναται κανείς να πει με βεβαιότητα ότι όλοι οι ισχυρισμοί του Νικηφόρου Βλεμμύδη στην *Αὐτοβιογραφία* του αποτυπώνουν επακριβώς τα πράγματα. Πιθανόν, τα λόγια του να έχουν μια δόση αλήθειας και έτσι κανείς μπορεί να καταλήξει σε δύο συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι ο Βλεμμύδης διδάχτηκε πάρα πολλά πράγματα, στο ερμητήριο του Προδρόμου. Ενώ το δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι ο Δημήτριος Καρύκης είχε λιγότερες γνώσεις και ήταν λιγότερο ευφυής από τον αντίπαλό του. Παρά την αδυναμία του Καρύκη να αντεπεξέλθει στα επιχειρήματα του Βλεμμύδη, ο πρώτος παρέμεινε στο αξίωμά του και δεν αντικαταστάθηκε από κάποιον καλύτερό του για τα επόμενα χρόνια. Γι' αυτό δημιουργείται η ακόλουθη απορία. Ήταν ο Καρύκης ό,τι καλύτερο είχε η κοινωνία του κράτους της Νίκαιας, στον τομέα των γραμμάτων; Αναμφίβολα, μέσα από αυτή την συζήτηση-εξέταση, δόθηκε η ευκαιρία στον Νικηφόρο Βλεμμύδη να κάνει δημόσια επίδειξη των γνώσεών του για πρώτη φορά⁷⁴ και σύντομα να ξεκινήσει μια λαμπρή πορεία.

⁷³ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 15, σ. 53.1–15: «Τῷ τοίνυν καθηγητῇ προσδιαλεγόμενοι, τὴν μείζω πρότερον ὥς ἐκεῖνος προὔτειναμεν, ὕστερον τὴν / ἐλάττω δε, καὶ διὰ μέσου βραχὺ τι παρεισενεγκόντες ὥς διαστήσαιμεν τὰς προτάσεις ἀπ' ἀλλήλων ἐρώτημα, τοιοντοτρόπως τὸν θηρεῦσαι διανοησάμενον ἐθηρεύσαμεν. «Ἄρα γὰρ» εἰρήκαμεν «γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντ' ἔστι, πᾶς φιλόσοφος; Ἡ μείζων αὕτη.» Κατέφησεν οὗτος. Ἡμεῖς δὲ «Ποσαχῶς τὰ ὄντα;» Καὶ ὅς· «Δεκαχῶς.» «Τί γοῦν» ἔφαμεν, «πᾶς φιλόσοφος ἄνθρωπος;» Κατέφησε καὶ αὐτό. «Πᾶς οὖν» ἐπηγάγομεν «ἄνθρωπος γινώσκει τὰ ὄντ' ἢ ὄντ' ἔστιν, αἰπόλος, βουκόλος, ἵππονόμος, καὶ συφορβός.» «Καλῶς συλλογίζῃ· πόθεν τὸ ἄτοπον;» «Μὴ δύο καταφάσεις ἐν δευτέρῳ δέδωκας σχήματι;» Κατένευσε, καὶ τῇ μεταξυλογίᾳ τὴν αἰτίαν προσῆπτε δι' ἣν αὐτὸ πέπονθεν, ὅθεν ἔσφαλται μὴ συνεῖς».

⁷⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 8, σ. 50.1–3. Angold, *Government*, σ. 179.

Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΗ,

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ –ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ

Αναμφίβολα ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναδείχτηκε στον σημαντικότερο λόγιο του κράτους της Νίκαιας. Συμμετείχε ενεργά στα κοινά και στα εκκλησιαστικά δρώμενα της εποχής του και εκπροσώπησε την Ορθόδοξη Εκκλησία σε διαλογικές συζητήσεις με την Καθολική Εκκλησία που είχαν σκοπό την άρση του σχίσματος. Βέβαια, οι συζητήσεις αυτές ήταν ατελέσφορες. Εκτός αυτών, εξίσου σημαντική ήταν η δράση του ως διδασκάλου στη μοναστηριακή σχολή που ίδρυσε στα Ημάθια, κοντά στην Έφεσο.

Ο πατριάρχης Γερμανός Β' (1222-1240) ήταν ο άνθρωπος, ο οποίος ανακάλυψε και ανέδειξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη και τον ενέταξε στους κόλπους της Εκκλησίας. Ο Γερμανός Β' έγινε πατριάρχης την ίδια εποχή, που ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης (1222–1254) ανήλθε στον αυτοκρατορικό θρόνο του κράτους της Νίκαιας⁷⁵. Από την αρχή της θητείας του, ο νέος πατριάρχης ενδιαφέρθηκε για τους πιεζόμενους στις λατινοκρατούμενες περιοχές ορθόδοξους, που αντιμετώπιζαν κωλύματα στην άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Μάλιστα, από τους πρώτους μήνες της πατριαρχείας του απευθύνθηκε στο λαό της Κωνσταντινούπολης, προτρέποντάς τον να μην εγκαταλείψει το ορθόδοξο δόγμα και να περιμένει με καρτερία την απελευθέρωσή του από την λατινική κυριαρχία⁷⁶.

Το ίδιο διάστημα, ο πατριάρχης Γερμανός Β' ασχολούμενος με τα εκκλησιαστικά ζητήματα στην επικράτειά του, χειροτόνησε διάκονο τα Χριστούγεννα του 1223, τον πολύ καλό του φίλο⁷⁷, Νικηφόρο Βλεμμύδη και τον ανέδειξε σε «ἀναγνώστη» της Εκκλησίας. Λίγες μέρες αργότερα, ανήμερα της εορτής των Θεοφανείων του 1224 ο Βλεμμύδης τιμήθηκε και με το αξίωμα του

⁷⁵ Georgii Acropolitae, *Opera resensuit*, Augustus Heisenberg, vol. I, Teubneri, Lipsiae 1903, κεφ. 19, σ. 32. Στο εξής, Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*.

⁷⁶ Angold Michael, «*Greeks and Latins after 1204: The Perspective of Exile*» *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*», έκδ. Benjamin Arbel, Bernard Hamilton and David Jacoby, Franc Cass & Co Ltd, (London 1989), σ. 69. Στο εξής, Angold, «*Greek and Latins*».

⁷⁷ Μηλιαρακης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 294.

«λογοθέτη»⁷⁸. Όπως αποδείχτηκε μετέπειτα, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης δεν διέψευσε τις προσδοκίες του πατριάρχη Γερμανού Β'. Μέσα από τον τρόπο ζωής του Βλεμμύδη γίνεται από νωρίς αντιληπτό, ότι ο ίδιος αποστρεφόταν τα κοσμικά πράγματα. Μάλιστα, δεν δίστασε να απαρνηθεί την πατρογονική του περιουσία, μετά τον θάνατο των γονιών του. Εξίσου μεγάλη εντύπωση προκαλούν και οι απορρίψεις αμοιβών που του προσέφερε ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης για τις υπηρεσίες που του παρείχε⁷⁹.

Μέσα στο σύντομο χρονικό αυτό διάστημα, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης κατόρθωσε να γίνει το δεξί χέρι του πατριάρχη Γερμανού Β', ενώ η στενή συνεργασία και η φιλία τους αποδεικνύεται από το γεγονός ότι μοιράζονταν το ίδιο κατάλυμα και τραπέζι⁸⁰. Ο Βλεμμύδης στη συνέχεια αποσύρθηκε για ένα χρονικό διάστημα στο όρος Ίδη⁸¹, όμως ο Μητροπολίτης Εφέσου που τον είχε χειροτονήσει τον επανέφερε στην πόλη με την υποστήριξη και ενθάρρυνση του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη⁸².

⁷⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 12, σ. 8.17-20: « καὶ μετὰ χρόνον βραχὺν ἐν τοῖς Χριστοῦ Γενεθλίοις διάκονον αὐτουργεῖ, κὰν τοῖς μετ' αὐτὰ Θεοφανίοις προχειρίζεται λογοθέτην, ταῦτα πάντα τελέσας δι' ἡμερῶν οὕπω τριάκοντα». Χρήστου, «Βλεμμύδης», σ. 25. Constantinides, *Higher Education*, σ. 9.

⁷⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 73, σσ. 36-37.1-3: «Τότε καὶ χρυσὸν ἡμῖν πεμψαμένου τοῦ βασιλεύοντος, ἀναπόμπιμον αὐτὸν πεποϊήμεθα, τιμὴν εἶναι φάμενοι τοῦ λόγου, τὸ ἀχρημάτιστον». Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 26. Μηλιαρακης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σσ. 285 και 317. Εξαιτίας των συνεχών αρνήσεων του Βλεμμύδη, οι αντίζηλοί του, δεν δίστασαν να τον κατηγορήσουν, ότι η στάση του αυτή οφείλονταν στην περιφρόνηση που έτρεφε έναντι στη γενναιοδωρία του αυτοκράτορα.

⁸⁰ Angold, *Church and Society*, σ. 541.

⁸¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 38, σσ. 21-22.1-13: «Καὶ πάλιν κὰπὶ τὸ μᾶλλον, ὄρη περιεσκοποῦμεν καὶ σπηλαία, καὶ παντελοῦς μονώσεως ἔρως εἶχεν ἡμᾶς, ὅθεν καὶ πρὸς τὴν ἔφεσιν ἀντιβολοῦμεν ἐπινεῦσαι τὸν προῖστάμενον· οὐ γεγονότος, πρὸς τὴν Ἰδην ἀναχωροῦμεν, καὶ ταύτην περιπολοῦντες κατὰ καιροῦς μεμωνομένοι νύκτα καὶ μεθήμεραν, ἐχαίρομεν, καὶ ἦν ἡμῖν πρὸς· τρόπον τὸ ἀκοινώνητον, καὶ τὸ μηθένα καθορᾶν, περισπούδαστον, καὶ τρυφή καὶ τέρψις, τὸ ἀσυνδύαστον. Ἐπεὶ δ' ὁ προῖστάμενος ἐς βασιλέως ἐν ταῖς τῆς Ἰδης ὑπωρεΐαις σκηνομένου φοιτᾷ, καὶ ἡμεῖς πρὸς αὐτόν, διὰ τῆς ἀφίξεως ἀφοσιούμενοι τῷ καθηγεμόνι τιμὴν, ὑφηγήσεσιν αὐτοῦ παρορμώμεθα παλιννοστήσαι πρὸς τὰ κατ' Ἐφεσον, καὶ τὴν ποθουμένην ἡσυχίαν, αὐτοῦ συνεργοῦντος εὔρεϊν».

⁸² Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 26.

Όταν ο Γερμανός Β' βρίσκονταν στη νεκρική του κλίνη, ρωτήθηκε από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη, ποιος ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος να τον διαδεχτεί. Τότε, ο πατριάρχης υπέδειξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, όμως, η άποψή του αυτή δεν βρήκε σύμφωνο τον αυτοκράτορα. Για τον λόγο αυτόν, ο αυτοκράτορας επέλεξε ως διάδοχο του πατριαρχικού θρόνου τον Μεθόδιο, ο οποίος ήταν μοναχός και ηγούμενος στη μονή Υακίνθου της Νίκαιας. Το 1240 ο Μεθόδιος χειροτονήθηκε πατριάρχης και ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης, ζήτησε από τον Βλεμμύδη να βοηθήσει τον νέο πατριάρχη, κάτι που αποτέλεσε καινοτομία της εποχής. Όμως, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αρνήθηκε την πρόταση αυτή, υποστηρίζοντας ότι δεν ήθελε να προκαλέσει την κοινή γνώμη⁸³. Τότε ήταν που βρήκε ως ησυχαστήριό του, την Μονή Παξιμαδίου.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης το έτος 1235 εκάρη μοναχός⁸⁴, σε ηλικία 37 ετών, αφού πρώτα ήταν ρακένδυτος για δύο έτη⁸⁵ και εγκαταστάθηκε σε μονή του όρους Λάτρος⁸⁶. Ένα χρόνο αργότερα, το 1236 έγινε ιερέας⁸⁷ και πέντε έτη μετά εγκαταστάθηκε στη μοναστηριακή σχολή, που ίδρυσε στη Μονή του Αγίου Γρηγορίου του Θαυματουργού κοντά στην Έφεσο⁸⁸.

Ο Βλεμμύδης επειδή προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια, πίστευε πως η αριστοκρατία είχε αυτοδίκαια προνόμια στην διακυβέρνηση της χώρας. Επιπλέον, υποστήριξε με σθένος την αυτοτέλεια της Εκκλησίας, την οποία την

⁸³ Angold, *Church and Society*, σ. 540. Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 397.

⁸⁴ Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 127.

⁸⁵ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 37, σ. 21.3-6: «καὶ αὐτῷ κεχρημένοι προΐσταμένῳ πρὸς τὴν μοναχικὴν, ῥακενδυτοῦμεν ἐς ἔτη δύο, μὴ δὲ πρότερον ἀπεξενωμένοι τοῦ ῥάκου παντάπασι, ὡς ἄζυγιά καὶ διαίτης συμπαραπομένου λιτότητι». Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 25.

⁸⁶ Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχὸς διδάσκαλος καὶ ὁ Αριστοτέλης», σ. 110.

⁸⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 37, σ. 21.6-14: «Κἄπειτα τὸ τέλειον ἐσάπαξ σχῆμα δεχόμεθα, μήτε βαθμοὺς μεμαθηκότες μοναχικῆς, μήτε κατὰ τὴν καινοποίησιν μεταποιησάμενοι τοῦνομα· μεθ' ἡμέρας ὀκτώ, τὸ τῆς ἱερωσύνης χρίσμα καὶ εἰς ἡμᾶς, τὸν αὐτὸν ἔχοντας ἀρχιποίμενα καὶ τῆς μοναχικῆς καὶ τῆς ἱερατικῆς τελεσιουργόν, τῆς μὲν ἐν τῷ ὑπερώῳ τοῦ Σωτῆρος ναῶ τὴν ἱερὰν θυσίαν καὶ ἀναίμακτον αὐτουργήσαντα, τῆς δὲ τῆς ἱερατικῆς ἐν τῷ μεγάλῳ, τῷ καὶ τὸν ἀποστολικὸν τύμβον καὶ τὸν θρόνον συμπεριέχοντι».

⁸⁸ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 26. Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 671.

τοποθετούσε πάνω και από την κοσμική εξουσία⁸⁹. Η προσωπικότητά του, καθώς και η δράση του ήταν τόσο σημαντική που του προτάθηκε, το έτος 1240 η Μητρόπολη της Εφέσου και το 1255 ο θρόνος του Οικουμενικού Πατριάρχη⁹⁰. Όμως, εξαιτίας των πεποιθήσεων του, δεν απεδέχθη ούτε τον μητροπολιτικό ούτε τον Πατριαρχικό θρόνο. Ο Βλεμμύδης γνώριζε ότι οι αυτοκράτορες ήθελαν να ελέγχουν την εκκλησία, ενώ ο ίδιος θεωρούσε ότι η εκκλησία έπρεπε να είναι και να δρα ανεξάρτητη, αφού, ως αντιπρόσωπος της θείας πρόνοιας στη γη, ήταν πάνω από την οποιαδήποτε πολιτική εξουσία. Οι απόψεις του εν ολίγοις ήταν αντίθετες με εκείνες των αυτοκρατόρων. Συνεπώς δεν μπορούσε να αποδεχτεί να καταστεί ο ίδιος και η εκκλησία υποχείριο του εκάστοτε αυτοκράτορα⁹¹.

Ο πατριάρχης Μεθόδιος απεβίωσε μόλις τρεις μήνες μετά την άνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο. Μετά τον θάνατό του, ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης δεν έβρισκε τον κατάλληλο άνθρωπο για τον πατριαρχικό θρόνο, με αποτέλεσμα να μείνει σε χηρεία για δύο σχεδόν έτη. Εν τέλει νέος πατριάρχης εκλέχθηκε ο Μανουήλ Β'⁹², ο οποίος πέθανε την ίδια χρονιά, μαζί με τον αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη (1254). Μάλιστα, ο Γεώργιος Ακροπολίτης στο έργο του αναφέρει, πως ο Μανουήλ Β' ήταν ένας άνθρωπος αγράμματος, ο οποίος αδυνατούσε ακόμη να κατανοήσει όσα edιάβαζε, ενώ πριν ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο είχε έγγαμο βίο⁹³.

Και ενώ η κατάσταση ήταν τέτοια, τον Νοέμβριο του 1254 στον αυτοκρατορικό θρόνο ανήλθε, ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις, ο υιός του αποθανόντος Ιωάννη Γ' Βατάτζη. Ο νέος αυτοκράτορας, στην αρχή της βασιλείας του, ήρθε

⁸⁹ Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*, σ. 27.

⁹⁰ Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191.

⁹¹ Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*, σσ. 26 -27. Angold, *Church and Society*, σ. 554. Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95.

⁹² Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 19, σ. 32.14-15: «Καθώς γοῦν εἰρήκειν, μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἐπιλαμβάνεται τῶν Ρωμαϊκῶν σκήπτρων Ἰωάννης ὁ Δούκας ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, στεφθεὶς παρὰ τοῦ πατριάρχου Μανουήλ, ὃς τὸν Μάξιμον διεδέξατο.».

⁹³ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 51, σσ. 100-101.21-24: «ὁ Μανουήλ ἦν τότε τὰ τῆς πατριαρχίας διθύνων πηδάλια, ἀνὴρ ἐνλαβοῦς καὶ βίον καὶ πολιτείας σεμνῆς, εἰ καὶ γυναικὶ συνεζῆγε, ἄλλως δὲ οὐ πεπειραμένος ἰ γράμματων οὐδὲ ὧν ἀνεγίγνωσκεν ἀνελίττων τὴν ἔννοιαν».

αντιμέτωπος με ένα θέμα μείζονος σημασίας. Το πρόβλημα αυτό ήταν η καθυστέρηση της επίσημης στέψης του, αφού σύμφωνα με την παράδοση έπρεπε να γίνει από τον πατριάρχη. Για τον λόγο αυτό, συγκλήθηκε Σύνοδος εκλογής νέου πατριάρχη, η οποία εξέλεξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη⁹⁴. Ο οποίος όμως, για άλλη μία φορά έμεινε πιστός στην αρχική του θέση και αρνήθηκε τον θρόνο⁹⁵.

Μάλιστα, ο νέος αυτοκράτορας και πρώην μαθητής του Νικηφόρου Βλεμμύδη, Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις, τον επισκέφτηκε προκειμένου να τον

⁹⁴ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 53, σ. 106.6-15: «ἔδει δὲ πρῶτον πατριάρχην προβληθῆναι, ἵν' ἐπὶ τῷ βασιλεῖ τὴν στεφηφορίαν ἐν τῷ ἱερῷ τελεσιουργήσῃ τεμένει, ἐζητεῖτο μὲν ὁ ἄξιος τοῦ τοιοῦτου θρόνου, ἡ δόξα δὲ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῷ Βλεμμύδῃ ἐτύγχανε Νικηφόρῳ, τῷ ἐμῷ διδασκάλῳ τῶν τῆς φιλοσοφίας λόγων τε καὶ δογμάτων, ἀνδρὶ ἐκ νεότητος τὸν ζυγὸν ἀραμένῳ τοῦ μονήρους βίου καὶ περιβοήτῳ τυγχάνοντι καὶ περὶ λόγον καὶ ἀρετὴν, κἂν ἐνίων ὁ φθόνος καὶ μάλιστα τῶν προυχόντων οὐ μόνον οὐκ ἐκφανῇ τούτῳ τὰ τῆς ἀρετῆς ἐποίει, ἀλλὰ καὶ κακίας τινὰς αὐτῷ προσεκόλλα».

⁹⁵ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικῇ*, Α΄, κεφ. 75, σσ. 37-38.1-15: «Τότ' ἐγὼ βίαν ἐφ' ἡμέραις συχναῖς ὑφιστάμενος, ἥς οὐκ ἔχω ραδίως διασαφῆσαι καὶ παραστήσαι τὸ μέγεθος, καὶ τὸ τοῖς ἱεραρχικοῖς ἔργοις ἀντίξουν ὑποστελλόμενος, αἰτῶ σύμβολον ἐκ Θεοῦ· τό δ' ἦν, εἰ περὶ τῆς εἰς Θεὸν τιμῆς ἀκούσαιμι τοῦ βιαζομένου κἂν γοῦν ἐσάπαξ εἰπόντος, ὡς ὑποδῦναι με χρῆναι τὸν τῆς ἱεραρχίας ζυγὸν διὰ τὴν θεῖαν τιμὴν, καθυποκύψαι τῇ βίᾳ, καὶ πεισθῆναι Θεῷ καὶ πρὸς κινδύνους ἔλκοντι προφανεῖς· εἰ δ' οὖν, κἂν τι με δέῃ καὶ τῶν ἀνηκέστων παθεῖν, τέλειον τὴν χειροτονίαν ἀπειπάσθαι, καὶ τὴν κλῆσιν καὶ τοὺς ἀγῶνας φυγεῖν, εἰ διὰ ματαιότητος εἶεν καὶ μανίας ψευδεῖς. Τί γὰρ ἕτερον τὸ πολλῶν καταδυναστεύειν καὶ προκαθῆσθαι, περιστοιχιζέσθαι τε καὶ προπέμπεσθαι, καὶ κροτεῖσθαι καὶ κατευφημεῖσθαι καὶ προὔπαντᾶσθαι καὶ υπεραίρεσθαι, καὶ ὅσα πρὸς σωτηρίαν ἀσυντελεῖ;» κεφ. 77, σσ. 38-39.1-19: «Ὡς δ' οὐκ εἶχεν ἡμᾶς ὡς ἡβούλετο κατανεύοντας, πάλιν πιθανολογίαι, καὶ πάλιν ὑποσχέσεις, ἀνθρώπινα τὰ πάντα, πρὸς ᾧ καὶ πρῶν ἐφέρετο, μνεῖα δὲ Θεοῦ τιμῆς, οὐδαμοῦ, μόνον ἐκ τῶν κάτω περὶ τὰ κάτω στροφή, καὶ οὐδὲν εἰσαγόμενον ὑπὲρ αἰσθησιν· τοιαῦτα γὰρ ἄπερ ἔφασκε πρὸς με, καταπείσειν ἐντεῦθεν οἰόμενος τὸν οὐκ ἔχω πῶς εἰπεῖν ἀγνοούμενον· «Οἶδας ὅτι σὲ μόνον ἐπελέξαντο πατριάρχην πᾶσα τῶν ἀρχιερέων ἡ σύνοδος· ἄσμενοι τὴν ἐπιλογὴν ὁ κλῆρος ἐδέξαντο, καὶ τὸ μονάζον καὶ ὁ λαός· τὸ στρατιωτικὸν καὶ ὅσοι τῶν ἐν τέλει, σὲ παντὸς ἐτέρου προκρίνουσιν· ἐμοὶ δ' ὅσον τὸ ἐθέλειν πατριάρχην εἶναι σε, τί χρὴ καὶ λέγειν; Αὐτὸς γινώσκεις, αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ, καὶ δὴ καὶ αὐθις καθυπισχνοῦμαι, τοσαύτην εἰς σὲ ποιήσεσθαι καὶ τοιαύτην τιμὴν, ὅσην καὶ οἶαν οὐδεὶς βασιλέων εἰς οὐδένα πατριάρχην ἐποιήσατο πώποτε. Τίνα γοῦν ἔχει λόγον τὸ ἀπειθές σοι καὶ διατί ἐστί;» Ταῦτ' ἔλεγε, καὶ προσέπιπτεν ἕως ἰχνῶν, αἰτούμενος τὸν πρὸς ὃν οἱ λόγοι, μὴ ἀναβάλλεσθαι καὶ εἰσέτι, δέξασθαι δε τνικαῦτα τὸ χρίσμα χωρὶς μελλήσεως».

μεταπείσει, κάτι που αποδείχτηκε μάταιο⁹⁶. Έτσι, νέος πατριάρχης του κράτους της Νίκαιας ορίστηκε από τον Θεόδωρο Β', ο μοναχός Αρσένιος Αυτωρειανός⁹⁷.

Μεγάλη εντύπωση προκαλεί, η συνεχής άρνηση του Νικηφόρου Βλεμμύδη να ανέλθει στα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα. Η στάση του αυτή, ενδέχεται να οφείλεται σε δύο λόγους, είτε επειδή δεν ήθελε να εγκαταλείψει τη μοναστηριακή του ζωή⁹⁸, είτε γιατί δεν ήθελε να γίνει υποχείριος στις επιδιώξεις του εκάστοτε αυτοκράτορα και εν προκειμένω του μαθητή του Θεοδώρου Β'.

Παρόλα αυτά, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης θα εμπλακεί αποφασιστικά στα εκκλησιαστικά δρώμενα, και θα λάβει μέρος στις δύο συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη, με τους παπικούς λεγάτους, το 1234 και το 1250. Η πρώτη συζήτηση πραγματοποιήθηκε το 1234, έπειτα από επαφές που ανέπτυξε ο πατριάρχης Γερμανός Β' και ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης. Συγκεκριμένα, ο πατριάρχης Γερμανός Β' παρ' όλο που στην αρχή θεωρούσε, ότι η συνεννόηση με τη Δύση ήταν αδύνατη, άλλαξε γνώμη, όταν επισκέφθηκαν την αυτοκρατορική αυλή πέντε Φραγκισκανοί μοναχοί, οι οποίοι μόλις είχαν απελευθερωθεί από τους Σελτζούκους. Ο πατριάρχης, που ήταν παρών, συζήτησε και ανέπτυξε μαζί τους, πολλά εκκλησιαστικά θέματα. Επικεντρώθηκαν, όμως, στο ζήτημα της Ένωσης των δύο Εκκλησιών. Μέσα από αυτές τις συζητήσεις που διεξήχθησαν, ο Γερμανός Β' συνειδητοποίησε, ότι δεν υπήρχαν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις δύο Εκκλησίες και γι' αυτό αποφάσισε το 1232 να ξεκινήσει αλληλογραφία με τον πάπα Γρηγόριο Θ'⁹⁹, προκειμένου οι δύο Εκκλησίες να αρχίσουν τις

⁹⁶ Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*, σ. 27. Angold, *Church and Society*, σσ. 540 και 554.

⁹⁷ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 53, σ. 107.4-13: «καὶ ἐπεὶ δυσαρρεστῶν ἐτύγχανεν ἐν πολλοῖς, μοναχόν τινα εἶναι μαθὼν ἐν τῇ τῆς Ἀπολλωνιάδος λίμνῃ ὀλίγων γραμμάτων πείραν ἔχοντα- μόνον καὶ γὰρ ἐφήψατο τῆς γραμματικῆς παιδείας- ἀνίερων τελοῦντα καὶ Ἀρσένιον ὀνομαζόμενον, ὡς εἶχε τάχους στέλλει τοὺς αὐτὸν ἄξοντας. καὶ ὃς ἀφίκετο. ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς Νικαίας ἔξοδον ἔσπευδε διὰ τάχους τοῖς ἀρχιερεῦσι προστάττει χειροτονῆσαι πατριάρχην αὐτὸν ὁ βασιλεὺς· οἱ καὶ οὕτως διεπράξαντο, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διάκονον καὶ ἱερέα καὶ πατριάρχην αὐτὸν ἐκτελέσαντες».

⁹⁸ Angold, *Church and Society*, σ. 554.

⁹⁹ Angold, «*Greek and Latins*», σ. 69. Angold, *Church and Society*, σ. 521

διαπραγματεύσεις ώστε να γεφυρωθεί το χάσμα μεταξύ τους και να γίνει η ένωση των εκκλησιών πράξη¹⁰⁰.

Η συζήτηση με τους παπικούς λεγάτους ξεκίνησε στις 15 Ιανουαρίου του 1234 στη Νίκαια και ολοκληρώθηκε τον Μάη του ιδίου έτους στο Νυμφαίο¹⁰¹, ενώ κεντρικό θέμα ήταν η ένωση των δύο Εκκλησιών¹⁰². Χαρακτηριστικό είναι, ότι και οι δύο πλευρές διακατέχονταν από έντονη διστακτικότητα και εχθρότητα. Στη συζήτηση αυτή, ο πάπας Γρηγόριος Θ' έστειλε ως αντιπροσώπους του, δύο Δομινικανούς και δύο Φραγκισκανούς μοναχούς, εκ των οποίων τουλάχιστον ο ένας ήξερε να μιλά καλά την ελληνική γλώσσα¹⁰³.

Στις συζητήσεις που διεξήχθησαν, αποδείχτηκε ότι όλοι οι Λατίνοι μοναχοί ήταν άριστα καταρτισμένοι στη σχολαστική θεολογία, δηλαδή στήριζαν τις απόψεις τους και τις θεωρίες τους με επάλληλα λογικά επιχειρήματα¹⁰⁴. Από την πλευρά των ορθοδόξων, αντιπρόσωπος ήταν ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» Δημήτριος Καρύκης. Όμως, εκεί παρόντες ήταν και άλλοι επιφανείς θεολόγοι και κληρικοί του κράτους της Νίκαιας. Εντύπωση προκαλεί, πως ο Καρύκης είχε ζητήσει από τους υπόλοιπους ορθόδοξους αντιπροσώπους να μη συμμετάσχουν στη συζήτηση, γιατί δεν τους είχε εμπιστοσύνη στα θεολογικά θέματα. Στη συζήτηση αυτή, παρών ήταν και ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο οποίος αναφέρει πως ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» είχε τόση εμπιστοσύνη στον εαυτό του, που υπέδειξε ακόμη και στον αυτοκράτορα να μην εμπλακεί στις συνομιλίες.

Ο πρώτος γύρος των συνομιλιών εστίασε σε φλέγοντα θέματα, τα οποία αφορούσαν το *filioque* και τη χρήση του αζύμου άρτου στη Θεία Κοινωνία, χωρίς όμως να αποκλειστούν θέματα, που οι δύο Εκκλησίες είχαν διαφορές. Από την αρχή των διαπραγματεύσεων, οι Λατίνοι έφεραν σε δύσκολη θέση τον «ὑπατο τῶν φιλοσόφων», ο οποίος αδυνατούσε να αντικρούσει τις θέσεις και τα

¹⁰⁰ Βασίλειφ, *Ιστορία*, σ. 671. Angold, «Greek and Latins», σ. 69.

¹⁰¹ Beck, *Kirche und theologische Literatur*, σ. 58.

¹⁰² Angold, «Greek and Latins», σ. 78.

¹⁰³ *Αυτόθι*, σ. 78

¹⁰⁴ Πλακίδας π. Deseille, *Ανατολική και Δυτική Χριστιανοσύνη*, μτφρ. Σωτήρης Γουνέλας, έκδ. Άρμός, Αθήνα 2004, σ. 33. Στο εξής, Πλακίδας, *Ανατολική και Δυτική Χριστιανοσύνη*. Angold, *Church and Society*, σ. 523.

επιχειρήματά τους. Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, προκειμένου να υποστηρίξει τον εκπρόσωπό του, επέπληξε τους παπικούς απεσταλμένους, ισχυριζόμενος ότι κάνουν χρήση συλλογισμών, οι οποίοι έχουν θολούς ισχυρισμούς, και εύκολα μπορούν να παραπλανήσουν τον συνομιλητή τους¹⁰⁵.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, που ήταν παρών αναφέρει στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι ο Δημήτριος Καρύκης βρέθηκε σε τόσο δεινή θέση ώστε «Πρὸς ταῦτα λέγειν ὁ τῶν φιλοσόφων ὕπατος οὐκ εἶχεν οὐθέν, καὶ ἦν ἀμηχανῶν τε καὶ σιωπῶν»¹⁰⁶. Οι παπικοί λεγάτοι άσκησαν τόση μεγάλη πίεση στον Καρύκη, που κόντευαν να τον κάνουν να αποδεχτεί τις θέσεις τους. Έτσι, αποδείχτηκε πως ο «ὕπατος τῶν φιλοσόφων» δεν ήταν ούτε τόσο ικανός, ούτε και τόσο μορφωμένος, όσο νόμιζε¹⁰⁷.

Εκείνη τη στιγμή ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, που βρίσκονταν εκεί αυτοπροτάθηκε¹⁰⁸ να αντικαταστήσει τον Καρύκη¹⁰⁹, όμως ο πατριάρχης Γερμανός Β' απέρριψε το αίτημά του. Ο «ὕπατος τῶν φιλοσόφων» καταντροπιασμένος και μη έχοντας τι άλλο να πει, ζήτησε από τον Βλεμμύδη να του δώσει εγγράφως αυτά που είχαν ειπωθεί, κάτι που συνήθιζαν να κάνουν και οι παπικοί αντιπρόσωποι¹¹⁰. Με αυτόν τον τρόπο, ο Καρύκης υπερασπίζονταν τα γεγραμμένα του Βλεμμύδη, υποστηρίζοντας ότι το *filioque* δεν υπήρχε στη Βίβλο. Όμως, μη μπορώντας να ανταπεξέλθει άλλο στις πιέσεις, ο «ὕπατος τῶν

¹⁰⁵ *Αὐτόθι*, σ. 253.

¹⁰⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 28, σ. 58.1-2. Constntinides, *Higher Education*, σ. 9.

¹⁰⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 28, σ. 58.5-14: «Ὁ γοῦν ὕπατος ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι καταισχυρθεὶς, οὐκ ἔχων ὃ τι καὶ δράσοι λοιπόν, αἰτεῖται γραφῆναι καὶ δοθῆναι οἱ τὰ εἰρημένα· καὶ γράφεται, καὶ δίδεται, καὶ ὁ σύλλογος διαλύεται, καὶ ὁ μὲν ὕπατος ἀφανὴς ἔκτοτε, παρουσία τις οὐκ ἦν αὐτοῦ που τὸ σύνολον, ὁ δὲ πατριάρχης ἐν ἀθυμίᾳ πολλῇ· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ τῆς διαλέξεως αἴτιος, αὐτὸς ἐπείπερ ἐπεστάλκει τῷ τῆς Ρωμαίων προέδρῳ πρώτος, ἐπὶ τῷ ζήτησιν γενέσθαι τοῦ τὰς ἐκκλησίας διίστῶντος εἴ τι ἔστι καὶ ἀκριβασμὸν καὶ διόρθωσιν».

¹⁰⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 50, σ. 67.3-4: «Ζητούμεθα γὰρ καὶ τότε παρεῖναι τῷ συλλόγῳ, καὶ πάριμεν».

¹⁰⁹ Χρήστου, «Βλεμμύδης», σ. 30.

¹¹⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 28, σ. 58.2-5: «Ἡμεῖς οὖν ἔκ τε τοῦ κρατοῦντος, ἔκ τε τοῦ πατριαρχοῦντος ἀπολογήσασθαι πρὸς ταῦτα ζητοῦντες ἐκχώρησιν, οὐ λαμβάνομεν, ἴσως διὰ τὸ τῆς ἐκβάσεως ἄδηλον».

φιλοσόφων» ζήτησε να πραγματοποιηθεί μια μικρή παύση και τότε βρήκε την ευκαιρία να εξαφανιστεί από τις συζητήσεις καταντροπιασμένος. Από τη μεριά του, ο πατριάρχης ένιωσε πολύ στενοχωρημένος και απογοητευμένος από την έκβαση των συνομιλιών, γιατί ήταν ο υπαίτιος της κατάστασης, καθώς εκείνος ήταν που είχε προσκαλέσει τον πάπα να συνομιλήσουν.

Μετά την φυγή του Καρύκη, εκπρόσωπος της Ορθόδοξης Εκκλησίας ορίστηκε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο οποίος όπως αποδείχτηκε ανταποκρίθηκε πλήρως στον ρόλο του και στις υποχρεώσεις του. Μάλιστα, τις συζητήσεις που διεξήγαγε με τους παπικούς λεγάτους τις αναφέρει και στην *Αὐτοβιογραφία* του¹¹¹. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ανταπεξήλθε με επιτυχία στο έργο που του ανατέθηκε, αναλύοντας ορθά τη διδασκαλία για την εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος, «ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ». Ἐτσι, ο Βλεμμύδης, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, αποστόμωσε τους παπικούς αντιπροσώπους με την θεολογική του κατάρτιση και την πολυμαθειά του.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί, ότι κατά τη διάρκεια των συνομιλιών ο Βλεμμύδης χρησιμοποίησε την αποφαιτική ορθόδοξη θεολογία, δηλαδή στήριξε τις θέσεις του πάνω σε αξιώματα και σε κοινούς τόπους της χριστιανικής ορθόδοξης θεολογικής σκέψης. Αρχικά, ξεκίνησε με τις θέσεις των Λατίνων και κατέληξε αποδεικνύοντας το αντίστροφο. Αυτό φανερώνει, ότι η επιχειρηματολογία του Βλεμμύδη ήταν καθαρά φιλοσοφική, και αυτό ήταν κάτι που διδάχτηκε κοντά στον αγαπημένο του καθηγητή Πρόδρομο. Παρ' όλες τις προσπάθειες του Βλεμμύδη, οι συζητήσεις κατέληξαν σε αδιέξοδο, παρά την αρχική πρόθεση του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη να ενδώσει στις απαιτήσεις των Λατίνων¹¹².

Μεγάλη εντύπωση προκαλεί, ότι δεν σώθηκαν στα ελληνικά τα πρακτικά των συνομιλιών. Πληροφορίες για αυτές, αντλούνται από τα δύο επεξηγηματικά έγγραφα του πατριάρχη Γερμανού Β', καθώς και από ένα έγγραφο, που συνέγραψε ο Βλεμμύδης, για να το παραδώσει στους παπικούς αντιπροσώπους.

¹¹¹ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29.

¹¹² Βασίλιεφ, *Ιστορία*, σ. 672. Χρήστου, «Βλεμμύδης», σ. 29.

Το έγγραφο αυτό δεν έγινε αποδεκτό από τους τελευταίους¹¹³, οι οποίοι αποχώρησαν για να επιστρέψουν το Πάσχα του ίδιου έτους, προκειμένου να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις. Όμως, και την δεύτερη φορά, η έκβαση των συνομιλιών οδήγησε σε αδιέξοδο¹¹⁴.

Μετά από αυτόν τον κύκλο διαπραγματεύσεων, ο Βλεμμύδης πραγματοποίησε ένα προσκυνηματικό ταξίδι στα Ιεροσόλυμα¹¹⁵ και στη συνέχεια επέστρεψε στο μοναστήρι του¹¹⁶. Αναμφίβολα, στις συζητήσεις με τους Λατίνους, ο Βλεμμύδης απέδειξε την πολυμαθειά του και τον φιλοσοφικό τρόπο με τον οποίο στήριξε τις απόψεις του. Από την άλλη, παρατηρείται πως ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων», δεν κατάφερε να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις των συνομιλιών, αποδεικνύοντας ότι το αξίωμα που είχε, δεν ανταποκρινόταν στις γνώσεις και στα καθήκοντά του. Έτσι, συμπεραίνει κανείς ότι στο κράτος της Νίκαιας ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» δεν είχε ουσιαστικές αρμοδιότητες¹¹⁷. Πιθανόν, η επαναφορά αυτού του αξιώματος να στόχευε στην ανάδειξη του γοήτρου του νεοσύστατου κράτους της Νίκαιας, έναντι του λεγόμενου «Δεσποτάτου» της Ηπείρου και του κράτους της Τραπεζούντας¹¹⁸.

¹¹³ Λαγοπάτης Σ. Ν., *Γερμανός ὁ Β΄, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως-Νικαίας (1222-1240). Βίος, συγγράμματα καὶ διδασκαλία αὐτοῦ. Ανέκδοτοι ὁμιλίες καὶ ἐπιστολαί*, Τρίπολη 1913, σσ. 114-115. Στο εξής, Λαγοπάτης, *Γερμανός Β΄*.

¹¹⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικὴ, Β΄*, κεφ. 68, σ. 76.1-6: «Τί γοῦν ἡμεῖς οἱ (πῶς εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν) ὑπεραπολογούμενοι καὶ φθονούμενοι; Μαρτυρίαις γραφικαῖς ὀλίγαις, ἀλλὰ προδήλοις καὶ πρὸς τὴν ἔξιν τῶν ἀκουόντων, καὶ λογισμοῖς ὁμοίοις, τὰ εἰρημένα πιστούμεθα, καὶ πρὸς τὴν τῆς πνευματικῆς ἀθροίσεως κορυφὴν, δι' ἧς καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν συμμορίαν, τοιαῦτα μεθ' ἑτέρων διαχαράττομεν». Βασίλειφ, *Ιστορία*, σ. 672.

¹¹⁵ Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 261.

¹¹⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικὴ, Α΄*, κεφ. 47, σσ. 25-26.1-5: «Ἐκτοτε ποθοῦντας ἡμᾶς ἐν Ἱεροσολύμοις γενέσθαι, καὶ πρὸς σῶμα καὶ πρὸς ψυχὴν ἐκ τῶν θεοψαύστων ἁγιασμὸν εἰσενέγκασθαι τόπων, ὅτε Ῥώμη τὸ κῦρος εἶχεν ἐν τούτοις, δυσκινήσιας χρονίας ἰσχυοῦσα νόσος, ἀπείργειν νεανιεύεται».

¹¹⁷ Constantinides, *Higher Education*, σ. 12.

¹¹⁸ *Αὐτόθι*, σσ. 115-116.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συμμετείχε σε άλλη μια συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στο Νυμφαίο το 1250¹¹⁹, όταν ο πάπας Ιννοκέντιος Δ' απέστειλε παπικούς εκπροσώπους στη Μικρά Ασία. Στις συζητήσεις αυτές απαγορεύτηκε αρχικά οποιαδήποτε εμπλοκή στον πολυμαθή Βλεμμύδη. Όμως για ακόμη μια φορά οι παπικοί εκπρόσωποι ήρθαν άριστα καταρτισμένοι, πράγμα που δυσκόλεψε τους ορθόδοξους αντιπροσώπους. Για αυτό, τόσο ο αυτοκράτορας όσο ο πατριάρχης και οι ιεράρχες παρακάλεσαν τον Βλεμμύδη να συμμετάσχει στις συζητήσεις, παρά την αρχική απαγόρευση που του τέθηκε¹²⁰.

Στην συζήτηση αυτή, ο Βλεμμύδης εξέφρασε τη θέση του υποστηρίζοντας πως το Άγιο Πνεύμα πηγάζει από τον Πατέρα και μέσω του Υιού στέλνεται, δίνεται και γίνεται Έκχυση. Με τον τρόπο αυτό, ερμήνευσε την έκφραση «δι' Υιού» και έχοντας ως βάση τη φράση «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» υποστήριξε, ότι όλα πραγματοποιήθηκαν μέσω αυτού «παρά τοῦ Πατρός, ἐκεῖθεν γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ δημιουργεῖν». Η άποψή του αυτή είχε ως αποτέλεσμα να προκαλέσει τις αντιδράσεις όλων. Για αυτό υποχρεώθηκε να επεξηγήσει τη θέση του, επισημαίνοντας ότι το «παρά τοῦ Πατρός» δεν υποβιβάζει την εικόνα του Υιού¹²¹.

Από τα παραπάνω γεγονότα αποδεικνύεται, πως ο Νικηφόρος Βλεμμύδης εξαιτίας των πολυποίκιλων γνώσεών του, ήταν μια προσωπικότητα που ενέπνεε την εμπιστοσύνη τόσο του αυτοκράτορα, όσο και των ανώτατων λειτουργών του κράτους της Νίκαιας. Επίσης, λόγω της ανώτερης μόρφωσής του, πέρασε τη ζωή του ανάμεσα στη μοναστική ζωή και στην αυτοκρατορική αυλή¹²².

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, το 1241 ίδρυσε τη δική του μοναστηριακή σχολή, αφού πρώτα φόρεσε το μοναχικό σχήμα περίπου οκτώ έτη. Τη μονή που ίδρυσε την αφιέρωσε στον Θεό, επ' ονόματι του «Ὁντος Θεοῦ». Αυτή βρίσκονταν στα Ημάθια, μια περιοχή άγρια κοντά στην Έφεσο. Σε αυτή τη μονή ο Βλεμμύδης

¹¹⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Β'*, κεφ. 23-40, σσ. 56-63, κεφ. 50-60, σσ. 67-73. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σσ. 29-30. Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 399. Angold, *Church and Society*, σ. 557.

¹²⁰ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 30.

¹²¹ *Αυτόθι*, σ. 30.

¹²² Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 52.

έζησε το υπόλοιπο της ζωής του, ενώ εντύπωση προκαλεί η επίμονη άρνησή του να επιστρέψει στην γενέτειρά του, όταν εκείνη ανακαταλήφθηκε το 1261, από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο¹²³.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στην *Αὐτοβιογραφία* του αναφέρει για την ίδρυση της μονής του, ότι: «Καὶ οἱ μὲν, ἐκ Νυμφαίου, πρὸς τὰ σφίσιν αὐτοῖς ἀποτεταγμένα σκηνώματα μεταβαίνουσιν, ἡμεῖς δ' ἐξ Ἐφέσου, πρὸς Παλαιστίνην ὁρμῶμεν, καὶ πόθον ἀρχαῖον ἀποπληροῦμεν, καὶ τετανικοῦ πάθους ἀπαλλαττόμεθα. Κἀκεῖθεν ἐπανιόντες, καὶ τὴν τοῦ προεστηκότος ὁσίαν ὁσιοπρεπῶς ἐκτελέσαντες, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ κέλευσιν περατώσαντες, καὶ πολλαῖς καὶ βαρεῖαις προσομιλήσαντες θλίψεσιν, ἔν τε τοῖς δυσμικωτέροις εἵνεκα βίβλων ἀναδιφήσεως καὶ διεξελεύσεως ὧν πρώην πείραν οὐκ ἔσχομεν ἀφιγμένοι, καὶ πολυμετρήτου παρὰ τῶν ἄρχειν ἐκεῖσε λαχόντων ἀπολελανκότες φιλοφροσύνης (ἀντιμετρήσαι Κύριος αὐτοῖς ὡς οἶδεν οὗτος τοῖς εὖ ποιοῦσιν ἀντιμετρεῖν), καὶ τοῦ σκοποῦ τετυχηκότες ὡς οὐκ ἔδει βελτιόνως, καὶ αὐθις γεγεννημένοι πρὸς τὰ κατ' Ἐφεσον, ἡσυχίας δεῖμασθαι καταγώγιον προθυμούμεθα. Καὶ γῆν ἐν τοῖς Ἡμαθίοις εὐρηκότες, ἀπερρηγμένην οἶον τῆς ὁμοχώρου, ψαλμικῶς εἰπεῖν ἔρημον ἄβατον ἄνδρον, αἰσθητῶν θηρίων καὶ νοητῶν ἐνδιαίτημα, κυκλουμένην μὲν συνοικισμοῖς ἐκ δὲ τοῦ πορρωτέρω, καὶ τὸ μὲν ἐφόδοις ληστρικαῖς, τὸ δὲ θορύβοις οὖσαν ἀπρόσιτον, ἀλλὰ καὶ λυμαντικῶν ἐρπετῶν καθαρεύουσιν, πρὸς δὲ καὶ δαψιλοῦς μετέχουσιν φωτὸς ἐκ τῆς θέσεως, τῷ συνιστᾶν ἐν ταύτῃ τὸ ἡσυχαστήριον ἐπιβάλλομεν¹²⁴».

Η μονή αυτή που ίδρυσε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, εκτός από μοναστήρι, λειτούργησε και ως σχολή εσώκλειστων μαθητῶν, η οποία ήταν οργανωμένη με βάση τις παιδαγωγικές αρχές του κτήτορα¹²⁵. Αυτό αποδεικνύει, ότι ο Βλεμμύδης, μέσα από τη δράση του είχε αποκτήσει τη φήμη ενός πολύ μορφωμένου

¹²³ *Αὐτόθι*, σ. 52. Γεωργούλης, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σ. 788.

¹²⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικῇ*, Β', κεφ. 44, σ. 65.1-15, και κεφ. 45, σ. 65.1-8.

¹²⁵ Constantinides, *Higher Education*, σσ. 23-25. Galatariotou Catia, *The Making of a Saint, The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, έκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1999, σ. 161. Στο εξής, Galatariotou, *The Making of a Saint*.

ανθρώπου, καθιστώντας τον διάσημο και ως διδάσκαλο στο κράτος της Νίκαιας¹²⁶.

Η φήμη που απέκτησε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, με τη δράση του και τη μόρφωσή του, τον έκανε να αποκτήσει εκτός από φίλους και αρκετούς εχθρούς. Ένας από τους σημαντικότερους αντίζηλούς του, ήταν ο «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» Δημήτριος Καρύκης, παρόλο που ο πρώτος τον είχε βοηθήσει στις συζητήσεις με τους παπικούς απεσταλμένους το 1234¹²⁷. Ο δεύτερος από τους πιο ισχυρούς εναντιούς του ήταν ο Πεπαγωμένος, μετέπειτα επίσκοπος Νικομηδείας, ο οποίος εκτός από λόγιος ήταν και ο προσωπικός ιατρός του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη, ενώ ακόμη ένας σφοδρός ανταγωνιστής του ήταν και ο Χαλαμάς, κατοπινός επίσκοπος Κυζίκου. Από την μεριά του, ο Βλεμμύδης δεν δίστασε να εκφράσει την αντιπαλότητά που έτρεφαν αυτοί οι άνδρες μεταξύ τους, καθώς στην *Αὐτοβιογραφία* του, τους αποκαλεί «σκαιοτάτους καὶ ἀναιδεστάτους¹²⁸».

Επίσης, στην *Αὐτοβιογραφία* του, ο Βλεμμύδης παραθέτει πολλές πληροφορίες, που αποδεικνύουν ότι η ζωή του ως μοναχού δεν ήταν εύκολη, καθώς δεν ήταν λίγες οι φορές, που κινδύνευσε. Επίσης, πολλές πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Βλεμμύδη αντλούνται από έργα που άφησαν οι μαθητές του, αλλά και οι σύγχρονοί του. Αυτοί, στα έργα τους συχνά κάνουν λόγο για τον στρυφνό, άκαμπτο και συχνά καταπιεστικό χαρακτήρα του¹²⁹.

Συγκεκριμένα, στην *Αὐτοβιογραφία* του, ο Βλεμμύδης αναφέρεται σε τέσσερις απόπειρες δολοφονίας που έγιναν εις βάρος του, σε ένα σχεδόν θανατηφόρο ατύχημα και σε μια σοβαρή ασθένεια που πέρασε. Επιπλέον καταγράφει και άλλα σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν εναντίον του, την

¹²⁶ Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 52.

¹²⁷ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29. Angold, *Church and Society*, σ. 557.

¹²⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 14, σ. 9.1-7: «Δύο δὲ τῶν ὅλων οἱ σκαιότατοί τε καὶ ἀναιδέστατοι (τῷ μὲν Πεπαγωμένος ἐπώννυμον, ὃς ἐν ὑστέρω καὶ Νικομηδείας προήδρευσε, τῷ δὲ Χαλαμάς ὃς Κυζίκου) πάντας ἀνέσειον καὶ ἀνεκύκων, καὶ τοὺς αὐτῶν συσπουδαστὰς εἰς τοῦτ' αὐτὸ παρεκίνουν θρασύτερον, τὴν τῆς ἐργολαβίας νωχελίαν ὁπότ' ἐνεδίδουν κατονειδίζοντες, καὶ πρὸς τὴν πρόθεσιν ἐποτρύνοντες».

¹²⁹ Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 52.

εποχή που ήταν μοναχός. Όμως, παρά τα κακά που πέρασε, στο τέλος κατάφερε να επιβιώσει και αυτό το απέδωσε στη βοήθεια του Θεού. Σύμφωνα, με τον Βλεμμύδη πίσω από όλα όσα συνέβαιναν κρύβονταν ο διάβολος, ο οποίος έβρισκε τα κατάλληλα μέσα για να τον βλάψει.

Σε όλη τη διάρκεια της μοναστικής του ζωής, ο Βλεμμύδης προσπάθησε να πλησιάσει τον Θεό, προκειμένου να ξεφύγει από τις πλεκάνες του Αρχέκακου. Για να αποδείξει την πίστη του, αφιέρωσε την *Αὐτοβιογραφία* του, στον Θεό και παρουσιάζει τα υπόλοιπα συγγράμματά του ως «μνημείο φλογερής πίστεως¹³⁰». Μέσα από την *Αὐτοβιογραφία* του, είναι εύκολο κανείς να καταλάβει τον δύσκολο και στρυφνό χαρακτήρα του, ο οποίος διαφαίνεται και μέσα από το ύφος του κειμένου, αφού χρησιμοποιεί δύσκολο λεξιλόγιο, συντακτικό και περίπλοκα ρητορικά σχήματα.

Στην *Αὐτοβιογραφία* του, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρεται σε διάφορα περιστατικά, τα οποία αποδεικνύουν, ότι η μοναχική του ζωή δεν ήταν ούτε εύκολη ούτε ρόδινη. Ένα τέτοιο παράδειγμα, αποτελεί το περιστατικό που συνέβη όταν ήταν μοναχός στη μονή Παξιμαδίου. Συγκεκριμένα, ο Βλεμμύδης αναφέρει πως στη μονή είχε τη συνοδεία δύο ανδρών. Ο πρώτος ήταν ένα νεαρό αγόρι ονόματι Πέτρος και ο δεύτερος ήταν ο Κοσμάς, ένας υπηρέτης μοναχός. Τον νεαρό Πέτρο ο Βλεμμύδης τον είχε διαπαιδαγωγήσει και του είχε δώσει ο ίδιος το μοναχικό σχήμα, ενώ χαρακτηριστικό γνώρισμά του ήταν, ότι είχε τη σύνεση ενός ηλικιωμένου ανθρώπου. Από την άλλη μεριά, ο υπηρέτης Κοσμάς, ήταν ένας γεροδεμένος και αιμοβόρος στην όψη άνδρας, που στο παρελθόν είχε περάσει πολλές κακουχίες και είχε υποστεί έναν άσχημο ακρωτηριασμό στη μύτη¹³¹. Εξαιτίας αυτής της πάθησής του, ο Βλεμμύδης θέλησε να τον περιθάλψει

¹³⁰ *Αυτόθι*, σ. 53.

¹³¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 40, σ. 22.1–13: «Ἦν δ' ὁ Κοσμάς πολλῶν ἐκ Θεοῦ δι' ἡμῶν εὐεργετημάτων εὐμοιρηκώς· ἀλήτης γὰρ καὶ γεγυμνωμένος καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδείας καὶ τῆς ἄλλης κακουχίας ἐκτετηκώς, καὶ δι' ὅπερ ἔφερε πάθος πολλοῖς ἀποτρόπαιος εἰ μὴ καὶ πᾶσι, προσεῖληπτο, τῆς ῥινὸς ὅτιπερ ἀποτετμημένης αὐτῷ, καὶ μετὰ τὴν ἀπότμησιν τῆς πληγῆς ἐπικεκαυμένης, καὶ δυσειδέστατα / τῶν μυκτῆρων συμπεφυκότων, τὰ δι' αὐτῶν ἐς τὸ στόμα διὰ τῶν ἐν ὑπερώᾳ πόρων ἐδέχετο· καὶ ὅσα εἰκός, πρὸς τὸ κρεῖττον αὐτῷ διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας μετῆμειπτο, κἀγὼ χερσὶν οἰκείαις νοσαζομένῳ προσεχῶς ὑπηρετήσα, καὶ τῆς νόσου βαρείας οὐσης καὶ σηπεδονώδους, αὐτῷ

με τις ιατρικές του γνώσεις, για να μην επιδεινωθεί περαιτέρω η κατάσταση της υγείας του. Όμως, παρά τη θαλπωρή, τη συμπόνια και την εμπιστοσύνη που του επέδειξε, ο Κοσμάς δεν το εκτίμησε, με αποτέλεσμα μια νύχτα που ο Βλεμμύδης ήταν βαριά άρρωστος να αποπειραθεί να τον δολοφονήσει. Ο τελευταίος, παρά την άσχημη κατάσταση της υγείας του, κατάφερε με την βοήθεια του Θεού, καθώς και με την βοήθεια του Πέτρου, να επιβιώσει και να αποφευχθεί το μοιραίο¹³². Φυσικά, ο Βλεμμύδης θεώρησε ότι ο Διάβολος ήταν εκείνος που έδρασε εναντίον του μέσα από την απόπειρα δολοφονίας του Κοσμά, αλλά εξαιτίας της πίστης και της εμπιστοσύνης του στο Θεό την ώρα της επίθεσης, κατάφερε να γλιτώσει¹³³.

Επίσης, στην *Αυτοβιογραφία* του, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρεται σε άλλη μια απόπειρα δολοφονίας, που έγινε εις βάρος του, την εποχή που ο ίδιος βρίσκονταν στη μονή του. Συγκεκριμένα, η απόπειρα έγινε όταν η Μαρκεσήνα, η ερωμένη του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη, επισκέφτηκε τον Ιερό Ναό του μοναστηριού του, για να προσκυνήσει¹³⁴. Στην επίσκεψή της αυτή, η Μαρκεσήνα έφερε επιδεικτικά τα βασιλικά σύμβολα, ενώ η συνοδεία που είχε μαζί της, ξεπερνούσε αριθμητικά εκείνη της νόμιμης βασίλισσας¹³⁵.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης μόλις αντιλήφθηκε την άφιξή της, διέκοψε τη Θεία Λειτουργία, που πραγματοποιούσε στο ναό και απαγόρευσε την είσοδό της στο ιερό. Μάλιστα, πρόσταξε τον ιερέα να παραμείνει στο θυσιαστήριο χωρίς να λείει ή να κάνει κάτι¹³⁶. Η έντονη αυτή αντίδρασή του, οφείλονταν στην πεποίθησή του, ότι δεν ήταν δίκαιο να πατά με βέβηλα και άνομα πόδια το ιερό έδαφος αυτή

προσεγγίζων ἀφορήτου δυσωδίας ἐμπέπλησμαι.». Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 54.

¹³² *Αυτόθι*, σσ. 55–56.

¹³³ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 41-47, σσ. 20-25. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 56.

¹³⁴ Nicephori Gregorae, *Byzantina Historia Graece et Latine*, ed. Ludovici Schopen, τόμος I, Bonnae 1839, σ. 46. Στο εξής Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*.

¹³⁵ Angold, *Church and Society*, σ. 557. Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 361.

¹³⁶ Χρήστου, *Βασιλικός Άνδριάς*, σ. 31.

η γυναίκα¹³⁷. Η Μαρκεσήνα, φυσικά προσβλήθηκε από αυτή την αντίδραση του Βλεμμύδη και έφυγε από το ναό ταπεινωμένη και δακρυσμένη¹³⁸.

Η έντονη αντίδραση του Βλεμμύδη, δεν έμεινε απαρατήρητη από τη συνοδεία της Μαρκεσήνας, με αποτέλεσμα ο Δριμύς, ο άνδρας που ξεχώριζε από την ακολουθία της να σπεύσει να υπερασπιστεί την γυναίκα. Ο Βλεμμύδης, παρά τα αρνητικά συναισθήματα που προκάλεσε, έμεινε ακλόνητος στην αρχική του θέση. Ο Δριμύς για να επιβληθεί στον Βλεμμύδη έκανε κίνηση να τραβήξει το ξίφος του, απειλώντας τον μέσα στο ναό ότι θα τον σκοτώσει. Και ενώ ήταν τέτοια η κατάσταση, το ξίφος του Δριμύ σφηνώθηκε στη θήκη του, κάτι που τον εξόργισε ακόμα περισσότερο. Από τη μεριά του, ο Βλεμμύδης έκρινε πως γλίτωσε από βέβαιο θάνατο, λόγω της παρέμβασης του Θεού και της πίστης που Του έδειξε¹³⁹.

Μετά από αυτό το περιστατικό, τόσο η Μαρκεσήνα Φρίγκα όσο και ο Δριμύς ζήτησαν από τον αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη να τιμωρήσει τον Βλεμμύδη για την στάση του και τη ταπεινωτική συμπεριφορά του. Την κατάσταση απέναντι στον Βλεμμύδη έσπευσαν να επιδεινώσουν οι κόλακες που υπήρχαν στην αυλή του αυτοκράτορα, οι οποίοι ήταν εχθρικοί προς τον Βλεμμύδη. Μάλιστα, ο Δριμύς προσπάθησε να επιβαρύνει περισσότερο τη θέση του Βλεμμύδη, κατηγορώντας τον, ότι ήταν τερατοποιός και μάγος, γιατί εξαιτίας των μαγγανειών του το ξίφος του δεν έβγαινε από τη θήκη.¹⁴⁰

Όταν ο αυτοκράτορας άκουσε όλες αυτές τις κατηγορίες για το Βλεμμύδη αναστέναξε και είπε με δάκρυα στα μάτια «γιατί μέ ωθεῖτε νά τιμωρήσω ἄνδρα δίκαιον; Ἐάν ἐγώ εἶχον τήν θέλησιν νά διάγω τὸν βίον ἄνευ ἀτιμίας καὶ αἰσχύνης, ἤθελον διατηρήσει ἀκίβδηλον τὸ τῆς βασιλείας σεμνόν ἀξίωμα. Ἀλλά νῦν ἐγώ παρέχω ἀφορμὴν ὕβρεων κατ' ἐμοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας, δι' ὃ καὶ προσηκόντως

¹³⁷ Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, σ. 46.

¹³⁸ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἄνδριάς*, σ. 32.

¹³⁹ Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 362.

¹⁴⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικὴ Α'*, κεφ. 89, σ. 44.1-29.

ἀπολαμβάνω λοιπόν ἐντεῦθεν τὰς ἀμοιβὰς καὶ τῶν πονηρῶν σπερμάτων τὰ γεώργια ¹⁴¹».

Αποτέλεσμα όλων αυτών των γεγονότων ήταν να διακόψει ο αυτοκράτορας οποιαδήποτε σχέση είχε με τον Νικηφόρο Βλεμμύδη. Ο τελευταίος με την σειρά του συνέγραψε μια εγκύκλιο, την οποία ονόμασε «Ἐπιστολή Καθολικότερα»¹⁴². Με αυτήν, ο Βλεμμύδης απευθύνονταν δημόσια προς τον λαό και δικαιολογούσε τους λόγους που είχε αυτή τη στάση απέναντι στη Μαρκεσήνα.

Συγκεκριμένα έγραψε ότι: «η αρχόντισσα η Μαρκεσήνα, η ερωμένη του βασιλιά, γι' αυτό από όλους υπερτερεί και από την Αυγούστα έρχεται πρώτη, μπήκε στη σεβάσμια γι' εμάς Μονή του Αγίου Γρηγορίου του Θαυματουργού, μπήκε στον ναό όταν τελούνταν η λειτουργία και αποκλείστηκε από εμάς στην ιερή αυτή ακρόαση και εκδιώχτηκε. Γι' αυτό θεώρησα τολμηρό και οι απειλές που μου αποδόθηκαν και τα περιστατικά και οι κίνδυνοι. Χωρίς να ασχολούμαστε με την κοσμική σοφία θεωρούμαστε στυγηροί και αποτρόπαιοι και ότι αντιφερόμαστε στις αρχές και είμαστε δύσχρηστοι.» Όμως, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης δεν σταμάτησε εκεί, αλλά συνέχισε να αποδίδει στη Μαρκεσήνα ύβρεις αποκαλώντας την ασελγή και δηλητήριο και μαινάδα, που υβρίζει τους νόμους του Χριστού. «Προτιμήσαμε», λέει «να πεθάνουμε παρά να παρανομήσουμε συνεκκλησιαζόμενοι με αυτήν χωρίς να δώσουμε τον άγιο άρτο στην αναιδή και ακάθαρτη και δεν ανεχόμαστε να είμαστε μπροστά στη μοιχεία και να εκφωνούμε τους λαμπρούς και μεγαλειώδεις λόγους της ιερής τελετής»¹⁴³.

Μεγάλη εντύπωση προκαλούν τα αυτοκρατορικά προνόμια που ο Νικηφόρος Βλεμμύδης εξασφάλισε για τη μονή που ίδρυσε. Αυτά καταγράφηκαν σε χρυσόβουλο λόγο ή αλλιώς σε «χάρτη», όπως αναφέρει στο έργο του ο Γεώργιος Παχυμέρης. Το «Τυπικόν» της μοναστηριακής σχολής του Βλεμμύδη αποτελεί ένα είδος διαθήκης που σκοπό είχε να προστατεύσει τα προνόμια που απέκτησε από τον αυτοκράτορα. Το «Τυπικόν» συνεγράφη το 1268 και μάρτυρα είχε τον

¹⁴¹ Ακροπολίτης, Χρονική Συγγραφή, κεφ. 52, σ. 104.1-10.

¹⁴² Βλεμμύδης, Διήγησις Μερική, σσ. 91-94. Χρήστου, Βασιλικός Άνδριάς, σ. 32.

¹⁴³ Μηλιαράκης, Ιστορία της Νίκαιας, σ. 363.

πατριάρχη Ιωσήφ Α΄ (1266-1275), όμως δυστυχώς σήμερα σώζεται αποσπασματικά¹⁴⁴.

Συγκεκριμένα, από το «*Τυπικόν*» της μονής-σχολής του Βλεμμύδη σώζεται ένα απόσπασμα, που αναφέρεται στα προνόμια που είχε παραχωρήσει στη μονή ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης. Το απόσπασμα αυτό βρίσκεται στο κεφάλαιο: «Π(ερί) τοῦ ἐλεύθερ(ον) εἶναι πάσ(η)ς χειρὸς(ς) τὸ ἡσυχαστήρι(ον).» και αναφέρει: «Ἐτέρου παντὸς προβέβουλα πράγμ(α)το(ς), καὶ εἴπερ ἄλλό τι κεκύρωκα, τὸ αὐτοδέσποτον εἶναι, καὶ χειρὸς ἀρχιερατικῆς ἀπάσ(ης) ἐλεύθερ(ον), τὸ ἱερὸν σε/μνεῖον τοῦ Κ(υρίου)ν Χ(ριστο)ῦ τοῦ ὄντο(ς)· ἐφ(΄) ᾧ δὴ σεμνεῖω, καὶ λίαν ἐμόγησα, τὴν ἄρκτων κ(αὶ) / λύκων, ἐνίστε (δὲ) καὶ παρδάλαιων (sic) ἔπανλιν, ὁσίων ἀνδρῶν οἰκητήριον) / ἐν ἰδρῶσι πολλοῖς τεκτηνάμ(εν)ο(ς)· ὅθ(εν) καὶ μὴ(δὲ)μίαν ἔχειν ἐν αὐτῷ παρείσδ(υ)/σιν διατάττομαι, π(ατ)ριαρχ(ικόν) ἑξαρχον, ἢ μ(ητ)ροπολ(ιτικόν), ἢ ἐπισκοπ(ικόν), ἢ ἄλλ(ον) / (τι)νὰ τῶν τῆς ὁποιασοῦν ἐκκλη(σίας) ἀρχόντ(ων) ἢ κληρικ(ῶν), οὔτε μὴν ἀρχιμανδρίτ(ην), / ἢ τοποτηρητήν, ἢ ὅλως οἰκουμενικόν (sic) ἢ μερικόν περιόδευτὴν τε καὶ / ἐπιτηρητήν, οὔτε τὸ σύνολον ὑπὸ τινος ἑξωθεν ψυχικῶν γίνεσθαι σφαλ/μάτ(ων) ἀνάκρισιν ἐν αὐτῷ καὶ διόρθωσιν, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν τῆς ἀδελ/φότη(η)τ(ος) ἐπιμέλειαν τελεῖσθαι βεβαιῶ, παρὰ μόνου τοῦ ταύτ(ης) ἡγήτορος· οὗτο(ς) ὁ κατευθύνων ἔστω τοῦς ὁπαδοῦς, ὁ τὰς πράξεις ἐποπτεύων (lege ἐποπτεύων) / αὐτ(ῶν), ὁ ἀνακρίν(ων), ὁ τὰ πλημμελούμενα διορθούμενος, ὁ λόγους ὑφέ/ξων τῆς προηγῆσεως· αὐτὸν μὲν οὖν, ἢ περὶ τὸ δόγμα σφαλλόμενον/ ἐξ ἀγνοί(ας), ἢ περὶ τὴν ἀναστροφὴν ὀλισθαίνοντα μὴ πρὸς θάνατον, / μετὰ πρώτην καὶ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην ὑπόμνησι(ν) παρὰ τῶν λο/γάδων τῆς ἀδελφότητο(ς), εἰ μὴ διορθοῖτο, κρίνεσθαι συνοδικῶς βασιλ(ικ)ῶ / θεσπισμῶ, καὶ κανονικῶς σωφρονίζεσθαι, δίκαι(ον), ἐκ τῆς τῶν συνασ/κουμένων ἀναφορᾶς· πλὴν εἴ τ(ις) ἔκ τινος πάθους, ἄδικον ἐπαγάγοι κατα/δίκην αὐτῷ, καταδικασθεῖν τὴν ἐν πυρὶ γεέννης ἀποπομπὴν / ἐν ἡμέρᾳ δικαιοκρισίας θεοῦ ταῦτό δε πάθαι, καὶ πᾶς ὁ τοῦς ἐμοῦς κό/πους, οὗς ἀνεθέμην τῷ κ(υρί)ῳ, τρόπον οἰονδήτινα κατὰ προαίρε(σιν)/ λυμαινόμενος· ἐπεὶ δ' αὐτοδέσποτ(ον) εἶναι τὸ ἱερὸν

¹⁴⁴ Munitiz Joseph A. "Blemmydes: Typikon of Nikephoros Blemmydes for the Monastery of the Lord Christ-Who -Is at Ematha near Ephesos", DOP 36 (2000), σ. 1197. Στο εξής, Munitiz, «Blemmydes : Typikon».

σεμνεῖ(ον) καὶ ὀσυχαστή/ριον (*lege* ἡσυχαστήριον) διατέταγμαι καὶ κεκύρωκα, δέον ἔστιν ἐν ταῖς θείαις ἐκφωνεῖσ/θαι ἱερουργί(αις) ἀντὶ τοῦ ἐν πρώτοις [κενό].¹⁴⁵

Ἔτσι σύμφωνα με το παραπάνω απόσπασμα η μονή του Νικηφόρου Βλεμμύδη θα διατηρούσε την ανεξαρτησία της και δεν θα γίνονταν ποτέ και με κανέναν τρόπο ιερό μετόχι κάποιας άλλης μονής. Επίσης, θα λάμβανε κάθε χρόνο 100 λίτρες χρυσού και τρόφιμα, ως αυτοκρατορική χορηγία¹⁴⁶. Αυτή τη δωρεά ο Βλεμμύδης δεν την δέχτηκε καθώς θεωρούσε σημαντικότερη την ησυχία και τον λόγο¹⁴⁷. Η μονή του «Ὀντος Θεοῦ» θα υπάγονταν αμέσως μετά τον θάνατο του Βλεμμύδη, στον πατριάρχη και με τον τρόπο αυτόν θα γινόταν αυτόματα σταυροπηγιακή, ενώ κανένας τοπικός άρχοντας δεν θα μπορούσε να επέμβει στην εσωτερική της λειτουργία. Όμως, μετά τον θάνατο του Βλεμμύδη, το χρυσόβουλο και οι υποσχέσεις που του δόθηκαν παραβιάστηκαν, καθώς τα χρήματα που θα δίνονταν για τη μονή τα έλαβε ο Πατριάρχης, ενώ το μοναστήρι του έγινε «μετόχιον» της μονής του Γαλησίου¹⁴⁸.

Ἔτσι, γίνεται φανερό, ότι ο Βλεμμύδης ήταν μια από τις πιο λόγιες προσωπικότητες της εποχής του. Η προσωπικότητά του, ενέπνεε την εμπιστοσύνη του αυτοκράτορα, αλλά και των ανώτερων κρατικών λειτουργών. Όσες φορές του προτάθηκαν ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα τα απέρριψε. Ο δυναμικός και ιδιόρρυθμος χαρακτήρας του, φαίνεται από το γεγονός ότι ίδρυσε δική του μοναστηριακή σχολή, όπου εκεί επέλεγε ο ίδιος τους μαθητές του, ωστόσο δέχτηκε κοντά του λίγους επιλεγμένους μαθητές από τον αυτοκράτορα. Μεγαλύτερή του, όμως, επιθυμία ήταν να κρατήσει το μοναστήρι του αυτόνομο

¹⁴⁵ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, xxx –xxxι.

¹⁴⁶ Constantinides, *Higher Education*, σ. 25.

¹⁴⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 49, σσ. 26-27.3-8: «Ἄλλ' ὁ κρατῶν διὰ τὸ τὸν λόγον ἡτονηκέναι, πέντε φοιτητὰς ἐς τὴν λογικὴν εἰσδεκτοὺς ἡμῖν ἐποιήσαντο, βία μετὰ πειθοῦς ἢ πειθοῖ μετὰ βίας χρῆσάμενος· ἐδίδου δὲ καὶ σῖτον, ἐδίδου καὶ χρυσίον, ἐτήσια καὶ ἄμφω, πλὴν ἀλλὰ ταῦτα παρῳσάμενοι καὶ ἀποκρουσάμενοι, προῖκα τῷ λόγῳ παρείχομεν ὡς οἶόν τε τὴν ἀνάρρωσιν.». Χρήστου, «Βλεμμύδης», σ. 28.

¹⁴⁸ Bees N. A. "Die Kloster- regeln des Nikephoros Blemmydis in bezug auf Pachomios sowie eine Inschrift aus Jenischehir" *BNJ*, τόμος 10, (Athens 1932-1934), σ. 118. Στο εξής, Bees, «Die Kloster». Munitiz, «Blemmydes: Typikon», σ. 1197. Constantinides, *Higher Education*, σ. 25.

από τη Μητρόπολη Εφέσου, τις υπόλοιπες μονές και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αποδεικνύοντας ότι ήταν ένας άνθρωπος, που επεδίωκε την αυτοαπομόνωση και την αυτάρκεια, χωρίς έξωθεν ελέγχους ή επεμβάσεις.

Εκτός από αυτές τις πληροφορίες, το «*Τυπικόν*» της μονής του Βλεμμύδη παραθέτει το κανονιστικό πλαίσιο της μοναστηριακής ζωής και αποτελεί ενδιαφέρουσα πηγή του εκκλησιαστικού δικαίου¹⁴⁹, αποκαλύπτοντας σημαντικές παραμέτρους για τη θέση των μοναχών και των μοναστηριών εντός της Εκκλησίας και εντός του κράτους της Νίκαιας.

¹⁴⁹ Μανάφης Κωνσταντίνος, *Μοναστηριακά Τυπικά-Διαθήκαι: μελέτη φιλολογική*, έκδ. Τυπογραφείων Αδελφών Ρόδη, Αθήνα 1970, σσ. 174-175.

ΤΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΗ

Όλοι οι αυτοκράτορες του κράτους της Νίκαιας επέδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον στα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες. Όμως, εκείνος που ξεχώρισε περισσότερο από όλους, ήταν ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254), ο οποίος επιδόθηκε σε αυτό το έργο, με ιδιαίτερο ζήλο. Μαζί με τη σύζυγό του Ειρήνη, ίδρυσαν πολλές βιβλιοθήκες¹⁵⁰ και σχολεία¹⁵¹. Απώτερος σκοπός του ήταν, να ιδρύσει μια ανώτερη σχολή, πράγμα που δεν μπόρεσε να υλοποιήσει. Έτσι το εγχείρημα αυτό, προσπάθησε να το πραγματοποιήσει ο διάδοχός του, Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης από τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του ενέπλεξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, στα σχέδιά του για την ανασύσταση της παιδείας. Παράλληλα, του ανέθεσε την αποστολή ανεύρεσης, αγοράς, αντιγραφής και μεταφοράς, διδακτικών κυρίως χειρογράφων της κλασικής αρχαιότητας¹⁵². Φαίνεται, επίσης ότι τον ενθάρρυνε να συντάξει ένα φιλοσοφικό εγχειρίδιο για διδακτικούς σκοπούς. Σε αυτή τη προσπάθειά του, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν τα ταξίδια ανεύρεσης χειρογράφων που ανέλαβε, καθώς έτσι ο Βλεμμύδης απέκτησε περισσότερες γνώσεις για τη σύνθεση του έργου αυτού¹⁵³.

Τα ταξίδια που πραγματοποίησε ο Βλεμμύδης «πρὸς τὰ δυτικώτερα»¹⁵⁴, έγιναν μετά την ένταξή του στον μοναχισμό την περίοδο 1233-1240 και είχε μαζί του μια συνοδεία λογίων που ορίστηκαν από τον αυτοκράτορα, ώστε να τον συνδράμουν στο δύσκολο αυτό έργο¹⁵⁵.

Το πρώτο ταξίδι που πραγματοποίησε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ήταν στην Ρόδο περί το 1233¹⁵⁶. Αρχικά, ο Βλεμμύδης μαζί με τη συνοδεία του πήγαν στην

¹⁵⁰ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29.

¹⁵¹ Constantinides, *Higher Education*, σ. 134.

¹⁵² Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29.

¹⁵³ Constantinides, *Higher Education*, σσ. 12–13 και 134.

¹⁵⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερικὴ*, Α', κεφ. 58, σ. 30.1-2. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29. Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁵⁵ Angold, *Church and Society*, σ. 541. Constantinides, *Higher Education*, σ. 134.

¹⁵⁶ Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 261.

Έφεσο, όπου συνάντησαν τον μητροπολίτη Μανασσή¹⁵⁷. Σύμφωνα με τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, ο μητροπολίτης Μανασσής ήταν «λόγῳ καὶ ἀσκήσει κεκοσμημένος ἀνὴρ καὶ διαφόροις ἀρετῶν ἰδέαις διαπρεπής¹⁵⁸». Αυτός ήταν που τους προέτρεψε να επισκεφτούν τους Αγίους Τόπους, καθώς εκείνη την περίοδο είχαν παραχωρηθεί από τους μουσουλμάνους στον Φρειδερίκο Β΄, του οίκου Χοχενστάουφεν, προνόμια στην Ιερουσαλήμ μετά την Ε΄ Σταυροφορία¹⁵⁹.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης υπάκουσε στην συμβουλή του Μανασσή και ξεκίνησε μαζί με τους υπόλοιπους άνδρες ένα ταξίδι προς τα Ιεροσόλυμα. Όμως, μια μεγάλη τρικυμία τους ανάγκασε να σταματήσουν στη Ρόδο, όπου εκεί τοπικός άρχοντας ήταν ο Λέων Γαβαλάς¹⁶⁰. Αυτός τους υποδέχτηκε και τους φιλοξένησε με πολλές τιμές για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα¹⁶¹. Μάλιστα, όταν έφτασαν στο νησί, ο Γαβαλάς ζήτησε να μιλήσει αυτοπροσώπως με τον Βλεμμύδη. Στην ιδιωτική αυτή συνομιλία τους ο τοπικός άρχοντας συμβούλευσε τον Βλεμμύδη να μείνει στη Ρόδο έως την άνοιξη, γιατί είχε φτάσει το φθινόπωρο και ήταν δύσκολο κανείς να ταξιδέψει στη θάλασσα¹⁶².

Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο νησί, επισκέφτηκαν μία πολύ ξακουστή για την εποχή μονή, που βρίσκονταν στο όρος Αρταμύτης. Η μονή

¹⁵⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Β΄*, κεφ. 20, σ. 55.1-7: «Ἐνιαντοῦ μήπω τὸ μέσον ἰκάνοντος, ἡλικιώτης ἡμᾶς ὀτρύνει πόθος, τὰ Ἱεροσόλυμα κατιδεῖν, ὡς ἂν τοῖς ἐκεῖσε τιμίῳς τόποις καὶ αὐτοὶ τιμὴν ἀφοσιωσάμεθα καὶ κατ'αἴσθησιν. Ἐπὶ τούτῳ μὴ παρὰ βούλησιν τοῦ ἡγήτορος, πρὸς Ρόδον ἀπαίρομεν, τοὺς σὺν ἡμῖν κατασφαλίσάμενοι μὴ λαλῆσαι πον τίνες ἡμεῖς, ἵν' ὑπέρθεσις τοῦ σκοποῦ μὴ τις ἐκ τοῦ τῆς χώρας ἄρχοντος ἡμῖν ἐγγένηται γνόντος ἡμᾶς.».

¹⁵⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Β΄*, κεφ. 19, σ. 55.7-9.

¹⁵⁹ Ράνσιμαν Στήβεν, *Η Ιστορία των Σταυροφοριών*, τόμος Γ΄, μετάφραση Ἀγγυ Βλαβιανού, ἐκδ. Γκοβότσι, Αθήνα 2006, σσ. 190 -192. Στο εξής, Ράνσιμαν, *Ιστορία Σταυροφοριών*.

¹⁶⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Β΄*, κεφ. 21, σ. 55.1-10: «Εὐθὺς οὖν ὁ ἄρχων, ὁ Γαβαλᾶς ἦν ὁ Καῖσαρ, ὃν οὐκ ἴσμεν ὡς ἐωράκειμεν πώποτε, διαπέμπει πρὸς ἡμᾶς φιλικὰς προσρήσεις καὶ δεξιώσεις, ἐφετὴν αὐτῷ καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον ἡμῶν ἀλλήλων ὀμιλίαν εἶναι δεδηλωκώς. Ὡς αὕτη γοῦν ἐγεγόνει, τρόποις αὐτὸς ὑφηγήσεως τὴν ἡμετέραν ὁρμὴν ἀνακόπτει τωτότε τὴν εἰς τὰ πρόσω, τὸν τε καιρὸν ἀνεπιτήδειον φάσκων, ἀρχὴν ὄντα φθινοπώρου, καὶ τὸ πέλαγος μέγα καὶ δυσδιάπλευστον, ἀναμεῖναι τε τὸ ἔαρ ὑποτιθέμενος, ὡς ἂν μὴ τι συμβαίῃ τῶν ὧν οὐκ ὀλίγοι πεπεύρανται πλέοντες ὅτε μὴ δεῖ.».

¹⁶¹ Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁶² Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 261.

αυτή είχε ιδρυθεί τον 10^ο αιώνα και διέθετε μια πλούσια βιβλιοθήκη, με παπύρους και χειρόγραφα. Η αξία της βιβλιοθήκης αποδεικνύεται από το γεγονός, ότι τους προηγούμενους αιώνες την είχαν επισκεφτεί και άλλοι μελετητές¹⁶³. Εκεί, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και η συνοδεία του ανηύρασαν βιβλία και χειρόγραφα, πολλά εκ των οποίων τους ήταν άγνωστα. Ο Βλεμμύδης στην *Αὐτοβιογραφία* του αναφέρει, ότι τα βρήκαν τόσο ενδιαφέροντα που ξενύχτισαν διαβάζοντάς τα¹⁶⁴, ενώ δεν παραλείπει να τονίσει πως στο έργο τους συνέβαλαν και οι μοναχοί της μονής, οι οποίοι τους έδωσαν πολλές πληροφορίες γι' αυτά τα έργα¹⁶⁵.

Περί το έτος 1239, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης επιχείρησε να επισκεφτεί τα πιο απομακρυσμένα μέρη, της άλλοτε Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, έχοντας τον ίδιο σκοπό. Επισκέφτηκε περιοχές της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου¹⁶⁶, ενώ πιθανόν μετά το 1238¹⁶⁷ να ταξίδεψε στη Λέσβο¹⁶⁸ και στη Σάμο¹⁶⁹ αντίστοιχα, χωρίς όμως να υπάρχουν περαιτέρω πληροφορίες για τα ταξίδια του αυτά.

Στο ταξίδι του αυτό ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, έχοντας και την καθοδήγηση των τοπικών αρχόντων, επισκέφθηκε αρχικά τον Άθω, όπου διέμεινε για ένα

¹⁶³ *Αυτόθι*, σ. 261. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 128.

¹⁶⁴ Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 127.

¹⁶⁵ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Β', κεφ. 22, σ. 56.6–13: «Ἐν τινι ἰ περιφανεστέρα μονῇ τῶν ἐκεῖ περὶ τὸν Ἀρταμύτην (ὅρος τοῦτο Ρόδιον) ἰδρυμένη προσοικιζόμεθα· βιβλίων ἐν ταύτῃ πληθὺς εὐγενῶν, τὰ τ' ἐγγὺς αὐτῆς καὶ περὶ αὐτήν, ἀθόρυβα πάντῃ καὶ δέουσιν ἀμέθεκτα· τούτοις καὶ νύκτα καὶ μεθήμεραν ἐνδιατρίβοντες, καὶ τῇ τῶν βιβλίων ἀναγνώσει, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα μονασταῖς οἰκεῖα, κατὰ προαίρεσιν προσανέχοντες, δύσεργον ἔχομεν ἐξειπεῖν ὅσης θυμηδίας ἐνεφορούμεθα». Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁶⁶ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 29. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 127.

¹⁶⁷ Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁶⁸ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 35, σ. 20.11-12: «καὶ ἡμεῖς ἐς Λέσβον, ἀναδιφήσεως εἵνεκα τόπων ἡσυχίας, ἀπαίρομεν». Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 290.

¹⁶⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 57, σ. 30.4-9: «ὅθεν τὸ κεκριμένον ἐμπεδοῦντες ἡμεῖς, τὴν τοῦ Θαυματουργοῦ λιπόντες, ἐν ἧ καὶ τὸ προσοικεῖν ἡμῖν καὶ τὸ κῦρος, οὕτω τοῦ προῖσταμένου τάξαντος ἐν ζωῇ μετὰ τοὺς κινδύνους ἐκείνους καὶ τὴν σφαγὴν, ἐπὶ τὸ Πυθαγόρου σπήλαιον πρὸς Σάμον ἀπαίρομεν».

έτος αναζητώντας κώδικες. Στη συνέχεια, κατευθύνθηκε προς τη Θεσσαλονίκη, όπου και ήρθε σε επαφή με κάποιους μοναχούς και έπειτα επισκέφτηκε τη Λάρισα και την Ήπειρο¹⁷⁰.

Στον τελευταίο προορισμό του, ο Βλεμμύδης φιλοξενήθηκε πολύ καιρό από τον ηγεμόνα της Ηπείρου, Μιχαήλ Β΄ Άγγελο. Όμως, δεν διέκοψε την επικοινωνία του με τον ηγεμόνα της Ηπείρου, κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ο Βλεμμύδης όταν επέστρεψε στο ησυχαστήριό του, απέστειλε στον Μιχαήλ Β΄ μια ευχαριστήρια επιστολή. Σε αυτήν ο Βλεμμύδης, πέρα από τις ευχαριστίες του, προσπαθεί να επιδείξει την πολυμαθειά του, χρησιμοποιώντας τη Γεωμετρία του παραλληλόγραμμου, για να τονίσει την ηγεμονία του Μιχαήλ Β΄. Εκτός αυτών, επιδιώκει να αναδείξει την αρμονία, που υπήρχε στην επικράτειά του. Στο τέλος της επιστολής γράφει ότι «το να αφήνονται όλοι οι άνθρωποι στον Θεό, έχουν την αυτοπεποίθηση του θείκου δεσπότη, όπου η υπόληψη και η γνώση της θρησκείας και η ικανότητα αποδοχής του Θεού έχει φτάσει σ' όλη την οικουμένη»¹⁷¹, εγκρίνοντας έτσι την ιδέα της πανορθόδοξης κοινότητας η οποία εκείνη την περίοδο ήταν διασπασμένη.

Σε αυτή την προσπάθεια ανεύρεσης χειρογράφων, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, δέχτηκε αφειδώς τη βοήθεια των μοναχών αλλά και των τοπικών αρχόντων, σε όλους τους τόπους που επισκέφτηκε. Φυσικά, τη βοήθεια αυτή, την αποδίδει στη θεία παρέμβαση, αναφέροντας στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι «δεν είχαν την

¹⁷⁰ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α΄*, κεφ. 63, σ. 32.1–10: «Οἱ γὰρ τῶν κατὰ τὴν ἡμετέραν διόδουσιν ἄρχειν κεκελευσμένοι πόλεων καὶ χωρῶν, τῆς εἰς ἡμᾶς προμηθείας οὐκ ὀλίγον τιθέμενοι λόγον, ἐς τὰ προσωτέρω μετ' ἐπιμελείας ἄλλος ἐξ ἄλλου κατὰ διαδοχὰς ἄχρις Ἀθω σχεδὸν παραπέμπουσιν· ἐνθα χρονίσαντες, καὶ δυσαρίθμοις ἐνιδρώσαντες βίβλοις, τὴν Θεσσαλονικέων καταλαμβάνομεν, κακεῖ τοῖς ὁμοίοις διαρκέστερον ἐμμογήσαντες, τοῖς περὶ Λάρισσαν προσχωροῦμεν καὶ περαιτέρω, τῆς αὐτῆς ἐργασίας ἐπιμόνως ἐχόμενοι, καὶ τοῦ καιροῦ φειδόμενοι, καὶ τὴν σπουδὴν ἐπιτείνοντες». Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁷¹ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XXXIII, σ. 322.68-73: «ὅπου καὶ Θεοῦ χεὶρ κινουσα τὰς καρδίας, ρυθμίζουσα τὰ νοήματα, κυβερνῶσα τὰς ψυχὰς, συνεργοῦσα περιέπουσα διεξάγουσα, τῶν πλουτησάντων τὴν πίστιν δόκιμον, τὴν φιλοθήθειαν ἀκίβδηλον; διὰ ταῦτά τοι θαρρείτω σύμπας ὁ τοῦ Θεοῦ <λαός> τοῖς θεοειδέσι δεσπόταις καὶ ὧν τὸ κλέος ἐπὶ θεοσοφία καὶ ἐξαρεσκείᾳ τὴν πολλὴν οἰκουμένην κατέλαβε».

υποχρέωση και την ανάγκη να υπακούουν στις εντολές του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ', προς όφελός του, αλλά είχαν την εξουσία από μόνοι τους αυθαίρετα»¹⁷².

Η περιπλάνηση του Νικηφόρου Βλεμμύδη διήρκησε πολύ και αφού κουράστηκε από τη μελέτη και την ανεύρεση βιβλίων, επέστρεψε στο ησυχαστήριό του, στα Ημάθια. Στην *Αὐτοβιογραφία* του αναφέρει, ότι τα βιβλία που ανακάλυψε ήταν τόσα πολλά, που δεν μπορούσαν ούτε να μετρηθούν, ούτε να καταγραφούν, καθώς δεν γνώριζε τους τίτλους πολλών έργων¹⁷³.

Σε όλη τη διάρκεια της αποστολής του Νικηφόρου Βλεμμύδη, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης, έδειξε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Ο Βλεμμύδης αναφέρει στην *Αὐτοβιογραφία* του, ότι ο αυτοκράτορας του έστελνε συνεχώς επιστολές, που του εξέφραζε την αγάπη και την ευγνωμοσύνη του. Επίσης, ο αυτοκράτορας στις επιστολές του κατέγραφε το πλήθος των χορηγιών και των τιμών, που προσέφερε στον λόγιο, ενώ παράλληλα τον πληροφορούσε και για όσα συνέβαιναν στο κράτος της Νίκαιας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιστολή, που ενημερώνει τον Βλεμμύδη, ότι η αρχιεπισκοπή της Αχρίδος έμεινε ακέφαλη¹⁷⁴.

Μέσα από την *Αὐτοβιογραφία* του, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συχνά αναφέρει, ότι ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης προσπαθούσε να προωθήσει με κάθε δυνατό τρόπο την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στη Νίκαια. Μάλιστα, έλαβε την πρωτοβουλία

¹⁷² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 63, σσ. 32-33.10-16: «Συνήρουν δ' ἡμῖν ἐφ' οἷσπερ ἐνδεδημήκαμεν, οἷς τὸ ἄρχειν, καὶ τὰ δέοντα παρῆχον ἄφθονα καὶ φιλότιμα, τοῦ Θεοῦ πάντως κινούντος καὶ πείθοντος· οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀνάγκη, τοῖς βασιλέως ὑπέκειν θεσμοῖς, ὅτι μὴ δ' ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν εἶχον, ἢ νεύουσαν πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἦσαν αὐτὴν αὐθέκαστοι καὶ αὐθαίρετοι». Βασίλειος, *Ιστορία*, σ. 681. Constantinides, *Higher Education*, σ. 13.

¹⁷³ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 64, σ. 33.3-4: «(δυσμέτρητοι δ' αὐταὶ γε καὶ δυσπόριστοι, καὶ τινες πολλοῖς τῶν ἐν λόγοις βεβιωκότων ἠγνοημένοι καὶ τὰ ὀνόματα)».

¹⁷⁴ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική, Α'*, κεφ. 64, σ. 33.5-11: «μεμνήμεθα νόστου, συνεπείγοντος εἰς τοῦτο καὶ τοῦ βασιλέως δι' ἐπιστολιμαίων ἐπιταγῶν, καὶ ταυθ' ὁπόσαις ἀκραιφνοῦς ἐνδείξεσιν ἀγαπήσεως, ὁπόσαις τῶν ἐς χρῆσιν ὀχετηγίαις εἰσρεούσαις ἀένναον, ὁπόσαις τιμῶν ἐπιδόσεσι, πρὸς δὲ καὶ τῇ τῆς Αχρίδος προεδρίᾳ (προσεχῶς γὰρ ἔτυχε τὸν ἐαυτῆς ἀπο|βεβληκυῖα ποιμένα) κατασχεῖν πειρωμένων ἡμᾶς τῶν ἐκεῖ.».

να στείλει πέντε νεαρούς μαθητές, γόνους αριστοκρατικών οικογενειών, να λάβουν την ανώτερη μόρφωση¹⁷⁵.

Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, αρχικά, έστειλε τους πέντε νέους να φοιτήσουν κοντά στον Θεόδωρο Εξαπτέρυγο, ο οποίος λίγο καιρό αργότερα και συγκεκριμένα, περί το 1236, απεβίωσε. Για αυτό, ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να αναζητήσει νέο καθηγητή για την εκπαίδευση των νέων¹⁷⁶. Σύντομα, επέλεξε τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, οποίος μετά την επιτυχημένη συζήτηση του 1234 με τους Λατίνους απεσταλμένους, είχε αποκτήσει μεγάλη φήμη. Ο Βλεμμύδης αποδέχτηκε το αίτημα του αυτοκράτορα, να δεχτεί τους πέντε νέους να φοιτήσουν κοντά του¹⁷⁷.

Οι μαθητές που επιλέχθηκαν από τον αυτοκράτορα, ήταν ο Γεώργιος Ακροπολίτης, ο Ρωμανός, ο Κρατερός και άλλοι δύο, των οποίων τα ονόματα είναι άγνωστα. Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης παραχώρησε στους πέντε νέους ένα γενναιόδωρο μισθό για τις σπουδές τους, ενώ θέλησε να προσφέρει και στον ίδιο τον Βλεμμύδη ένα σημαντικό χρηματικό ποσό για το λειτούργημά του. Ο τελευταίος, όμως, το απέρριψε, καθώς ήταν πρόθυμος να προσφέρει το έργο αυτό χωρίς να λαμβάνει χρηματική αμοιβή.

Από τους πέντε νεαρούς μαθητές που απέστειλε ο Βατάτζης στον Βλεμμύδη, εκείνος που ξεχώρισε γρήγορα ήταν ο Γεώργιος Ακροπολίτης¹⁷⁸. Ο τελευταίος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1217, όμως σε ηλικία 16 ετών, δηλαδή το 1233, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την γενέτειρά του, για να εγκατασταθεί στη Νίκαια¹⁷⁹. Ο ίδιος αναφέρει στο έργο του, *Χρονική Συγγραφή*, ότι προέρχονταν

¹⁷⁵ Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 127. Constantinides, *Higher Education*, σ. 9.

¹⁷⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ.27, σελ.16.12-16: «καὶ μαθητεῖωσι καὶ τὸ ἡμέτερον οἰκητήριον (μεταβεβήκαμεν γὰρ ἐκ τῶν ὑψηλῶν, τὴν ποιμεναρχικὴν συσκήνωσιν τε καὶ συνδιαίτησιν ἐκλιπεῖν ἡρημένοι), μουσεῖον τίθενται, καὶ τοῖς ζητοῦσιν ὁ λόγος ἔτοιμος εἰς ἀκρόασιν.» Constantinides, *Higher Education*, σ. 11.

¹⁷⁷ Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 53. Angold, *Church and Society*, σ. 557.

¹⁷⁸ Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191. Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 99. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 127.

¹⁷⁹ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 29, σσ. 46.12-15: «Τότε καὶ αὐτὸς πρὸς τῶν γονέων ἐκ τῆς Κωνσταντίνου ἀπεστάλην τῷ βασιλεῖ, ἐκκαιδεκέτης ὢν καὶ νῦν τῆς ἐγκυκλίου ἀπηλλαγμένος παιδεύσεως, ἣν γραμματικὴν κατονομάζουσιν οἱ πολλοί». Τωμαδάκης, *Οἱ Λόγιοι του Δεσποτάτου της*

από πλούσια και αριστοκρατική οικογένεια, καθώς ο πατέρας του «και τὸ πολλὴν ἔχειν περὶ αὐτὸν ὑπηρεσίαν τέκνα τε θεράποντάς τε καὶ θεραπαινίδας»¹⁸⁰.

Ο λόγος που στάλθηκε από τον πατέρα του στη Νίκαια ήταν για να λάβει την ανώτερη μόρφωση υπό την αιγίδα του βυζαντινού αυτοκράτορα¹⁸¹. Οι σπουδές του Ακροπολίτη, τον βοήθησαν μετέπειτα να κάνει μια λαμπρή σταδιοδρομία και να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στα πολιτικά δρώμενα του κράτους της Νίκαιας. Προσέφερε τις υπηρεσίες του σε τρεις αυτοκράτορες, τον Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη, τον Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρι και τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο. Επίσης, μέσα από τη δράση του, γίνεται αντιληπτό ότι ήταν ένας σημαντικός λόγιος, καθώς υπήρξε και αυτός διδάσκαλος του αυτοκράτορα Θεόδωρου Β΄ Λάσκαρι.

Εξίσου σημαντική είναι και η Χρονική του Συγγραφή του Γεώργιου Ακροπολίτη, που εξιστορεί την πολιτική ιστορία του κράτους της Νίκαιας. Όμως, δεν παραλείπει να καταγράψει τις προσπάθειες, που κατέβαλε ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης στον τομέα της παιδείας. Σε πολλά σημεία του έργου του, αναφέρεται στην πρωτοβουλία του αυτοκράτορα να στείλει τον ίδιο, μαζί με άλλους τέσσερεις νέους να λάβουν ανώτερη παιδεία. Έτσι, κάνει λόγο για την περίοδο που φοίτησαν κοντά στον Εξαπτέρυγο σε ένα ειδικό διδασκαλείο στη Νίκαια¹⁸², ενώ στη συνέχεια καταγράφει ότι μετά τον θάνατο του τελευταίου φοίτησαν κοντά στον Νικηφόρο Βλεμμύδη.

Επιπλέον, στο έργο του αναφέρει, ότι από την αρχή ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης τον ξεχώρισε από τους υπόλοιπους μαθητές. Μάλιστα πριν αναχωρήσει για τις σπουδές του, του είπε: «Αυτούς εδώ τους πήρα από τη Νίκαια και τους έστειλα στο σχολείο, εσένα όμως σε πήρα από το σπίτι μου και σε έστειλα να σπουδάσεις μαζί τους. Απόδειξε λοιπόν ότι πραγματικά από το δικό μου σπίτι προέρχεσαι και

Ηπείρου και του Βασιλείου της Νίκαιας, σ. 99. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ΄, σ. 282. Constantinides, *Higher Education*, σ. 9. Munitiz, «Blemmydes: Typikon», σ. 1196.

¹⁸⁰ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 29, σ. 46.18-19.

¹⁸¹ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 32, σ. 49.22-23: «οὕτω μὲν τῶν ἀνακτόρων ὑποχωρήσας εἰς διδασκάλου φέρων ἐνέβαλον ἐμαντόν, ἑπτακαιδέκατον ἔτος ἄγων».

¹⁸² Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 32, σ. 49.10: «παιδευτὴς δὲ ἦν ἡμῖν ὁ Εξαπτέρυγος Θεόδωρος». Constantinides, *Higher Education*, σσ. 10-11. Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 154.

αφοσιώσουν στα μαθήματα. Όσο μισθό θα έπαιρνες αν ήσουν στρατιωτικός, τόσο ή και λίγο περισσότερο, θα σου δώσω, επειδή κατάγεσαι από αριστοκρατική οικογένεια. Αν γίνεις καλός φιλόσοφος, θα έχεις μεγάλες τιμές και βραβεία, γιατί οι πιο ονομαστοί από όλους τους ανθρώπους είναι ο αυτοκράτορας και ο φιλόσοφος»¹⁸³.

Ο Γεώργιος Ακροπολίτης στο έργο του αναφέρει για τον Βλεμμύδη ότι «ὄν τότε πάντες οἶδαμεν τῶν ἄλλων τελειώτερον ἐν ταῖς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμαις». Με την φράση αυτή αποδεικνύεται, ότι ο Βλεμμύδης δίδαξε τους νέους φιλοσοφία¹⁸⁴, αστρονομία, θεολογία¹⁸⁵, την αριθμητική του Νικομάχου καθώς και τη γεωμετρία του Ευκλείδη¹⁸⁶. Όμως, παρά τις προσπάθειες του Νικηφόρου Βλεμμύδη, η διδασκαλία του είχε άδοξο τέλος, καθώς δύο από τους μαθητές του, ο Κρατερός και ο Ρωμανός, του πρόσαψαν βαριές κατηγορίες.

Συγκεκριμένα, ο Κρατερός τον κατηγορήσε ότι καταχράστηκε τη περιουσία του μοναστηριού, όπου διέμενε ο Βλεμμύδης. Ως μάρτυρα στην κατηγορία του είχε και τον «τῶν χρημάτων ταμίαν» της μονής. Ο Βλεμμύδης παρά τις βαριές κατηγορίες που δέχτηκε, κατάφερε να απαλλαγεί αποδεικνύοντας ότι ήταν συκοφαντίες. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο κατήγορός του, μετά από λίγο καιρό έχασε τα λογικά του και έβαλε τέλος στη ζωή του¹⁸⁷.

¹⁸³ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 32, σ. 49.12-21: «τούτους μὲν ἐκ Νικαίας λαβὼν τῷ διδασκαλείῳ παρέδωκα, σὲ δὲ τοῦ ἐμοῦ ἐκβαλὼν οἶκον τουτοῖσι συναφῆκα διδάσκεσθαι, δεῖξον οὖν, ὡς ἀληθῶς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἐξῆεις, καὶ οὕτως τῶν μαθημάτων ἀντιποιήθητι. στρατιώτης μὲν γὰρ τὸ ἐπιτήδευμα γεγωνὼς ὅποσα ἂν ἔσχες τὰ τοῦ σιτηρεσίου παρὰ τῆς βασιλείας μου, τοσαῦτα ἂν ἴσως ἢ καὶ ὀλίγον πλείω διὰ τοι τὸ τοῦ γένους περιφανές· ἐμπλεως δὲ φιλοσοφίας φανείς μεγάλων ἀξιοθῆση τῶν τιμῶν τε καὶ τῶν γερῶν· μόνοι γὰρ τῶν πάντων ἀνθρώπων ὀνομαστότατοι βασιλεὺς καὶ φιλόσοφος». Constantinides, *Higher Education* σ. 10. Angold, *Government*, σ. 180.

¹⁸⁴ Angold, *Church and Society*, σ. 790.

¹⁸⁵ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 32, σ. 50.3-8: «παρὰ τὸν Βλεμμύδην Νικηφόρον, ὃν τότε πάντες οἶδαμεν τῶν ἄλλων τελειώτερον ἐν ταῖς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμαις, ἐφοίτησά τε αὐτὸς καὶ ὅσοι σὺν ἐμοὶ ἐτελοῦντο τὰ λογικά. καὶ ὁ μὲν περὶ ἡμῶν λόγος μέχρι τοσούτου νυνὶ· ἐσαῦθις δὲ ὅπη παρῆκοι τῇ ἱστορίᾳ παρεμβληθήσεται». Constantinides, *Higher Education*, σσ. 11-12.

¹⁸⁶ Constantinides, *Higher Education*, σ. 156.

¹⁸⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 51, σσ. 27-28.1-17. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σσ. 53- 57. Munitiz «*Blemmydes: Typikon*», σ. 1196.

Από την άλλη πλευρά, ο μαθητής του Ρωμανός, έστελνε διαρκώς επιστολές στον αυτοκράτορα χαρακτηρίζοντας τον διδάσκαλό του αναρχικό στοιχείο, ενώ στον πατριάρχη έγραφε ότι ο Βλεμμύδης εξέφραζε απόψεις ενάντιες του ορθόδοξου δόγματος¹⁸⁸. Τις κατηγορίες αυτές εξέτασαν τόσο το αυτοκρατορικό, όσο και το πατριαρχικό δικαστήριο¹⁸⁹. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση, ο Βλεμμύδης κατάφερε να απαλλαγεί από τις ψευδείς κατηγορίες. Ο Ρωμανός από τη μεριά του τιμωρήθηκε με βαριές ποινές. Συγκεκριμένα, του απαγορεύτηκε να βρίσκεται μπροστά στον αυτοκράτορα και να εμφανίζεται στο ίδιο μέρος που θα βρισκόταν η αυτοκρατορική συνοδεία. Τέλος, το εκκλησιαστικό δικαστήριο τον απέπεμψε μακριά από τους πιστούς και τον αφόρισε¹⁹⁰.

Μετά από αυτά τα γεγονότα, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης απέπεμψε όλους τους μαθητές του από τη μοναστηριακή του σχολή, τονίζοντας ότι δεν θα ξαναδεχόταν μαθητές από τον αυτοκράτορα¹⁹¹. Στην *Αὐτοβιογραφία* του, φυσικά δεν έχασε την ευκαιρία να κακοχαρκτηρίσει τους μαθητές που τον κατηγορήσαν, αναφέροντας ότι: «και οι δύο είχαν επιλέξει να ζουν ανεξέλεγκτα. Αλλά τους συγκρατούσα από τη ροπή προς το κακό, όπως ήταν άλλωστε δίκαιο, με τις νουθεσίες μου, όμως δεν υπάκουαν, και τους τιμωρούσα αυστηρά. Αυτό τους ενοχλούσε πολύ και κατάστρωναν πλεκτάνες, μελετούσαν τεχνάσματα πώς να ανταποδώσουν τις οχλήσεις σ' εκείνον που προσπαθούσε να τους απομακρύνει από τον τρόπο ζωής που τους άρεσε¹⁹²».

¹⁸⁸ Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 58.

¹⁸⁹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 54, σ. 29.1-11. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 58.

¹⁹⁰ Αυτόθι, σ. 58.

¹⁹¹ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 54, σ. 29.5-11: «Τῶν μὲν οὖν βασιλικῶς κατεξητασμένων, τῶν δ' ἐκκλησιαστικῶς ἀνατεθεωρημένων, καὶ παρ' ἀμφοῖν τοῖν δικαστηρίοις, ταῖς ὅλαις ὁμοῦ κατακρίνεται, παρὰ μὲν τοῦ, μήποτ' ἐλεύσεσθαι ἢ μηδὲν ἐς ὅψιν βασιλικήν, ἢ χωρῶν τινῶν ἐς ὃ ποιεῖται σκηνώσεις ὁ βασιλεὺς ἐν αὐταῖς, ἐπιβήσεσθαι, παρὰ δὲ τοῦ, πόρρω πιστῶν εἶναι καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκκήρυκτος». Constantinides, *Higher Education*, σ. 12 και σ. 138. Angold, *Government*, σ. 179.

¹⁹² Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 49, σ. 27.8-15: «Δύο δὲ τῶν ἐς λόγους φοιτῶντων ἀλογώτερον ἡρημένοι βιοῦν (ὁ μὲν ὠνόμαστο Ρωμανός, ὁ δ' ἐπωνόμαστο Κρατερός), τῆς ἐπὶ τὰ φαῦλα ροπῆς ὡς θέμις ἀντεσπῶντο παρ' ἡμῶν νουθετήμασι, μὴ πειθόμενοι δέ, διηλέγοντο· καὶ ἦν ἀνιαρὸν αὐτοῖς

Παρά την πικρή εμπειρία που αποκόμισε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, τα αποτελέσματα της διδασκαλίας του ήταν άμεσα και θετικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν ο Γεώργιος Ακροπολίτης, ο οποίος στο έργο του αναφέρεται σε μια σπάνια έκλειψη ηλίου που συνέβη, το 1239¹⁹³. Κατά τη διάρκεια αυτής της έκλειψης, ο ιστορικός βρίσκονταν μαζί με το αυτοκρατορικό ζεύγος στα Περίκλυστρα. Στη συζήτηση που πραγματοποιήθηκε εκεί, ο Ακροπολίτης ρωτήθηκε από την αυτοκράτειρα Ειρήνη, η οποία «ἔχαιρε δὲ καὶ λόγοις καὶ σοφῶν ἡκροᾶτο μετὰ ἡδονῆς, ἐτίμα δὲ τούτους ὑπερβαλλόντως»¹⁹⁴, γιατί συνέβαινε αυτό. Τότε Ακροπολίτης αναφέρει, στη Χρονική Συγγραφή: «ὅμως ἐγὼ δεν μπορούσα να δώσω ακριβή απάντηση, γιατί μόλις τότε ο δάσκαλός μου, ο σοφός Βλεμμύδης, είχε αρχίσει να με εισάγει στα μυστικά της φιλοσοφίας. Ωστόσο μου είχε κιόλας εξηγήσει ότι αἰτία τῆς ἐκλείψεως ἡλίου εἶναι ὅτι μπαίνει μπροστά του ἡ σελήνη. Αυτό λοιπόν τῆς εἶπα, προσθέτοντας ὅτι ἐνῶ φαίνεται ὁ ἥλιος σα να σβήνει, αυτό ὅμως δεν εἶναι ἀλήθεια, γιατί στήν πραγματικότητα ἡ σελήνη, χάνει τὸ φῶς τῆς, ὅταν πέσει ἐπάνω τῆς ἡ σκιά τῆς γῆς, ἐπειδὴ τὸ φῶς τῆς το παίρνει ἀπὸ τὸν ἥλιο¹⁹⁵». Ο διάλογος που ἔλαβε χώρα μεταξύ του τότε μαθητευόμενου Ακροπολίτη και τῆς αυτοκράτειρας Ειρήνης διήρκησε πολλή ὥρα, γεγονός που ἀποδεικνύει πῶς ἡ αυτοκράτειρα ἀδυνατούσε να καταλάβει τις βασικές ἐννοιες τῆς ἀστρονομίας. Σε αὐτή τῆ συζήτηση συμμετείχε και ὁ βασιλικός ἰατρός Νικόλαος «Μυρεψός», ὁ οποίος ἐπίσης δεν γνώριζε ἀστρονομία. Ἐξαιτίας τῆς ἀγνοίας των, ὁ Ακροπολίτης ἀναγκάστηκε να μιλά για ἀρκετὴ ὥρα, προκειμένου να ἐξηγήσει λεπτομερῶς αὐτὸ τὸ φυσικὸ φαινόμενο¹⁹⁶. Ἀποτέλεσμα τῆς συζήτησης, ἦταν να ἀποκαλέσει ἡ αυτοκράτειρα τὸν Ακροπολίτη ἀνόητο, ὅμως ἀμέσως ἀνακάλεσε τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς, υποστηρίζοντας ὅτι ἔφταιγε τὸ νεαρό

τοῦτο, καὶ δόλοι διεμελετῶντο, καὶ συνεσκευάζοντο μηχαναί, πῶς ἀντανιάσαιεν τὸν αὐτοῦς τῆς φιλουμένης βιώσεως ἀπάγειν πειρώμενον». Ἀγαπητός, «Μια ἀποσπασματικὴ Αὐτοβιογραφία», σ. 53.

¹⁹³ Ακροπολίτης, Χρονικὴ Συγγραφή, κεφ. 39, σ. 63.2-4: «ἐσκηνοῦτο δὲ περὶ τοὺς τόπους οὓς ὀνομάζουσι Περίκλυστρα σὺν τῇ βασιλίδι ὁ βασιλεὺς - ἠρώτηκέ με τὴν τῆς ἐκλείψεως αἰτίαν».

¹⁹⁴ Ακροπολίτης, Χρονικὴ Συγγραφή, κεφ. 39, σ. 62.21-23. Constantinides, *Higher Education*, σ. 13

¹⁹⁵ Ακροπολίτης, Χρονικὴ Συγγραφή, κεφ. 39, σσ. 63.5-6 καὶ 64.1-5. Constantinides, *Higher Education*, σσ. 13-14. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 45.

¹⁹⁶ Constantinides, *Higher Education*, σ. 14.

της ηλικίας του Ακροπολίτη¹⁹⁷. Ο τελευταίος αναφέρει στο έργο του, ότι «οὐ χρεῶν» φησι «τὸν φιλοσόφους λόγους προφέροντα οὐτως γέ προσαγορευθῆναι παρ' ἡμῶν»¹⁹⁸. Λίγο καιρὸς μετά την έκλειψη, η αυτοκράτειρα Ειρήνη απεβίωσε¹⁹⁹.

Από την άλλη πλευρά, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης όλα τα χρόνια της βασιλείας του, προσπάθησε να προωθήσει την παιδεία. Εκτός από την αναζήτηση χειρόγραφων και τη δημιουργία κρατικών βιβλιοθηκών, επεχείρισε να ιδρύσει μια ανώτερη σχολή στη Νίκαια, όμοια με την «Πατριαρχική Σχολή». Σε αυτό το όραμα ο αυτοκράτορας είδε στο πρόσωπο του Βλεμμύδη το κατάλληλο άτομο που θα μπορούσε να τεθεί επικεφαλής. Την τιμητική αυτή θέση πρότεινε ο πατριάρχης Μανουήλ Β' (1243-1253) στον Βλεμμύδη.

Ο Βλεμμύδης απέρριψε αυτή τη πρόταση, αποστέλλοντας μια μακροσκελή επιστολή στον πατριάρχη, εξηγώντας τους λόγους της άρνησής του²⁰⁰. Συγκεκριμένα, ο Βλεμμύδης υπογραμμίζει πως είναι μοναχός και δεν δύναται ούτε να καταπατήσει τους όρκους του, ούτε να εγκαταλείψει το μοναστήρι του. Επιπλέον, υποστήριξε πως τη θέση αυτή όφειλαν να την αναλάβουν κοσμικοί διδάσκαλοι και όχι εκκλησιαστικοί²⁰¹, συμβουλεύοντας τον πατριάρχη να ανεύρουν ικανούς λογίους, αναφέροντας ότι: «και αν βρεθούν ικανοί ας διδάξουν

¹⁹⁷ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 39 σ.63.17-21: «ἀπεκάλεσέ με ἡ βασιλὶς μωρόν· εἶτα δὴ ὥσπερ τι οὐ προσήκον ἐργασάμενη, πρὸς τὸν βασιλέα στραφεῖσα ἄπρεπῶς ἄρα εἰρήκειν' ἔφη 'καλέσασα τοῦτον μωρόν'».

¹⁹⁸ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 39, σ. 63.23-25.

¹⁹⁹ Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή*, κεφ. 39, σ. 62.24-26: «θνήσκει μὲν, ὡς ἔφην, βασιλὶς αὕτη, οἶμαι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἡλίου ἔκλειψιν τὸν αὐτῆς προσημᾶναι θάνατον». Ο Ακροπολίτης θεώρησε ότι η έκλειψη του ηλίου ήταν προμήνυμα για τον θάνατο της αυτοκράτειρας Ειρήνης.

²⁰⁰ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XXXIII, σσ. 325-329. Constantinides, *Higher Education*, σσ. 14-15.

²⁰¹ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XXXIII, σ. 326.5-13: «ἐν τοσούτῳ δὲ καὶ τὸ τῆς ἡμῶν μετακλήσεως ἀπόρρητον κατεμάθομεν, ὅτι πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τῆς κοσμικῆς λογοπαιδείας ἐλκόμεθα καὶ μὴ ἐνδιδόντες ἐπιτιμώμεθα. τεθαυμάκαμεν οὖν πῶς τοῦ μὴ ἀναγκαστῶς λόγος οὐδεὶς, καὶ πῶς οἱ κόσμον φυγόντες καὶ τὴν αὐτοῦ σοφίαν τὴν καταργουμένην ἀποσεισάμενοι πάλιν βιάζονται πρὸς ἐπιστροφὴν ὧν πεφεύγασιν καὶ οἰκοδομὴν ὧν περ καταλελύκασιν. καίτοι γε τοῦναντίον ἔχρην καὶ ἀντεχομένους ἀποσπᾶσθαι τῆς ματαιότητος καὶ πείθεσθαι μὴ ἀσυνθετεῖν εἰς / Θεόν, ἀλλὰ τηρεῖν τὸ ἐπάγγελμα».

όλοι, και ο πιο ικανός να προΐσταται των υπολοίπων. Εάν πάλι, είναι όλοι ανίκανοι, τότε δεν επιθυμώ να είμαι επικεφαλής τους»²⁰². Επίσης στην επιστολή του τονίζει πως εάν αποδέχονταν τέτοια θέση, θα είχε και χρηματικές απολαβές, κάτι που δεν επιθυμούσε.

Φυσικά, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στην απαντητική του επιστολή, δεν έχασε την ευκαιρία, να υπενθυμίσει την πικρή διδακτική εμπειρία που είχε με τους πέντε μαθητές. Χαρακτηριστικά, αναφέρει ότι: «Βέβαια διδάξαμε για λίγο καιρό και οι ίδιοι, και απολαύσαμε τα μεγαλύτερα βραβεία. Τον Ιησού τον πρόδωσε ένας μαθητής από τους δώδεκα, εμάς από τους πέντε μας πρόδωσαν οι δύο, ο Κρατερός και ο Ρωμανός. Να λοιπόν δύο μαχαίρια, όχι του Ευαγγελίου, αλλά κακόβουλα και φονικά. Και αρκούν αυτά γιατί αν συνεχίσω τότε θα βρεθεί και τρίτος προδότης και τέταρτος»²⁰³. Ο Βλεμμύδης κλείνει, πως δεν πρόκειται να τον μεταπείσει οποιοδήποτε καταναγκαστικό μέτρο του υποβληθεί²⁰⁴, για τον λόγο αυτό ο αυτοκράτορας του απέστειλε χρυσάφι, το οποίο ο Βλεμμύδης επέστρεψε πίσω.

Την ίδια περίπου εποχή, ολοκληρώθηκε και η μοναστηριακή σχολή του Βλεμμύδη στα Ημάθια, η οποία ξεκίνησε να κτίζεται οκτώ χρόνια πριν²⁰⁵. Έτσι, ματαιώθηκαν τα σχέδια ίδρυσης μιας ανώτερης κοσμικής σχολής του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Βατάτζη στο κράτος της Νίκαιας.

Λίγο καιρό αργότερα και συγκεκριμένα το 1240, ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, βρήκε για άλλη μια φορά στο πρόσωπο του Νικηφόρου Βλεμμύδη τον καλύτερο διδάσκαλο, για τον γιό του και διάδοχο του θρόνου, Θεόδωρο Β' Λάσκαρι (1222-1254)²⁰⁶. Ο τελευταίος, την εποχή εκείνη είχε ήδη κλείσει το δέκατο όγδοο έτος της

²⁰² Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XXXIII, σ. 327.51-54.

²⁰³ Αυτόθι, σ. 328.90-95.

²⁰⁴ Αυτόθι, σ. 328.100-105: «ταῦτα καὶ χεῖριστα, τὰ δὲ νῦν ἐλώφησαν ἡμῖν τὸ κακόν. οὐδὲ πάλιν καθείρξεις τῶν ἡμετέρων, οὐδὲ πάλιν δεσμεύσεις, μαστιγώσεις, ἀπαγωγαί· οὐχ ἡ τῶν φορολόγων ἀπανθρωπία πιέζει καθ' ἑκάστην ἡμᾶς καὶ παντοίως ἐκθορυβεῖ· τὰ γὰρ ἄλλα παρήσομεν, τὰς ἐνεδρεύσεις, τὰς διακωμωδήσεις, τὰς ἀπειλάς. οὕτω τιμᾶται λόγος, οὕτω καὶ ἐπιδίδωσιν».

²⁰⁵ Constantinides, *Higher Education*, σ. 17.

²⁰⁶ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 69, σ. 35.8 -14: «Καὶ ὁ μὲν οὕτω κέκρικε, τηρῶν κὰν τῷ τέλει τὴν εἰς ἡμᾶς στοργὴν καὶ φιλίωσιν· ὁ δὲ τινα προκρίνει Μεθόδιον, μεθ' ὃν, τὸν τοῦ ἀνακτορικοῦ κλήρου πρῶτον ἐν ἱερεῦσι, καὶ ἐν ἀρχιερεῦσι πρῶτον προβάλλεται, καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν αὐτοῦ

ηλικίας του και είχε ολοκληρώσει τον κύκλο μαθημάτων που συμπεριλάμβανε τα «*ίερά γράμματα*» και την «*ἐγκύκλιο παιδεία*»²⁰⁷.

Στην περίπτωση του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ακολούθησε άλλο τύπο διδασκαλίας, ο οποίος αυτή τη φορά ήταν λίγο ιδιόρρυθμος, καθώς τα μαθήματα γίνονταν εξ αποστάσεως²⁰⁸. Ο διάδοχος του θρόνου έστελνε επιστολές στον διδάσκαλό του και εκείνος με τη σειρά του απαντούσε στα ερωτήματα που του έθετε. Έτσι, από αυτήν την διδασκαλία σώζονται 48 επιστολές του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι προς τον καθηγητή του και 33 επιστολές του Βλεμμύδη προς τον μαθητή του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί ο σεβασμός, η αγάπη και ο θαυμασμός που έτρεφε ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις προς το πρόσωπο του Βλεμμύδη²⁰⁹. Μάλιστα ο διάδοχος του αυτοκρατορικού θρόνου προσαγόρευε τον Βλεμμύδη ως διδάσκαλο²¹⁰. Μέσα από την αλληλογραφία τους μπορεί κανείς εύκολα να καταλάβει την ψυχοσύνθεσή τους, αλλά και να αποκομίσει πολλά στοιχεία από τον τρόπο και το περιεχόμενο της διδασκαλίας του Βλεμμύδη.

Από την 8^η Επιστολή που απέστειλε ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις προς τον διδάσκαλό του, πληροφορούμαστε ότι ο Βλεμμύδης του έθετε διάφορα επιστημονικά ζητήματα ακόμα και αινίγματα. Σκοπός αυτών των ερωτημάτων ήταν να βοηθήσουν τον διάδοχο του θρόνου να σκεφτεί με διάφορους τρόπους ώστε να βρει τις σωστές απαντήσεις. Φυσικά, τα προβλήματα που του έθετε, αφορούσαν τη φιλοσοφία, τη θεολογία, τη φυσική και τα μαθηματικά.

παιδαγωγίαν ἐκλέγεται, τὸν αὐτὸν τιθεὶς ἄγοντα καὶ ἀγόμενον, μᾶλλον δὲ κατὰ τὸ ἄγειν ἀγόμενον». Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191. Constantinides, *Higher Education*, σ. 14. Munitiz, «*Blemmydes: Typikon*», σ. 1196.

²⁰⁷ Βλεμμύδης, *Διήγησις Μερική*, Α', κεφ. 67, σ. 34.2-6: «καὶ τῷ τοῦ κρατοῦντος νίει γνωριμώτατοι, μὴ δὲ πρὶν ἀγνωστοί, καθιστάμεθα, καὶ παρ' ἀμφοῖν, τοῦ τε κυρίου τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κληρονόμου, καὶ μάλιστα τοῦ δευτέρου, δαψιλῶς ἡμῖν ἐπιρρέει τὰ δέοντα». Constantinides, *Higher Education*, σσ. 14 και 17.

²⁰⁸ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95.

²⁰⁹ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 27.

²¹⁰ Μηλιαράκης, *Ιστορία της Νίκαιας*, σ. 435.

Από τη μεριά του, ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις έβρισκε πολύ ενδιαφέρουσα αλλά συνάμα και πολύ δύσκολη τη διδακτική μέθοδο, που ακολουθούσε ο Βλεμμύδης. Μάλιστα σε μια επιστολή του, ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις γράφει: «Επειδή όλα είναι διατυπωμένα με αινίγματα, δύσκολα γίνονται αντιληπτά και κατανοητά από το φοιτητή σου. Αυτά όμως για τα οποία οι περισσότεροι μαθαίνουν πρώτα τα δεύτερα και κατόπιν τα κύρια, γίνονται γνωστά στον πνευματικό γιό σου με τον αυτοσχεδιασμό, την καλοσύνη της φύσης και με την παροχή της καλύτερης διδασκαλίας, της δικής σου. Γιατί όπου ένας γεωργός σπείρει καλό σπόρο, ανάλογοι θα είναι και οι καρποί»²¹¹.

Η διδασκαλία του Νικηφόρου Βλεμμύδη προς τον Θεόδωρο Β' Λάσκαρι βασίζονταν στη φιλοσοφία. Σε μια επιστολή που αποστέλλει ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις στον Βλεμμύδη, τον ευχαριστεί που του δίδαξε τόσο καλά την «αρετή»²¹². Φυσικά, η διδασκαλία του Βλεμμύδη προς τον διάδοχο του θρόνου του κράτους της Νίκαιας δεν περιορίστηκε μόνο στη διδασκαλία της φιλοσοφίας, καθώς ο Βλεμμύδης του δίδαξε ρητορική, θεολογία²¹³, φυσική, μαθηματικά²¹⁴ και ιατρική²¹⁵.

Επίσης μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και μια επιστολή, που ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις, αναφέρει ότι συνάντησε τυχαία σ' ένα στρατόπεδο του πατέρα του, τον παλιό μαθητή του Βλεμμύδη, Γεώργιο Ακροπολίτη. Στο στρατόπεδο οι δύο άνδρες, ανέπτυξαν μια φιλοσοφική συζήτηση επίδειξης γνώσεων, στην οποία ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ανταπεξήλθε επιτυχώς. Προφανώς, ανακοινώνει το περιστατικό αυτό στον Νικηφόρο Βλεμμύδη για να του δείξει πόσο πολύ είχε αναπτύξει τις φιλοσοφικές του γνώσεις²¹⁶.

²¹¹ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. VIII, σ. 11.1-6.

²¹² Αυτόθι, αρ. VIII, σσ. 11-12.20-21: «δίδαξον εἰς φιλοσοφίαν, ἀναξον εἰς θεολογίαν, ἥ διὰ τῶν μαθημάτων περαιώσον ἐν τοῖς ἑκατέροις τὸν ἑμὸν νοῦν».

²¹³ Constantinides, *Higher Education*, σ. 17.

²¹⁴ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XLV, σ. 60.1-16.

²¹⁵ Αυτόθι, αρ. XLV σ. 62.66-68: «Γαληνὸν καὶ Ἱπποκράτην καὶ τοὺς συνόπτας σωματικῶς εἰσάξης αὐτοῖς. ἀνοηταίνοντες γὰρ ἐν ἐμοὶ τὴν ἱατρικὴν δοκιμάζουσι.».

²¹⁶ Constantinides, *Higher Education*, σσ. 17-18.

Παρ' όλο που ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και αυτή τη φορά ανέλαβε το διδακτικό του έργο αμισθί, φαίνεται πως ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις του έστελνε συχνά τρόφιμα, χρήματα και οτιδήποτε άλλο χρειάζονταν ο διδάσκαλός του, στη μονή. Χαρακτηριστικά, σε μια επιστολή του αναφέρει ότι είχε στείλει *διακοσίους μεδίμνους σίτου* για την εκτροφή των αλόγων που είχε στη μονή του ο Βλεμμύδης. Σ' ένα άλλο σημείο της επιστολής του, ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ζητά συγγνώμη από τον διδάσκαλό του, γιατί ένας ημίονος του αρρώστησε και δεν μπόρεσε να του στείλει αυτά, που του είχε ζητήσει²¹⁷. Σε μια τρίτη επιστολή, ο Θεόδωρος Β', αναγγέλλει στον διδάσκαλό του με χαρά, ότι κατάφερε να του αποστείλει όλα όσα του είχε ζητήσει²¹⁸. Έτσι, όταν το 1245 ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αρνήθηκε να αναλάβει τη διοίκηση της ανώτερης σχολής, πιθανόν να παραιτήθηκε και από τη διδασκαλία του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι.

Μετά από τη διακοπή της εκπαιδευτικής συνεργασίας των δύο ανδρών, ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, επέλεξε ως νέο διδάσκαλο για τον διάδοχο του θρόνου, τον Γεώργιο Ακροπολίτη. Αναμφίβολα, οι σπουδές του Θεόδωρου Β' Λάσκαρι, τον κατέστησαν σύντομα έναν σημαντικό λόγιο, ο οποίος ξεχώριζε στη φιλοσοφία και στη φυσική. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, ο Θεόδωρος Β' Λάσκαρις προσπάθησε να ενσαρκώσει τον ιδεώδη βασιλιά, ο οποίος είναι και φιλόσοφος, όπως του δίδαξαν τόσο ο Γεώργιος Ακροπολίτης όσο και ο Νικηφόρος Βλεμμύδης. Όμως, η προσπάθειά του να κατορθώσει να γίνει ο ιδεώδης βασιλιάς, είχε σημαντικό αντίκτυπο τόσο στη ψυχосύνθεση όσο και στην υγεία του.²¹⁹ Μάλιστα, ο αγαπημένος του διδάσκαλος Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψε ένα έργο, το οποίο εντάσσεται στα *Κάτοπτρα Ηγεμόνος* και φέρει τον τίτλο «*Βασιλικός Άνδριάς*». Το έργο αυτό, συνετέθη και απεστάλη στον Θεόδωρο Β', προκειμένου να διδαχθεί και να νουθετηθεί, για το πως όφειλε να δρᾷ και να φέρεται.

²¹⁷ Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. VII, σσ. 10-11.

²¹⁸ *Αυτόθι*, αρ. VIII, σσ. 11-13.

²¹⁹ Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191.

Ένας ακόμη σημαντικός λόγιος, που επιχείρησε να μαθητεύσει περί το 1259 κοντά στο Νικηφόρο Βλεμμύδη²²⁰, ήταν ο Γεώργιος Κύπριος, ο μετέπειτα πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως. Μεγάλη εντύπωση προκαλεί το ακόρεστο ενδιαφέρον του για την απόκτηση της γνώσης. Αρχικά ο Γεώργιος Κύπριος έλαβε τη βασική του μόρφωση, δηλαδή τα «*ἱερὰ γράμματα*» και την «*ἐγκύκλιο παιδεία*» στην τότε Λατινοκρατούμενη Κύπρο. Ο Γεώργιος Κύπριος, όταν ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή του, ισχυρίζονταν ότι είχε μάθει μόνο την Εισαγωγή στην Αριστοτελική Λογική και ότι δεν είχε μάθει τη Γραμματική. Γι' αυτό, προσπάθησε να πείσει την οικογένειά του να τον αποστείλει για ανώτερες σπουδές στη Νίκαια, αλλά μάταια. Έτσι, πήρε την απόφαση να εγκαταλείψει την οικογένειά του κρυφά, πραγματοποιώντας ένα μεγάλο και επικίνδυνο γι' αυτόν ταξίδι στη Νίκαια, πιστεύοντας ότι εκεί θα έβρισκε τους κατάλληλους διδασκάλους που αναζητούσε.

Όταν έφτασε στην Έφεσο, πληροφορήθηκε για τον Νικηφόρο Βλεμμύδη, γεγονός που αποδεικνύει ότι η φήμη του τελευταίου ήταν πολύ διαδεδομένη. Η φήμη του Βλεμμύδη αποδεικνύεται και από την έκφραση του Γεωργίου Κυπρίου που αναφέρει ότι «*ἀνὴρ ὡς ἐλέγετο οὐ μόνον Ἑλλήνων τῶν ἐφ' ἡμῶν ἀλλὰ πάντων ἀνθρώπων σοφώτατος*»²²¹.

Ο Γεώργιος ο Κύπριος παρά τη δυσκολία του ταξιδιού του και το νεαρό της ηλικίας του, κατάφερε να φτάσει στην Έφεσο το 1259 και μετά την πληροφόρησή του επεχείρησε να συναντήσει τον Βλεμμύδη και να μαθητεύσει στη μονή-σχολή του. Όμως, πριν ακόμα τον γνωρίσει απογοητεύτηκε, καθώς οι περιγραφές που του έκαναν οι ντόπιοι κάτοικοι για τον ξακουστό διδάσκαλο, δεν ήταν οι καλύτερες. Αυτοί, τον περιέγραφαν ως έναν άνθρωπο ιδιότροπο, υπερόπτη και

²²⁰ Χρήστου, *Βασιλικός Άνδριάς*, σ. 32. Angold, *Church and Society*, σ. 559. Constantinides, *Higher Education*, σ. 26.

²²¹ Βλ. Γρηγορίου τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου, ἐκδ. W. Lameere, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre patriarche de Constantinople (1283- 1289)*, Bruxelles- Rome 1937, σ. 181.13-15. Στο εξής, Γρηγόριος, *Αὐτοβιογραφία*.

απροσπέλαστο²²², λέγοντάς του ότι δεν επρόκειτο να τον δεχτεί στη σχολή του σε καμία περίπτωση. Μάλιστα, τον αποθάρρυναν ακόμη περισσότερο λέγοντάς του, ότι ούτε και οι μαθητές του Βλεμμύδη θα του επέτρεπαν να εισέλθει στη μονή, γιατί ήταν «νέος, ξένος και πένης»²²³. Έτσι, ο Γρηγόριος ο Κύπριος αποκαρδιωμένος έφυγε για τη Νίκαια, όπου εκεί σπούδασε γραμματική και ποίηση. Όμως, δεν έμεινε ικανοποιημένος από το εκπαιδευτικό σύστημα που επικρατούσε εκεί, καθώς πίστευε πως το επίπεδο ήταν χαμηλότερο των προσδοκιών του²²⁴. Μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως το 1261, από τον Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο, ο Γεώργιος Κύπριος φοίτησε κοντά στον ιστορικό και πρώην μαθητή του Βλεμμύδη, Γεώργιο Ακροπολίτη. Εντύπωση προκαλεί, ότι η εκπαιδευτική σταδιοδρομία του Γεωργίου Κύπριου έγινε γνωστή μετά την παραίτησή του από τον πατριαρχικό θρόνο το 1289 μέσα από τη δική του *Αὐτοβιογραφία*²²⁵.

Πολύ ενδιαφέρον αποτελεί, ότι ο Νικηφόρος Βλεμμύδης είχε θέσει αυστηρούς κανόνες τόσο στους μοναχούς όσο και στους μαθητές που είχε στη μοναστική σχολή του. Τους κανόνες αυτούς συμβίωσης και διαβίωσης τους όρισε με το «*Τυπικὸν*» που ο ίδιος συνέταξε.

Αρχικά στο «*Τυπικὸν*», ο Βλεμμύδης ορίζει τον τρόπο ζωής των μοναχών. Οι τελευταίοι όφειλαν να είναι όρθιοι όταν επρόκειτο να απαγγείλουν λειτουργικές προσευχές, ενώ ταυτόχρονα όφειλαν να ψέλνουν με μέτριο τόνο. Τους ψαλμούς, ο Βλεμμύδης τους θεωρούσε μια ευχάριστη πρακτική, για αυτό ήταν ακατάλληλη για τους ασκητές. Στη μονή-σχολή του απαγορεύονταν να είναι καθιστοί κατά τη διάρκεια των ψαλμών ακόμα και οι γέροι και οι άρρωστοι. Αυτοί εάν δεν ήταν σε θέση να ανταπεξέλθουν, όφειλαν να μην παρευρίσκονται εκεί, προκειμένου να μην γίνονται αντιληπτοί και προκαλούν οκνηρία στο

²²² *Αυτόθι*, σ. 181.19: «ἀνὴρ ἀπρόσιτος, ἔφασαν, ἀκλινὴς ὧν καὶ μετέωρος καὶ ἥκιστα εὐτελείας ἐπιστρεφόμενος».

²²³ *Αυτόθι*, σ. 181.16–18: «ὥς οὐ μόνον αὐτὸν ἀπαξιώσειν ἰδεῖν ὁ φιλόσοφος, νέον ὄντα καὶ ξένον καὶ πένητα, ἀλλὰ καὶ ὁ περὶ αὐτὸν χορὸς τῶ σφῶν μοναστηρίῳ προσπελάσαι οὐκ ἂν συγχωρήσαιεν». Constantiides, *Higher Education*, σ. 25.

²²⁴ Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σσ. 65 και 261. Constatinides, *Higher Education*, σ. 26.

²²⁵ Angold, *Church and Society*, σ. 790. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 261.

σύνολο. Οι μόνοι που επιτρέπονταν να είναι καθιστοί κατά την απαγγελία των ψαλμών ήταν οι αναγνώστες της μονής²²⁶.

Επιπλέον, στο «*Τυπικόν*» ορίζει, πως για να γίνει κανείς μοναχός όφειλε να είναι δόκιμος για τρία έτη. Μάλιστα, για έναν χρόνο ήταν υποχρεωμένοι να φοράνε μαύρα άμφια και για δύο χρόνια ράσο. Το στάδιο αυτό μπορούσε να παρακαμφθεί μόνο σε περίπτωση που κανείς ήταν ετοιμοθάνατος. Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης μπορούσε να δεχτεί υποψήφιους για την μοναχική κουρά, όσους άρρενες είχαν κλείσει το 10^ο έτος της ηλικίας τους, ενώ δεν ήταν απαραίτητη η γονική συναίνεση. Ο Βλεμμύδης υποστήριζε, ότι είχε εκπαιδεύσει πολλούς νέους υποψηφίους, οι οποίοι μετέπειτα αποδείχτηκαν ενάρετοι μοναχοί. Γι' αυτούς τους νέους, ο Βλεμμύδης απαιτούσε στη μονή του να φέρουν μαύρα άμφια έως το 12^ο έτος της ηλικίας τους, ενώ μετά από αυτό το στάδιο ήταν υποχρεωμένοι για επτά έτη να είναι ενδεδυμένοι με τα κουρέλια των αρχαρίων²²⁷.

Ο Βλεμμύδης με το «*Τυπικόν*» ρύθμιζε εκτός των άλλων την διατροφή των μοναχών και των μαθητευόμενων, προτείνοντας τους ένα μόνο γεύμα την ημέρα, ενώ απαγόρευε την χαλάρωση της νηστείας τις Τετάρτες και τις Παρασκευές «με το πρόσχημα των εορτών του Κυρίου», αλλά και για την «αντίρρηση της ανοησίας των αιρετικών». Επιπλέον κατά τις ημέρες που υπήρχε νηστεία απαγορεύονταν το ελαιόλαδο, όχι όμως και ο οίνος²²⁸.

Εκτός των άλλων, στο «*Τυπικόν*» του αναφέρει ότι εκείνος είναι ο ανώτερος και ο μοναδικός υπεύθυνος για την φροντίδα της αδελφότητας. Μάλιστα τονίζει ότι σε περίπτωση που ο ανώτερος πέσει σε σφάλμα και υποστηρίζει λανθασμένα δόγματα είναι αναγκαίο να επιπλήττεται. Σε περίπτωση όμως που ο ανώτερος επιμένει στο εσφαλμένο δόγμα, τότε οφείλει να δικαστεί από την πατριαρχική σύνοδο σύμφωνα με το κανονικό δίκαιο. Τέλος, αναφέρει ότι ο ανώτερος πρέπει να μνημονεύεται από τους μοναχούς ως ιδρυτής της μονής, ακόμα και μετά τον θάνατό του²²⁹.

²²⁶ Munitiz, «*Blemmydes: Typikon*», σ. 1197.

²²⁷ *Αυτόθι*, σ. 1197.

²²⁸ *Αυτόθι*, σ. 1198.

²²⁹ Munitiz, «*Blemmydes: Typikon*», σ. 1198.

Το συγγραφικό έργο του Νικηφόρου Βλεμμύδη υπήρξε πολυποίκιλο. Αυτό κάλυπτε θεολογικά, φιλοσοφικά, εκπαιδευτικά και όχι μόνο θέματα. Εκτός από την *Αὐτοβιογραφία*, που συνέθεσε προκειμένου να γίνει γνωστή η δημόσια δράση του και η ζωή του, ο Βλεμμύδης άφησε πίσω του μια πληθώρα γραπτών κειμένων. Από αυτά, τα δύο σημαντικότερα είναι η «*Επιτομή Λογικῆς*» και η «*Επιτομή Φυσικῆς*», τα οποία συνεγράφησαν όταν ο Βλεμμύδης ολοκλήρωσε τα ταξίδια, για την ανεύρεση χειρογράφων στο κράτος της Νίκαιας. Μετά από αυτή τη περιπετειώδη φάση της ζωής του, ο Βλεμμύδης αφοσιώθηκε ολοκληρωτικά στο μοναχικό του βίο και στο συγγραφικό και εκπαιδευτικό του έργο.

Τα φιλοσοφικά εγχειρίδια είναι η πρώτη κατηγορία που μπορεί κανείς να εντάξει τα έργα του Νικηφόρου Βλεμμύδη. Σε αυτήν την κατηγορία συγκαταλέγεται η «*Επιτομή Λογικῆς*». Η σημαντικότητα του έργου, αποδεικνύεται από το γεγονός ότι σώζεται έως σήμερα ένας μεγάλος αριθμός χειρογράφων του έργου σε διάφορες βιβλιοθήκες του κόσμου. Τα αντίγραφα αυτού του έργου αξιοποιούνταν για διδακτικούς σκοπούς έως και τον 17^ο-18^ο αιώνα²³⁰.

Άλλο ένα εξίσου σημαντικό έργο που εντάσσεται σε αυτή την κατηγορία είναι η «*Επιτομή Φυσικῆς*». Το έργο αυτό, αναφέρεται με ανεπιτήδευτο τρόπο σε όλα τα φυσικά φαινόμενα, χωρίς όμως να πέφτει σε μυθικές δοξασίες²³¹. Ενδιαφέρον αποτελεί, ότι ο Βλεμμύδης ακολουθεί την αριστοτελική φύση ως προς το περιεχόμενο και τη διάρθρωσή του (*Φυσική, Περί Γενέσεως καὶ Φθορᾶς, Περί Οὐρανοῦ καὶ Μετεωρολογικά*). Στο έργο αυτό, ο Βλεμμύδης, υιοθετεί τις θέσεις του Ολυμπιόδωρου, του Σιμπλίκιου και του Ιωάννη Φιλόπονου και έχει ως σκοπό του να συνοψίσει διάφορα θέματα που στηρίζονταν πάνω στη φυσική για να είναι παιδαγωγικά προσιτά²³². Τέλος, εν μέρει στα φιλοσοφικά έργα του μπορεί να συγκαταλεχθεί και η *Αὐτοβιογραφία* του, που έχει τον τίτλο «*Διήγησις*

²³⁰ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 84.

²³¹ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 84. Constantinides, *Higher Education*, σ. 24.

²³² Lackner, «*Zum Lehrbuch der Physik*», *Byz.F.* 4, (1985), σ. 158. Tatakis, *Byzantine Philosophy*, σ. 191. Constantinides, *Higher Education*, σ. 24.

Μερική» και η οποία χωρίζεται σε δύο μέρη²³³. Όμως, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι το έργο αυτό έχει και ρητορικό και επιδεικτικό περιεχόμενο²³⁴.

Επιπλέον, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψε έργα γεωγραφικού περιεχομένου. Αυτά είναι η «Ετέρα ιστορία περι τῆς γῆς ἐν συνόψει πρὸς τινὰ βασιλέα ὀρθόδοξον» και η «Γεωγραφία Συνοπτική» ή άλλως «Σύνοψις Γεωγραφική». Τα δύο τελευταία έργα βασίζονται στο έργο του Διονυσίου Περιηγητή²³⁵.

Επίσης, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψε έργα θεολογικού περιεχομένου. Τα έργα αυτά είναι το «Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», «Περὶ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως», «Περὶ σώματος», «Περὶ Ψυχῆς», «Επιστολή καθολικωτέρα», «Ἐγκώμιον εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην»²³⁶. Στο πρώτο έργο ο Νικηφόρος Βλεμμύδης προσπαθεί να ταχθεί υπέρ των αντιμαχόμενων απόψεων και χρησιμοποιεί την φράση «ἐκ τοῦ Πατρὸς δι’ Υἱοῦ» την οποία είχε χρησιμοποιήσει προηγουμένως και ο Νικήτας Μαρωνείας²³⁷. Επιπλέον, ο Βλεμμύδης στο έργο «Λόγος περὶ Ψυχῆς», το οποίο συνέγραψε τον Μάρτιο του 1263²³⁸, αναφέρεται στα χαρακτηριστικά και στις λειτουργίες της ανθρώπινης ψυχῆς. Λίγο καιρό αργότερα συνέγραψε το έργο «Λόγος περὶ Σώματος»²³⁹, το οποίο με τη σειρά του αναφέρεται στη λειτουργία και τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου σώματος.

Ακόμη, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψε έργα που είχαν ιατρικό περιεχόμενο. Αυτά είναι το «Περὶ Ἰατρικῆς» και το: «τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βλεμίδου εἵδησις τῶν ἱατρικῶν μέτρων». Στο τελευταίο έργο καταγράφονται διάφορες ιατρικές μονάδες μέτρησης όπου αφορούν την παρασκευή και τη δοσολογία των φαρμάκων.

²³³ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95.

²³⁴ *Αυτόθι*, σ. 95.

²³⁵ *Αυτόθι*, σ. 95. Constantinides, *Higher Education*, σσ. 24 και 125.

²³⁶ Angold, *Church and Society*, σ. 789.

²³⁷ *Αυτόθι*, σ. 789.

²³⁸ *Αυτόθι*, σ. 789. Constantinides, *Higher Education*, σσ. 24 και 125.

²³⁹ Constantinides, *Higher Education*, σ. 26. Angold, *Church and Society*, σ. 789. Αγαπητός, «Μια αποσπασματική Αυτοβιογραφία», σ. 60.

Επιπλέον του αποδίδονται και τα ιατρικά έργα: «Κανὼν εἰς τὰς κρίσεις τῶν αἰμάτων τῆς φλεβοτομίας τῶν ἀσθενῶν» και «Κανὼν εἰς τὰς κρίσεις τῶν ὑαλίων τῶν δεκατριῶν, τῶν θεωρουμένων ἐπὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείαις, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὰς διαγνώσεις καὶ θεραπείας αὐτῶν πάνυ ἀναγκαιότατα». Τα ἔργα αὐτὰ ἔχουν τὴ μορφή τροπαρίου. Στα ἔργα τοῦ συγκαταλέγεται ἐπίσης καὶ τὸ ἔργο «Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ Βλεμμύδου περὶ ἱατρικῆς διδασκαλίας», ποῦ ἀποτελεῖ μιὰ πραγματεία σε πεζὸ λόγο, ποῦ δίνει οδηγίες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση 230 παθολογικῶν ἀσθενειῶν²⁴⁰.

Στα συγγραφικὰ τοῦ ἔργα συγκαταλέγεται καὶ τὸ «Τυπικόν» τῆς μονῆς τοῦ. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος διαθήκης, προκειμένου ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης νὰ διασφαλίσῃ τὰ προνόμια ποῦ εἶχε ἡ μονή-σχολή τοῦ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ κτήτορος²⁴¹.

Ακόμη, ἓνα ἔργο ποῦ συνέγραψε ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης εἶναι ὁ «Βασιλικὸς Ἀνδριάς», ὁ ποῖος συγκαταλέγεται στὴν κατηγορία τῶν *Κατόπτρων Ἡγεμόνος*. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν ιδεώδη ἡγεμόνα καὶ ἐγράφη εἰδικὰ γιὰ τὸ μαθητὴ τοῦ Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρι. Εἶναι γραμμένο με περὶτεχνο ὕφος, ποῦ συχνὰ τὸ καθιστᾷ δυσνόητο. Σημαντικὸ εἶναι ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει μεταφερθεῖ σε πιο ἀπλὴ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ Γεώργιο Οἰναιώτη²⁴².

Τέλος, ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέθεσε καὶ ποιητικὰ ἔργα. Ὅμως, δὲν ἔχουν υψηλὴ ποιητικὴ ἀξία. Αὐτὰ εἶναι τὰ «Τοῦ ὀσιωτάτου ἐν μοναχοῖς, ἱερωτάτου καὶ φιλοσοφωτάτου κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου πρὸς τὸν ἀοίδιμον βασιλέα κυρὸν Ἰωάννην τὸν Δούκαν»²⁴³. Στὸ ποίημα αὐτό, ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης ἀπευθύνεται με 272 πολιτικούς στίχους στὸν αυτοκράτορα Ἰωάννη Γ΄ Βατάτζη, προκειμένου νὰ υπερασπιστεῖ τὸν εαυτό τοῦ γιὰ τὶς συκοφαντικὲς κατηγορίες ποῦ δέχτηκε ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Ρωμανό. Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέθεσε

²⁴⁰ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 95.

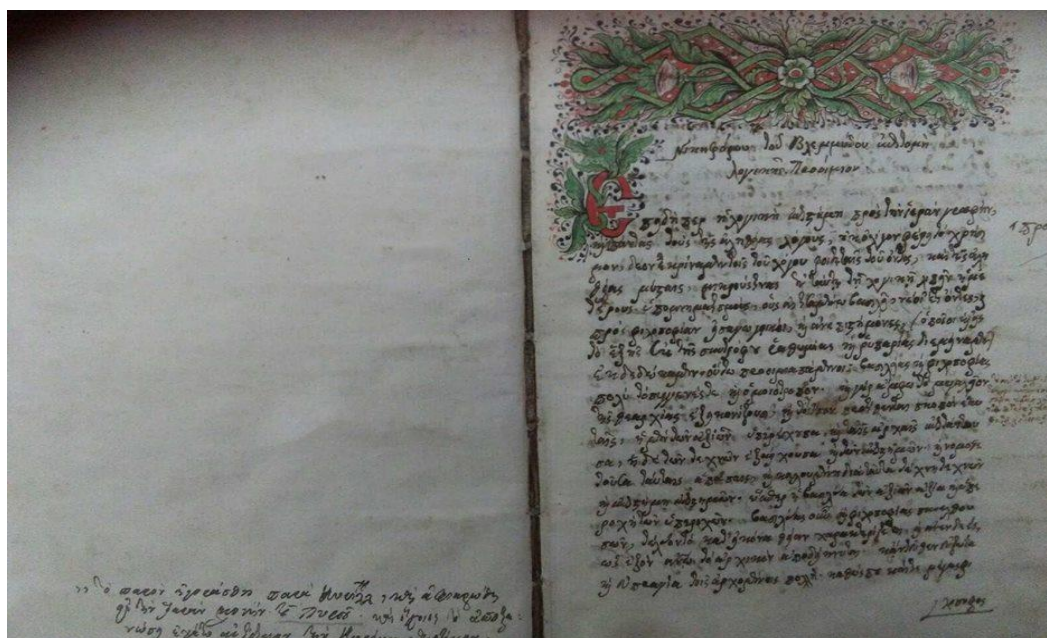
²⁴¹ *Αὐτόθι*, *Λόγιοι*, σ. 95.

²⁴² *Αὐτόθι*, *Λόγιοι*, σ. 96.

²⁴³ *Αὐτόθι*, σ. 96, Goulia, Katsiampoura, «Ο Μοναχὸς διδάσκαλος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης», σ. 111.

επίσης ένα παραμυθιακό στιχούργημα 122 στίχων μετά τον θάνατο της αυτοκρατορίας Ειρήνης (†1239), συζύγου του Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη²⁴⁴.

Έγραψε επίσης πολλές επιστολές από τις οποίες σώζονται μόνο οι 33 απαντήσεις που έδωσε ο μαθητής του Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις. Όμως, ο Βλεμμύδης δεν περιόρισε την αλληλογραφία του μόνο στον αυτοκράτορα Θεόδωρο Β΄, καθώς συνέταξε επιστολές και σε άλλες εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο δεσπότης Μιχαήλ Β΄ της Ηπείρου και ο οικουμενικός πατριάρχης Μανουήλ.

Νικηφόρου Βλεμμύδου «Επιτομή Λογικής». Κώδικας του 18^{ου} αιώνα, ο οποίος βρίσκεται στο σκευοφυλάκιο της Μονής Παναγίας της Προυσιώτισσας. (βλ. Patrologia Graeca 142, (Paris, 1865), Προοίμιο, στ. 586-587)

²⁴⁴ Hunger, Λογοτεχνία, τόμος Γ΄, σ. 161.

ΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΚΑΙ ΝΟΥΘΕΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΗ

Α. Έπιτομή Λογικῆς

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης έγραψε ένα έργο, το οποίο εφάπτονταν της επιστήμης της Λογικῆς. Η Λογική είναι μια επιστήμη που ασχολείται με τους λογικούς συλλογισμούς και εισήχθηκε από τον Αριστοτέλη. Απαρτίζεται δε από πέντε έργα που φέρουν την γενική ονομασία «Όργανον». Ο Βλεμμύδης, πολύ καλός γνώστης της αριστοτελικής φιλοσοφίας, συνέθεσε περί το 1258 το δικό του διδακτικό εγχειρίδιο, που φέρει τον τίτλο Έπιτομή Λογικῆς, και χρησίμευσε για τη διδασκαλία του στο μοναστικό του σχολείο.

Η Έπιτομή Λογικῆς αποτελείται από 40 κεφάλαια. Αυτά είναι το *Περὶ ὄρου*, *Περὶ διαιρέσεως*, *Περὶ πείρας*, *ἐμπειρίας*, *τέχνης καὶ ἐπιστήμης*· ἐν ᾧ *περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς*, *Τίνες εἰσὶν οἱ τῆς φιλοσοφίας ὅρισμοί*, *Περὶ ἐπινοίας*, *Περὶ αἰρέσεως*· *τίς ἢ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν αἵρεσις*, *Τίς ἢ τῆς φιλοσοφίας διαίρεσις*, *Περὶ συνωνύμων*, *ἐτερωνύμων*, *ἐτέρων ὁμωνύμων τε καὶ πολωνύμων καὶ παρωνύμων*, *Περὶ τῶν πέντε φωνῶν*, *Περὶ γένους καὶ εἶδους*, ἐν ᾧ καὶ *περὶ σχέσεως*, *Περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν*, ἐν ᾧ καὶ *περὶ ἀτόμων*, *Περὶ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος*, *Περὶ ἰδίου*· ἐν ᾧ καὶ *περὶ κοινοῦ*, *Περὶ κατηγοριῶν*, *Ἔτι περὶ κατηγοριῶν*, *Περὶ τῶν κατηγορουμένων*· ἐν ᾧ καὶ *περὶ τοῦ ἐν τινι*, *Περὶ ἑνός*, *ταυτοῦ καὶ ἑτέρου*· ἐν ᾧ καὶ *περὶ ὑποστάσεως*, *Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου καὶ περὶ τοῦ ἅμα*, *Περὶ οὐσίας*, *Ἔτι περὶ οὐσίας*, *Περὶ ποσοῦ*, ἐν ᾧ καὶ *περὶ κινήσεως*, *Περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος*, *Περὶ τῶν πρὸς τι*, *Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν καὶ ἔχειν*, *Περὶ τῶν ἀντικειμένων*, *Περὶ ὀνόματος καὶ ῥήματος*, *Περὶ λόγου καὶ προτάσεων*, *Περὶ τῶν ἐν ταῖς προτάσεσι θεωρουμένων ὑλῶν*, καὶ *περὶ προσδιορισμῶν*, *Περὶ ἀπροσδιορίστων προτάσεων*, *Περὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως*, *Περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἀντιστροφῆς*, *Περὶ τῶν τριῶν σχημάτων*, *Περὶ τοῦ πρώτου σχήματος*, *Περὶ τοῦ δευτέρου σχήματος καὶ τρίτου*, *Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου σχήματος ἀναγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα*, καὶ *περὶ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς*, *Περὶ τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν*, *Περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων*, *Περὶ τῶν ἐκτὸς τῆς λέξεως σοφισμάτων*,

Περὶ ἐλέγχου, καὶ ὅτι πάντες οἱ παραλογισμοὶ εἰς τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν ἀνάγονται, Περὶ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν.

Στην *Ἐπιτομὴ Λογικῆς* ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναπτύσσει πολλά θέματα, ὁμῶς επικεντρώνεται κυρίως σε πέντε σημεία, που χωρίζει σε επιμέρους κατηγορίες και τα οποία δρουν με αλληλουχία. Ἐτσι, ο Βλεμμύδης δίνει τον ορισμό της έννοιας του ὅρου, ορίζει την έννοια της φιλοσοφίας, καθώς αποτελεί την κορυφαία επιστήμη, καταγράφει τον τρόπο που ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει στην ὑψιστη γνώση, αναλύει ποιοι είναι οι συλλογισμοί και κάνει λόγο για τη φύση του ανθρώπου.

Αρχικά, ο Βλεμμύδης ορίζει την έννοια του ὅρου, ως την προσπάθεια του ανθρώπου να αποδώσει με ενάργεια και ακρίβεια ένα αντικείμενο ή μία έννοια με βάση τα χαρακτηριστικά που το διέπουν και τον σκοπό που εξυπηρετεί. Πιστεύει ότι η επιστήμη διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο, ὥστε να οριστεί επιτυχῶς είτε μια έννοια είτε ένα αντικείμενο. Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί ότι οι απόψεις του λογίου ταυτίζονται με εκείνες του Αριστοτέλη²⁴⁵. Ἐχοντας αφορμή τον ορισμό της έννοιας του ὅρου, ο Βλεμμύδης προσπαθεί να διαιρέσει την έννοια ή το αντικείμενο. Ἐτσι, εἰάν δύναται να διαιρεθῇ μια έννοια ή ένα αντικείμενο τότε αυτό γίνεται με βάση το λογικό και το ἄλογο μέρος του, διακρίνεται σε άτομα ή ανθρώπους και σε ομοιομερῆ ή ανομοιομερῆ μέρη. Ἀκόμη, η έννοια ή το αντικείμενο διαιρείται σε υγιεινὸ και ανθυγιεινὸ μέρος, σε ἄψυχο και ἐμψυχο, σε λευκὸ και μαύρο, σε θερμὸ και ψυχρὸ και με βάση το ὄνομά του²⁴⁶.

Το ἐπόμενο σπουδαίον θέμα που απασχολεῖ τον Βλεμμύδη στο παρὸν ἔργο, εἶναι ο ορισμὸς της φιλοσοφίας και ο τρόπος που αὐτὴ διαιρεῖται. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τον Βλεμμύδη εἶναι ἡ γνώση των ὄντων - υπαρχόντων, καθώς και ἡ φύση τους. Ἐπίσης, εἶναι ἡ γνώση των θείων και των ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐτσι, σύμφωνα με τον λόγιον, ο φιλόσοφος μελετᾷ τον θάνατον και τὴν φύση της ψυχῆς, ἡ ὁποία θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀθάνατη, κάτι που και ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης

²⁴⁵ Nicephori Blemmide, *Logica*, PG, 142 (Paris, 1865), στ. 697-700. Στο ἐξῆς Βλεμμύδης, *Ἐπιτομὴ Λογικῆς*.

²⁴⁶ *Αὐτόθι*, στ. 701-708.

υποστήριζαν²⁴⁷. Η διαφορά, όμως έγκειται στο γεγονός ότι ο Βλεμμύδης υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη ψυχή είναι καθ' ομοίωση του Θεού και με τον τρόπο αυτόν εισάγει τη χριστιανική διδασκαλία στο παρόν θέμα²⁴⁸.

Η φιλοσοφία σύμφωνα με τον Βλεμμύδη διαιρείται σε διάφορους κλάδους και αυτό συμβαίνει γιατί ο κάθε φιλόσοφος έχει διαφορετική οπτική γωνία όταν αναπτύσσει τη θεωρία του και γι' αυτό καταλήγει σε διαφορετικά συμπεράσματα. Έτσι, διαιρεί τη φιλοσοφία με βάση τις θεωρίες που ανέπτυξαν οι Πλάτων, Αριστοτέλης, Ηράκλειτος και Παρμενίδης, φιλόσοφοι που με τις ιδέες τους δημιούργησαν τις σημαντικότερες φιλοσοφικές σχολές της αρχαιότητας. Ο Βλεμμύδης στο μόνο σημείο που συμφωνεί με τους κλασσικούς φιλοσόφους είναι ότι και ο ίδιος πιστεύει ότι ο Θεός είναι καλός και αγαθός και ότι όλοι φωτίζονται κυριολεκτικά και μεταφορικά από τον ήλιο²⁴⁹. Επιπλέον, διαιρεί τη φιλοσοφία σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Σύμφωνα με τη θεωρία του στο θεωρητικό επίπεδο, η φιλοσοφία ασχολείται με την κατάκτηση της αλήθειας και με τα όντα που πραγματικά υπάρχουν στον κόσμο. Στο πρακτικό επίπεδο όμως, η φιλοσοφία ασχολείται με τα ήθη, την ηθική και το αγαθό²⁵⁰. Ο λόγιος συνεχίζει περαιτέρω τη θεωρία του, υποστηρίζοντας ότι σκοπός της φιλοσοφίας είναι εκτός από την αναζήτηση της αλήθειας, η διάκριση του καλού και του κακού, της αλήθειας και του ψεύδους²⁵¹. Τέλος, υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία είναι ανώτερη

²⁴⁷ Πλάτων, «Πολιτεία», Νεοελληνική απόδοση Ιωάννης Γρυπάρης, επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, τόμος Α', έκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1990, σσ. 310-317. Στο εξής, Πλάτων, «Πολιτεία». Θεοδωρακόπουλος Ι., «Η Αρχή της Επιστήμης και της Φιλοσοφίας», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Γ2', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1971, σ. 484.

²⁴⁸ Βλεμμύδης, Έπιτομή Λογικής, στ. 726-730.

²⁴⁹ Αυτόθι, στ. 728 «κατὰ φιλοσοφίαν γνωρίμων, ὡς ἡ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι πάντα κινεῖται· καὶ ἡ τοῦ Παρμενίδου, ὅτι ἔν τὸ ὄν καὶ ἀκίνητον· καὶ ἡ τοῦ Ἀντισθένου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν. Πολλοὶ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ συνιστῶντες τὴν αἵρεσιν.... Χαρακτηρίζει δὲ τὴν αἵρεσιν συμφωνία μετὰ διαφωνίας. Οἱ γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς συμφωνοῦντες καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους αἵρεσιν οὐ ποιοῦσι. Τὸ γὰρ παρὰ πάντων ὁμολογοῦμενον κοινὴ ἔννοια ἔστιν· οἷον ὅτι ὁ Θεὸς ἀγαθός, καὶ ὁ ἥλιος φωτιστικός.».

²⁵⁰ Αυτόθι, στ. 730 -736.

²⁵¹ Αυτόθι, στ. 730 «Ἄλλ' ἐπεὶ περ ἀναγκαῖόν ἐστι διακρίνεσθαι τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὥστε τὰ μὲν ἐλέσθαι ἡμᾶς, τὰ δὲ φυγεῖν καὶ μὴ τοῖς ἐναντίοις περιπίπτειν δι' ἄγνοιαν, πρὸς τὴν τοιαύτην διάκρισιν ἐξεῦρεν ἡ φιλοσοφία (τὴν) ἀπόδειξιν ὄργανον ἐπιτηδειώτατον·

όλων των επιστημών, γιατί στόχο έχει την αναζήτηση της αλήθειας και της γνώσης. Έτσι, ο Βλεμμύδης συμπεραίνει, ότι οι φιλόσοφοι για να διαχειριστούν τις κοινές υποθέσεις ορθά και δίκαια, όταν έχουν εξουσία στα χέριά τους, οφείλουν να χειρίζονται το ίδιο καλά το θεωρητικό και το πρακτικό επίπεδο της φιλοσοφίας²⁵².

Επίσης, ο Βλεμμύδης στο έργο του αναφέρεται εκτενώς στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να φτάσει στην απόλυτη γνώση και αλήθεια. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος δύναται να φτάσει στη γνώση μέσα από την επιστήμη και την τέχνη. Σπουδαίο ρόλο σ' αυτό διαδραματίζουν οι αισθήσεις, καθώς εκείνες συλλέγουν τα στοιχεία που θα εξετάσει ο άνθρωπος για να καταλήξει στην αλήθεια²⁵³. Ισχυρίζεται πως η ανθρώπινη ψυχή διαιρείται στο λογικό, στο θυμοειδές και στο επιθυμητό μέρος. Συνεπώς η θεωρία του αυτή ταυτίζεται απόλυτα με εκείνη του Πλάτωνος. Ο Πλάτων στην «Πολιτεία» του θεωρούσε ότι οι φιλόσοφοι βασιλείς διέπονται από τη λογική, οι φύλακες από το επιθυμητό και οι άνθρωποι της τελευταίας τάξης από το θυμοειδές. Το επιθυμητό και το θυμοειδές για τον Πλάτωνα, όπως και για τον Βλεμμύδη, ήταν άλογα στοιχεία, ενώ η λογική είναι έλλογο και αποτελεί το ανώτερο στοιχείο στον κόσμο²⁵⁴. Εξίσου σημαντικό με τη λογική, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη, είναι και ο λόγος, γιατί όπως και τη λογική τον κατέχουν μόνον οι άνθρωποι στον επίγειο κόσμο. Σ' αυτό το σημείο, προσθέτει και το χριστιανικό στοιχείο στην φιλοσοφική του θεωρία, αναφέροντας ότι ο λόγος ενυπάρχει και στους αγγέλους, οι οποίοι ανήκουν στον πνευματικό κόσμο²⁵⁵.

Επίσης σπουδαίο ρόλο στην *Επιτομή Λογικής* διαδραματίζουν οι συλλογισμοί. Γι' αυτό, ο Βλεμμύδης προσπαθεί να εξετάσει ποιοί είναι και πως διαιρούνται. Ειδικότερα αναφέρει τέσσερις συλλογισμούς, τον απλό λογικό

ὅπερ ἐστὶ τὸ λογικόν· ἡγουν περὶ ὃ καταγίνεται ἡ λογικὴ πραγματεία. Καὶ ἔστι τὸ λογικὸν φιλοσοφίας ἐργαλεῖον χρειωδέστατον, ὑπ' αὐτῆς κατασκευασμένον· ὥσπερ ὑπὸ χαλκευτικῆς ὁ ἄκμων, καὶ ἡ σφύρα καὶ τὸ ξυλάφιον, ὅργανα ὑπάρχοντα ταύτης δὴ τῆς χαλκευτικῆς.»

²⁵² *Αυτόθι*, στ. 734-736.

²⁵³ *Αυτόθι*, στ. 709-718.

²⁵⁴ Πλάτων, «Πολιτεία», σ. 484.

²⁵⁵ Βλεμμύδης, *Επιτομή Λογικής*, στ. 746-752.

συλλογισμό, τον *εἰς ἄτοπον* συλλογισμό, τον υποθετικό συλλογισμό και τα σοφίσματα. Ο Βλεμμύδης τον απλό λογικό συλλογισμό τον υποδιαίρει σε τρία σχήματα²⁵⁶, καθώς αποτελείται από τρεις όρους, δυο κοινούς, έναν υποκείμενο και ένα κατηγορούμενο²⁵⁷. Το πρώτο και το δεύτερο σχήμα στη λιγότερο σημαντική πρόταση δεν φέρουν άρνηση, ενώ δεν φέρουν ούτε μερική άγνοια στη σημαντική πρόταση²⁵⁸. Το τρίτο σχήμα δεν φέρει άρνηση στη λιγότερο σημαντική πρόταση²⁵⁹. Επίσης αναφέρει ότι τα δυο πρώτα σχήματα εκφράζονται με τέσσερις τρόπους, ενώ το τρίτο σχήμα με έξι τρόπους. Το πρώτο σχήμα για να εκφραστεί ορθώς, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη βασίζεται στο γεγονός ότι στους τρεις όρους του σχήματος το υποκείμενο είναι ίδιο στον πρώτο και στον τρίτο²⁶⁰. Το δεύτερο σχήμα για να εκφραστεί πρέπει να έχουν τον κοινό και μέσο όρο ως κατηγορήμα - κατηγορούμενο²⁶¹, ενώ το τρίτο σχήμα πρέπει να έχει τον κοινό και μέσο όρο ως υποκείμενο²⁶². Ο *εἰς ἄτοπον* συλλογισμός ακολουθεί μία λογική

²⁵⁶ *Αυτόθι*, στ. 942.

²⁵⁷ *Αυτόθι*, στ. 942 – 944.

²⁵⁸ *Αυτόθι*, στ. 944 - 946.

²⁵⁹ *Αυτόθι*, στ. 946 – 948.

²⁶⁰ *Αυτόθι*, στ. 948: «Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· πᾶν ζῶον οὐσία· (ἄρα) πᾶς ἄνθρωπος οὐσία»· στ. 949: «Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐδὲν ζῶον λίθος· οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος.», «Τί ζῶον ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος γελαστικόν· τί ζῶον γελαστικόν»· και στ. 952 «Τὸ σολοικίζειν οὐδενὶ γραμματικῶ· τὸ γραμματικόν τινι Αἰθίοπι· τὸ σολοικίζειν τινὶ Αἰθίοπι οὐχ ὑπάρχει, τουτέστιν, οὐ παντὶ Αἰθίοπι ὑπάρχει».

²⁶¹ *Αυτόθι*, στ. 953: «Πρῶτος μὲν (οὖν) ἐκ καθόλου κατηγορικῆς ἡγουν καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καθόλου στερητικῆς, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἀποφατικῆς τῆς μείζονος· συνάγει (δὲ) συμπέρασμα καθόλου στερητικόν· οἶον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶον· ὁ λίθος οὐ ζῶον· ἄνθρωπος ἄρα οὐ λίθος»· και στ. 954 «Δεύτερος τρόπος τοῦδε τοῦ σχήματος ἐκ καθόλου στερητικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ κατηγορικῆς καθόλου τῆς μείζονος· συνάγει δὲ καὶ αὐτὸς καθόλου στερητικόν· οἶον, Οὐδεὶς λίθος ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐδεὶς λίθος ἄρα ἄνθρωπος» και, «Τρίτος τρόπος ἐστὶν ὃς ἐκ μερικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καθόλου τῆς μείζονος, ἀποφατικὸν μερικὸν συλλογίζεται· οἶον, Τὶ ζῶον λογικόν· οὐδὲν ἄλογον λογικόν· οὐ πᾶν ζῶον ἄλογον»· στ. 956 «Τέταρτος δὲ τρόπος ἐστὶν ὅστις ἐξ ἀποφατικῆς μερικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καταφατικῆς καθόλου τῆς μείζονος συμπεραίνει καὶ αὐτὸς μερικὸν ἀποφατικόν· οἶον, Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος».

²⁶² *Αυτόθι*, στ. 956 «Τρόποι δὲ εἰσι τοῦ σχήματος ἕξ. Καὶ πρῶτος μὲν ὅστις ἐκ δύο καταφατικῶν καθόλου προτάσεων μερικὸν καταφατικὸν συνάγει συμπέρασμα· οἶον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶον· ὁ ἄνθρωπος λογικόν· τί ζῶον λογικόν. Καὶ πάλιν, Τὸ λογικὸν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου· τὸ ζῶον κατὰ παντὸς

πορεία και καταλήγει σε λογικό αδιέξοδο²⁶³, ενώ ο υποθετικός συλλογισμός είναι εκείνος που μέσα από μια πιθανή λογική σκέψη καταλήγει σε ένα πιθανό και λογικό συμπέρασμα²⁶⁴. Τα σοφίσματα είναι συλλογισμοί που μέσα από λογικοφανή επιχειρήματα εξάγουν ένα λογικοφανές συμπέρασμα, το οποίο όμως είναι επισφαλές και έχει στόχο να πείσει ένα κοινό ή τον συνομιλητή. Στο σημείο αυτό ο Βλεμμύδης συμφωνεί με τον Αριστοτέλη²⁶⁵. Τέλος, ο Βλεμμύδης προσπαθεί να κατανοήσει για ποίον λόγο οι άνθρωποι καταλήγουν σε παράλογες σκέψεις-συλλογισμούς. Η προσπάθεια του αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι ο άνθρωπος καταλήγει σε παράλογες σκέψεις-συλλογισμούς, είτε γιατί έχει άγνοια είτε γιατί τα θέματα με τα οποία ασχολείται τον οδηγούν στην άγνοια²⁶⁶.

Το τελευταίο ζήτημα, αλλά και το πιο σημαντικό θέμα που απασχολεί τον Βλεμμύδη στην *Ἐπιτομή Λογικῆς* είναι ο άνθρωπος και η ανθρώπινη φύση του. Το θέμα αυτό είναι το πιο σημαντικό γιατί στο έργο του καταλαμβάνει τον μεγαλύτερο χώρο σε σχέση με τα προηγούμενα. Ο άνθρωπος σύμφωνα με τον Βλεμμύδη έχει διττή φύση, δηλαδή χωρίζεται σε σώμα και ψυχή. Επομένως αφού ο άνθρωπος έχει και ψυχή και σώμα τότε υπόκειται και στον υλικό κόσμο και

ἀνθρώπου· τὸ λογικὸν ἄρα κατὰ τίνος ζῶον· στ. 957 «Δεύτερος τρόπος, ὃς ἐξ ἀποφατικῆς καθόλου τῆς μείζονος, καὶ καθόλου κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος, μερικὸν στερητικὸν συνάγει συμπέρασμα· οἷον, Πᾶσα χιὼν λευκὴ· οὐδεμία χιὼν ζῶον. Καὶ πάλιν· Τὸ ζῶον οὐδεμιᾶ χιόνι· τὸ λευκὸν πάση χιόνι· τὸ ζῶον, οὐ παντὶ λευκῷ». «Τρίτος τρόπος, ὅστις ἐκ μερικῆς καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος καὶ καθόλου καταφατικῆς τῆς μείζονος ἀθροίζει μερικὸν συμπέρασμα καταφατικόν· οἷον, Τίς ἄνθρωπος μέλας· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τί μέλαν ζῶον»· στ. 960 «Τέταρτος τρόπος ὁ ἐκ μερικῆς κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος καὶ στερητικῆς καθόλου τῆς μείζονος συνάγων μερικὸν ἀποφατικόν· οἷον, Τίς λίθος λευκός· οὐδεὶς λίθος ζῶον· οὐκ ἄρα πᾶν λευκὸν ζῶον». «Πέμπτος τρόπος ὁ ἐκ καθόλου καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ μερικῆς καταφατικῆς τῆς μείζονος, συμπεραίνων μερικὸν κατηγορικόν· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τίς ἄνθρωπος λευκός· τί ζῶον λευκόν», καὶ «Ἐκτος δὲ καὶ τελευταῖος τρόπος ἐστὶν ὁ ἐκ καθόλου κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ στερητικῆς ἐπὶ μέρους τῆς μείζονος, μερικὸν συλλογισζόμενος ἀποφατικὸν συμπέρασμα, οἷον· Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶς ἄνθρωπος μέλας· οὐ πᾶν ζῶον μέλαν».

²⁶³ *Αυτόθι*, στ. 963 - 974.

²⁶⁴ *Αυτόθι*, στ. 974 - 982.

²⁶⁵ *Αυτόθι*, στ. 986 - 992.

²⁶⁶ *Αυτόθι*, στ. 993 - 998.

στον πνευματικό και διέπεται από τις αρχές τους. Γι' αυτό ο άνθρωπος ως σώμα είναι φθαρτός, αλλά ως ψυχή είναι άφθαρτος και αιώνιος²⁶⁷. Με τον τρόπο αυτά παραπάνω στοιχεία συνθέτουν, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη, την έννοια της επίνοιας²⁶⁸. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, όλα τα όντα έχουν ψυχή και σώμα και ενυπάρχουν μέσα στις τρεις διαστάσεις, οι οποίες είναι το μήκος, το πλάτος και το βάθος²⁶⁹. Όμως, ο άνθρωπος είναι το μοναδικό ον, το οποίο δύναται να αποκτήσει γνώση, να γνωρίσει την επιστήμη και κατ' επέκταση την αλήθεια. Ο άνθρωπος κατά τον Βλεμμύδη είναι και το μοναδικό ον που είναι κοινωνικό²⁷⁰. Γι' αυτό ο Βλεμμύδης έχει ταυτόσημη γνώμη με τον Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρεί τον άνθρωπο κοινωνικό ζώον. Τέλος, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη ο άνθρωπος στόχο έχει την ευδαιμονία, την οποία για να την αποκτήσει πρέπει να διέπεται από αξίες όπως η ηθική, η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η ευσέβεια προς το θείον²⁷¹.

Ύστερα από την παράθεση των παραπάνω στοιχείων ο Νικηφόρος Βλεμμύδης είναι φανερό πως έχει επηρεαστεί από την φιλοσοφική θεωρία του Αριστοτέλη και του Πλάτωνος. Παρόλα αυτά ο Βλεμμύδης δεν είναι απλός αναμεταδότης του Αριστοτέλη και των άλλων φιλοσόφων, καθώς προχωρεί στην διατύπωση των δικών του απόψεων. Κυρίως, προσπαθεί να συνδυάσει την Αριστοτελική φιλοσοφία με την χριστιανική πίστη, όπου στην τελευταία ο άνθρωπος έχει δυο φύσεις την υλική και την πνευματική, όπου η πνευματική είναι αιώνια και η υλική - σωματική φθαρτή και θνητή.

Η Έπιτομή Λογική του Βλεμμύδη ήταν ένα έργο το οποίο έγινε δημοφιλές στους πνευματικούς κύκλους της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, όμως μετέπειτα έγινε ευρέως γνωστό και στη Δύση. Ακόμη, η δημοφιλία του έργου αποδεικνύεται και από το πλήθος των αντιγράφων που βρέθηκαν σε βιβλιοθήκες της Ανατολής και της Δύσης. Έτσι, το έργο του Νικηφόρου

²⁶⁷ Αυτόθι, στ. 725 – 726.

²⁶⁸ Αυτόθι, στ. 815 - 820.

²⁶⁹ Αυτόθι, στ. 781 – 788.

²⁷⁰ Αυτόθι, στ. 777 - 780.

²⁷¹ Αυτόθι, στ. 854 – 864.

Βλεμμύδη αντιγράφηκε και συνέχισε να διδάσκεται ακόμη και μετά τον θάνατο του, αφού σε ορισμένα χειρόγραφα το κείμενό του συνοδεύεται με διδακτικά σχόλια.

Β. Έπιτομή Φυσικῆς

Το επόμενο έργο που συνέθεσε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης είναι η «Έπιτομή Φυσικῆς», όπου και αποπειράται να παρουσιάσει το εύρος των γνώσεών του στην επιστήμη της Φυσικῆς. Και σε αυτό το έργο, ο συγγραφέας στηρίχτηκε σε σημαντικό βαθμό στις θεωρίες του Αριστοτέλη, ωστόσο σε αρκετά σημεία αποκλείνει από τις απόψεις του αρχαίου φιλοσόφου και προχωρά σε δικές του σκέψεις και συμπεράσματα.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψε το παρόν έργο περί το 1260 και έχει μικρότερη έκταση από την «Έπιτομή Λογικῆς», καθώς χωρίζεται σε 32 κεφάλαια. Αυτά είναι: *Περὶ φυσικῶν ἀρχῶν καὶ αἰτίων*, *Περὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς στερήσεως*, *Περὶ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς τύχης καὶ αὐτομάτου*, *Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας*, *ἐν ᾧ καὶ περὶ ἐντελεχείας καὶ τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ*, *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*, *Περὶ φύσεως*, *Ἔτι περὶ φύσεως*, *Περὶ τόπου καὶ χρόνου*, *Περὶ ἀπείρου*, *Περὶ στοιχείων*, *Περὶ τῶν φαινομένων φλογῶν καιομένων· περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τῶν καλουμένων αἰγῶν καὶ δαδῶν καὶ διαθεόντων ἀστέρων*, *Περὶ κομητῶν καὶ τοῦ γαλαξίου κύκλου*, *Περὶ ὄμβρου, χαλάζης, χιόνος, δρόσου καὶ πάχνης*, *Περὶ πηγῶν καὶ ποταμῶν*, *Περὶ θαλάσσης*, *Περὶ ἀνέμων καὶ τῶν λοιπῶν πνευμάτων*, *Περὶ σεισμοῦ*, *Περὶ βροντῆς καὶ ἀστραπῆς*, *ἐκ νεφίου τε καὶ τυφῶνος καὶ πρηστῆρος καὶ κεραυνοῦ*, *Περὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ φαινομένων φασμάτων*, *Περὶ ἄλλω*, καὶ πρῶτον περὶ ὁράσεως, *Περὶ ἱρίδος*, *Περὶ ῥάβδων καὶ παρηλίων*, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ γῇ μεταλλευτῶν καὶ ὀρυκτῶν, *Περὶ οὐρανοῦ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ κόσμος ἄϊδιος*, *Περὶ αἰθέρος καὶ ἀστέρων*, *Περὶ ἡλίου*, *Περὶ σελήνης*, *Περὶ γῆς καὶ τῶν ταύτης ζωνῶν*, ὅτι ἡ γῇ κέντρον λόγον ἐπέχει πρὸς τὴν οὐράνιον σφαῖραν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἡλιακὴν, *Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τοῦ ἔτους ὥρων*, *Περὶ οἰκήσεων*, *Περὶ κενοῦ*, *Απόσπασμα ἐκ τῆς εἰς τὸν ἡ΄ ψαλμὸν ἐξηγήσεως*.

Στο πρώτο κεφάλαιο της «Έπιτομῆς Φυσικῆς», που φέρει τον τίτλο «Περὶ φυσικῶν ἀρχῶν καὶ αἰτίων», ο Νικηφόρος Βλεμμύδης εξετάζει ποιές είναι οι φυσικές αρχές που διέπουν τον κόσμο και ποια είναι τα αίτια που τις προκαλούν.

Στη συνέχεια καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η σχέση των φυσικών αρχών και των αιτιών είναι άμεση και στενά συνδεδεμένη²⁷².

Στο δεύτερο κεφάλαιο «Περὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς στέρησεως», ο συγγραφέας αναλύει τη φύση της ὕλης, τη δημιουργία της, το πώς, αλλά και από πού προήλθε. Ἐτσι, καταλήγει ότι τα σωματίδια που είναι ορατά αποτελούν την ενέργεια- δύναμη και εμπεριέχουν μέσα τους το στοιχείο του πυρός²⁷³.

Στο τρίτο κεφάλαιο, «Περὶ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῆς τύχης καὶ αὐτομάτου», ο συγγραφέας αναλύει τα αίτια που προκαλούν ένα φαινόμενο και τα αιτιατά, δηλαδή τις αφορμές, οι οποίες είναι όλες φυσικές και λογικές. Η σχέση μεταξύ αιτίου και αιτιατού είναι άμεση, αλλά πολλές φορές εμπλέκεται και η έννοια της τύχης, η οποία και αυτή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο κατά την χρονική στιγμή, που ένα φυσικό φαινόμενο λαμβάνει χώρα²⁷⁴. Αυτές οι σκέψεις του Νικηφόρου Βλεμμύδη συμπίπτουν εξ ολοκλήρου με αυτές του Αριστοτέλη.

Το τέταρτο κεφάλαιο «Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας ἐν ᾧ καὶ περὶ ἐντελέχειας καὶ τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ» ασχολείται με το φαινόμενο της κίνησης και της ηρεμίας, καθώς και τις έννοιες της εντελέχειας και της εν δυνάμει ενέργειας. Σύμφωνα με τον Βλεμμύδη, η κίνηση υφίσταται όταν τα σωματίδια κινούνται, άρα το ίδιο ισχύει και για την ενέργεια-δύναμη. Ὅμως, όταν αυτό δεν συμβαίνει, υπάρχει στη φύση ηρεμία-ακινησία. Η έννοια της εντελέχειας και της εν δυνάμει ενέργειας, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη, είναι όταν η πρώτη η ενέργεια έχει εκπληρώσει τον σκοπό της, έχει φθάσει σε ένα τέλος, ενώ η εν δυνάμει ενέργεια είναι εκείνη που δεν έχει εκπληρώσει τον σκοπό της, αλλά διαθέτει τις ικανότητες να το πράξει²⁷⁵. Οι απόψεις, αυτές του Βλεμμύδη επίσης συμφωνούν με τα όσα πίστευε και υποστήριζε ο Αριστοτέλης.

Ο Βλεμμύδης στο πέμπτο κεφάλαιο «Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας» εξακολουθεί να ασχολείται με την κίνηση και την ηρεμία. Ακολουθώντας τον

²⁷² Βλεμμύδης, *Ἐπιτομή Φυσικῆς*, PG 142, στ. 691-700.

²⁷³ *Αυτόθι*, στ. 1033-1040.

²⁷⁴ *Αυτόθι*, στ. 1040-1048.

²⁷⁵ *Αυτόθι*, στ. 1049-1060.

Αριστοτέλη προσθέτει ότι οι δυο αυτές έννοιες αν και είναι αντίθετες, στην ουσία συμβαδίζουν²⁷⁶.

Στο έκτο κεφάλαιο «*Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*» ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ασχολείται με ένα άλλο σημαντικό θέμα, τη γένεση και τη φθορά. Συγκεκριμένα, ο συγγραφέας αναλύει τον τρόπο που δημιουργήθηκε ο κόσμος, καθώς και την έννοια της φθοράς-θνητότητας. Μάλιστα, προσπαθεί να εξηγήσει τον τρόπο που δημιουργήθηκε η ύλη, καθώς και να ερμηνεύσει τι ρόλο παίζουν τα τέσσερα στοιχεία, γη, ύδωρ, πυρ και αέρας, κατά τη διαδικασία της φθοράς²⁷⁷.

Στο έβδομο κεφάλαιο «*Περὶ φύσεως*», ο Βλεμμύδης εξετάζει την έννοια της «φύσης», στην οποία δίνει τον ορισμό ότι η φύση είναι αποτέλεσμα της συνάρτησης των εννοιών της κίνησης και της ηρεμίας. Έτσι, η φύση υφίσταται ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης, της κίνησης και της ηρεμίας²⁷⁸.

Στο όγδοο κεφάλαιο «*Ἐτι περὶ φύσεως*», ο Βλεμμύδης εντάσσει την ύλη εντός της συνάρτησης της κίνησης και της ηρεμίας. Ο ρόλος της ύλης μεταξύ της κίνησης και της ηρεμίας είναι καθοριστικός και η ύλη δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τις δυο αυτές έννοιες²⁷⁹.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στο ένατο κεφάλαιο με τίτλο «*Περὶ τόπου καὶ χρόνου*», πραγματεύεται τις έννοιες του χρόνου και του τόπου-χώρου. Ο χώρος, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ο κόσμος που διαβιούν τα όντα και τα αντικείμενα, ενώ ο χρόνος είναι η διάρκεια στην οποία διαβιούν τα όντα και τα αντικείμενα. Στη συνέχεια, εξετάζει τις δυο έννοιες με μαθηματικούς και θεολογικούς συλλογισμούς²⁸⁰.

Στο κεφάλαιο «*Περὶ ἀπείρου*», ο Βλεμμύδης ασχολείται όπως φανερώνει και ο ίδιος ο τίτλος με την έννοια του απείρου. Μάλιστα, προσπαθεί να το αποδείξει με μαθηματικό τρόπο, αλλά και με θεολογικό. Τελικά, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Θεός είναι άπειρος και ότι προϋπήρχε, σε

²⁷⁶ *Αυτόθι*, στ. 1061-1078.

²⁷⁷ *Αυτόθι*, στ. 1078-1090.

²⁷⁸ *Αυτόθι*, στ. 1090-1094.

²⁷⁹ *Αυτόθι*, στ. 1094-1098.

²⁸⁰ *Αυτόθι*, στ. 1099-1108.

αντίθεση με τον Αριστοτέλη, που υποστήριζε ότι ο κόσμος, το σύμπαν είναι πεπερασμένο και ότι ο αιθέρας είναι αυτός που το «κινεί»²⁸¹. Έτσι, σε αυτό το σημείο ο Βλεμμύδης αποκλίνει από τις απόψεις του μεγάλου φιλοσόφου.

Στο ενδέκατο κεφάλαιο «Περὶ στοιχείων», ο συγγραφέας ασχολείται με τα στοιχεία που υπάρχουν στη φύση όπως η γη, το ύδωρ, ο αέρας και το πυρ²⁸². Στο επόμενο κεφάλαιο «Περὶ τῶν φαινομένων φλογῶν καιομένων· περὶ τὸν οὐρανὸν, καὶ τῶν καλουμένων αἰγῶν καὶ δαδῶν καὶ διαθεόντων ἀστέρων» ο Βλεμμύδης εξετάζει δίχως προκαταλήψεις διάφορα φυσικά φαινόμενα και εξηγεί και αναλύει τον λόγο που ένα αστέρι πέφτει²⁸³.

Στο «Περὶ κομητῶν καὶ τοῦ γαλαξίου κύκλου», ο Βλεμμύδης εξετάζει τη φύση των κομητών και του γαλαξία. Μέσα από μαθηματικούς και αστρονομικούς συλλογισμούς που χρησιμοποιεί καταλήγει σε συμπεράσματα όμοια με όσα υποστηρίζει η επιστήμη σήμερα²⁸⁴.

Στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο «Περὶ ὄμβρου, χαλάζης, χιόνος, δρόσου καὶ πάχνης», ο συγγραφέας ασχολείται με τα ανωτέρω φυσικά φαινόμενα και δίνει λογικές εξηγήσεις που συνάδουν με τις θέσεις της σύγχρονης επιστήμης²⁸⁵.

Στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο «Περὶ πηγῶν καὶ ποταμῶν», ο Νικηφόρος Βλεμμύδης καταπιάνεται με τους ποταμούς, αλλά και με τις πηγές τους. Δεν παραλείπει να εξετάσει από που πηγάζουν τα ποτάμια, ποία είναι η ροή τους και τελειώνει με το ποιες είναι οι εκβολές τους²⁸⁶.

Στο δέκατο έκτο κεφάλαιο «Περὶ θαλάσσης» ο Βλεμμύδης ασχολείται με την θάλασσα, αναλύει την υδάτινη φύση της και καταγράφει όλες τις γνωστές για την εποχή του θάλασσες²⁸⁷.

Στο κεφάλαιο «Περὶ ἀνέμων καὶ τῶν λοιπῶν πνευμάτων» εξετάζει τον άνεμο και την φύση του και διαχωρίζει τους ανέμους σε Βορέα, Νότιο, Ανατολικό

²⁸¹ Αυτόθι, στ. 1109-1114.

²⁸² Αυτόθι, στ. 1114-1128.

²⁸³ Αυτόθι, στ. 1128-1136.

²⁸⁴ Αυτόθι, στ. 1136-1142.

²⁸⁵ Αυτόθι, στ. 1142-1152.

²⁸⁶ Αυτόθι, στ. 1152-1156.

²⁸⁷ Αυτόθι, στ. 1156-1162.

και Δυτικό, ενώ δεν παραλείπει να αναφερθεί και σε άλλα είδη ανέμων που του ήταν γνωστά²⁸⁸.

Στο επόμενο κεφάλαιο «Περὶ σεισμῶν» ο Βλεμμύδης εξετάζει το φαινόμενο του σεισμού²⁸⁹. Τα συμπεράσματα που καταλήγει είναι μακριά από τις συνήθεις δεισιδαιμονίες, που κυριαρχούσαν εκείνη την εποχή, ενώ δεν διστάζει να κατάληξει σε θεωρίες που είναι συναφείς με εκείνες της σύγχρονης επιστήμης. Σε αυτό το σημείο, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρει ότι οι σεισμοί της ξηράς γίνονται, γιατί στο υπέδαφος υπάρχει αέρας ή φωτιά, που προσπαθεί να βγεί στην επιφάνεια της γης, με αποτέλεσμα να την κινούν. Έπειτα, ασχολείται με τους σεισμούς που γίνονται στη θάλασσα και συνεχίζει ότι τα μεγάλα κύματά τους μπορούν να μεταφέρουν τον σεισμό στη στεριά. Οι θεωρίες του συνεπώς συμπίπτουν με το φαινόμενο του σεισμού και των παλιρροιακών κυμάτων.

Στο δέκατο ένατο κεφάλαιο «Περὶ βροντῆς καὶ ἀστραπῆς, ἐκνεφίου τε καὶ τυφῶνος καὶ πρηστῆρος καὶ κεραυνῶν», ο Νικηφόρος Βλεμμύδης εξετάζει τα φυσικά αυτά φαινόμενα²⁹⁰. Οι ερμηνείες που δίνει για το κάθε φαινόμενο ξεχωριστά, συνάδουν όχι μόνο με εκείνες του Αριστοτέλη, αλλά προσεγγίζουν και τη σύγχρονη επιστημονική πραγματικότητα.

Το κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ φαινομένων φασμάτων» πραγματεύεται για διάφορα φαινόμενα που λαμβάνουν χώρα στον ουρανό, όπως είναι η έκλειψη ήλιου και η έκλειψη σελήνης²⁹¹. Οι ερμηνείες του Βλεμμύδη για τα αυτά φαινόμενα, είναι επιστημονικά ορθές και συνάδουν και με τις θεωρίες που υποστήριζε ο Αριστοτέλης.

Στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Περὶ ἄλλω, καὶ πρώτον περὶ ὁράσεως» βασικό θέμα του είναι η ὄραση, την οποία αναλύει και εξετάζει.

²⁸⁸ *Αυτόθι*, στ. 1163-1172.

²⁸⁹ *Αυτόθι*, στ. 1172-1178.

²⁹⁰ *Αυτόθι*, στ. 1179-1186.

²⁹¹ *Αυτόθι*, στ. 1187-1190.

Επίσης, εξετάζει και ερμηνεύει με ορθολογικό τρόπο την αντανάκλαση, τα σχήματα και τα χρώματα²⁹².

Στο επόμενο κεφάλαιο «*Περὶ ἱρίδος*», ο Βλεμμύδης αναφέρεται στο φυσικό φαινόμενο της ίριδας και κάνει λόγο για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το ουράνιο τόξο από εξωγενείς παράγοντες, όπως ο ήλιος και η αντανάκλαση του φωτός²⁹³.

Ο Βλεμμύδης «*Περὶ ῥάβδων καὶ παρηλίων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ γῇ μεταλλευτῶν καὶ ὀρυκτῶν*» καταπιάνεται με τα μέταλλα. Συγκεκριμένα, ερμηνεύει ορισμένες φυσικές έννοιες που μπορούν να πάθουν τα μέταλλα, όπως εκείνη της διαστολής και της συστολής, ενώ δεν παραλείπει να παραθέσει και τις ιδιότητες που έχει το κάθε μέταλλο. Στη συνέχεια, αναφέρεται και σε συγκεκριμένα μέταλλα, όπως τον χρυσό, τον άργυρο, τον σίδηρο και άλλα και εξηγεί τι είναι καθώς και τι ιδιότητες έχουν²⁹⁴.

Στο «*Περὶ οὐρανοῦ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ κόσμος ἄϊδιος*», ο συγγραφέας αναλύει τον ουρανό και τα ουράνια σώματα, δηλαδή τους πλανήτες²⁹⁵. Όμως, στο κεφάλαιο αυτό, Βλεμμύδης παρεκκλίνει από τις απόψεις του Αριστοτέλη, καθώς μιλά για τέσσερα στοιχεία και όχι πέντε. Αυτό συμβαίνει γιατί ο Βλεμμύδης απορρίπτει τον αιθέρα ως στοιχείο.

Στο εικοστό πέμπτο κεφάλαιο «*Περὶ αἰθέρος καὶ ἀστέρων*», ο Βλεμμύδης ασχολείται με την έννοια του αιθέρα, τον οποίο δεν τον θεωρεί το πέμπτο στοιχείο, όπως ο Αριστοτέλης. Παράλληλα, διευκρινίζει ποία άστρα εντάσσονται στο ζωδιακό κύκλο και ποία όχι. Στο τέλος, διακρίνει την αστρονομία από την αστρολογία²⁹⁶ και υποστηρίζει ότι η αστρολογία δεν είναι επιστήμη.

Το κεφάλαιο «*Περὶ ἡλίου*» κάνει λόγο για το ουράνιο σώμα, του ηλίου, το οποίο είναι μια πύρινη σφαίρα. Μάλιστα, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρει μερικές ιδιότητες του ήλιου, όπως για παράδειγμα ότι είναι πύρινος και

²⁹² *Αυτόθι*, στ. 1190-1200.

²⁹³ *Αυτόθι*, στ. 1200-1210.

²⁹⁴ *Αυτόθι*, στ. 1210-1214.

²⁹⁵ *Αυτόθι*, στ. 1214-1230.

²⁹⁶ *Αυτόθι*, στ. 1231-1248.

θερμός²⁹⁷. Στο επόμενο κεφάλαιο, «Περὶ σελήνης» ο συγγραφέας αναφέρεται στη σελήνη και εξηγεί τι είναι και από τι προήλθε το φεγγάρι²⁹⁸. Οι εξηγήσεις που δίνει ο Νικηφόρος Βλεμμύδης τόσο για τον ήλιο όσο και για τη σελήνη συνάδουν με τις θεωρίες του Αριστοτέλη, αλλά και με τη σύγχρονη επιστήμη.

Ο Βλεμμύδης στο επόμενο κεφάλαιο με τίτλο: «Περὶ γῆς καὶ τῶν ταύτης ζωνῶν, ὅτι ἡ γῆ κέντρον λόγον ἐπέχει πρὸς τὴν οὐράνιον σφαῖραν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἡλιακὴν», ασχολείται με την θέση που έχει η Γη στον ουρανό και την απόσταση της τελευταίας από τον ήλιο. Στη συνέχεια, αναφέρεται στη θέση του Ερατοσθένη, ο οποίος υποστηρίζει ότι η Γη δεν είναι το κέντρο του γαλαξία. Όμως, ο Βλεμμύδης δεν μένει μόνο σε αυτή την άποψη και προχωρά στη θεωρία που ανέπτυξε ο Αριστοτέλης, ο οποίος υποστηρίζει ότι η Γη είναι το κέντρο του σύμπαντος. Τέλος, ο συγγραφέας κάνει λόγο για την φορά που έχει η Γη²⁹⁹.

Στο εικοστό ένατο κεφάλαιο, το οποίο έχει τίτλο «Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τοῦ ἔτους ὥρων», εξηγεί τι είναι η ημέρα και τι είναι η νύχτα. Στη συνέχεια, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης αναφέρει πόσο χρονικό διάστημα διαρκούν η ημέρα και η νύχτα ανάλογα με τις εποχές, ενώ προηγουμένως έχει διευκρινίσει τι είναι οι εποχές και για ποιον λόγο υπάρχουν³⁰⁰.

Στο τριακοστό κεφάλαιο «Περὶ οἰκήσεων» ο Βλεμμύδης ασχολείται με την κατοίκηση του κόσμου από τους ανθρώπους. Αναφέρεται επίσης στα ζώδια, το κλίμα και τις ζώνες της γης, όπως για παράδειγμα το εύκρατο και το τροπικό κλίμα³⁰¹.

Ο Βλεμμύδης, στο κεφάλαιο «Περὶ κενού» οριοθετεί διαφορετικά την έννοια του κενού από ό,τι ο Αριστοτέλης. Θεωρεί δηλαδή το κενό διάστημα μεταξύ των πλανητών, των κομητών και των άλλων ουράνιων σωμάτων ότι

²⁹⁷ Αυτόθι, στ. 1249-1254.

²⁹⁸ Αυτόθι, στ. 1255-1268.

²⁹⁹ Αυτόθι, στ. 1269-1280.

³⁰⁰ Αυτόθι, στ. 1281-1292.

³⁰¹ Αυτόθι, στ. 1292-1298.

αποτελεί αποτέλεσμα της θείας πρόνοιας. Επίσης, στο κεφάλαιο αυτό ασχολείται ξανά με την έννοια του τόπου -χώρου και του χρόνου³⁰².

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, στο τελευταίο κεφάλαιο «*Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς εἰς τὸν ἡ΄ ψαλμὸν ἐξηγήσεως*» παραθέτει την θεολογική εξήγηση της κτίσεως του κόσμου. Υποστηρίζει δηλαδή ότι τα αστέρια, ο ήλιος, το φως και γενικότερα τα πάντα δημιουργήθηκαν από τον Θεό³⁰³.

Από τα παραπάνω είναι εμφανές ότι ο Βλεμμύδης έχει επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από τις θεωρίες του Αριστοτέλη. Στο μεγαλύτερο μέρος της «*Ἐπιτομῆς Φυσικῆς*», αλλά και της «*Ἐπιτομῆς Λογικῆς*», οι απόψεις του Βλεμμύδη είναι ίδιες με αυτές του μεγάλου Έλληνα φιλοσόφου, τις οποίες και κατανοεί σε βάθος. Όμως, ο Βυζαντινός λόγιος τολμά να έρθει και σε ρήξη με τις ιδέες του Αριστοτέλη και να διατυπώσει δικές του απόψεις. Συγκεκριμένα, δέχεται τα τέσσερα από τα πέντε στοιχεία του Αριστοτέλη, πυρ, ύδωρ, γη και αέρας, και απορρίπτει τον αιθέρα. Τούτο πιθανόν γίνεται ώστε να προσαρμόσει τη θεωρία του με την χριστιανική κοσμοθεωρία. Με τον τρόπο αυτόν, ο Βλεμμύδης δέχεται ότι στη φύση υπάρχουν μόνο τα τέσσερα στοιχεία τα οποία είναι κτιστά και ελέγχονται πλήρως από τον Θεό³⁰⁴. Αντίθετα, ο Αριστοτέλης πίστευε ότι ο αιθέρας ήταν το στοιχείο που ήταν η αιτία για να κινείται και να υπάρχει το σύμπαν και ότι υπερτερούσε των άλλων τεσσάρων στοιχείων. Επίσης, ο Βλεμμύδης όπως και ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι δεν υπάρχει στον κόσμο η έννοια του απείρου. Όμως στο σημείο αυτό έρχεται σε ρήξη με την θεωρία του Αριστοτέλη, καθώς υποστηρίζει ότι ναι μεν ο κόσμος δεν είναι άπειρος, όμως ο Θεός είναι σε αυτόν και μάλιστα προϋπήρχε³⁰⁵. Η προσπάθειά του Βλεμμύδη να συνδυάσει τις αριστοτελικές αρχές με τις χριστιανικές είναι εμφανής. Έτσι, αυτό που πιστεύει ότι είναι δυνατόν να το πράξει, και το πράττει δίχως φόβο και μάλιστα το επιτυγχάνει με ικανοποιητικό τρόπο³⁰⁶.

³⁰² *Αυτόθι*, στ. 1299-1302.

³⁰³ *Αυτόθι*, στ. 1303-1320.

³⁰⁴ Goulia A., Katsiampoura A., «Ο Μοναχός διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης», σσ. 112-115.

³⁰⁵ *Αυτόθι*, σσ. 112-115.

³⁰⁶ *Αυτόθι*, σ. 115.

Γ. Βασιλικὸς Ἀνδριάς

Ανάμεσα στα σημαντικότερα έργα που συνέγραψε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης είναι και ο *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*. Το έργο αυτό φιλοτεχνήθηκε για να βοηθήσει τον μαθητή του και μετέπειτα αυτοκράτορα Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, να κυβερνήσει την αυτοκρατορία δίκαια και ορθά. Ο *Βασιλικὸς Ἀνδριάς* ανήκει γραμματειακά στο είδος του βασιλικού κατόπτρου και συγκεκριμένα στην υποκατηγορία των *Κατόπτρων Ηγεμόνος*.

Το είδος αυτό είναι πολύ παλαιό, καθώς ανάγεται στην εποχή των αρχαίων πολιτισμών της Αιγύπτου και της Μεσοποταμίας. Όμως, το γραμματειακό αυτό είδος πέρασε και σε άλλους λαούς έχοντας πάντα τον ίδιο στόχο και τον ίδιο σκοπό. Με άλλα λόγια, ο συγγραφέας παρείχε συμβουλές στον εκάστοτε βασιλέα ή ηγεμόνα, προκειμένου ο τελευταίος να πετύχει μια συνετή, αποτελεσματική και χρηστή διοίκηση. Συνήθως, οι συγγραφείς των έργων αυτών ανήκαν στον βασιλικό κύκλο, γι' αυτό διέθεταν την κατάλληλη οικειότητα, προκειμένου να συγγράψουν ένα τέτοιο κείμενο. Τέλος, οι συγγραφείς αυτών των κειμένων ξεχώριζαν για το πνευματικό τους εύρος και την ικανότητα του λόγου τους³⁰⁷.

Οι πρώτοι που ασχολήθηκαν στον ελληνικό κόσμο με την εικόνα αλλά και την σύνεση, που πρέπει να διέπουν έναν ηγεμόνα ή βασιλέα ήταν ο Όμηρος και ο Ησίοδος. Οι δύο ποιητές περιγράφουν με ευκρίνεια στα έργα τους, ποίος βασιλέας ή ηγεμόνας είναι ικανός και άξιος να διοικεί. Σύμφωνα με τον Όμηρο και τον Ησίοδο, ένας ηγεμόνας πρέπει να είναι δίκαιος, συνετός και γενναίος³⁰⁸. Επίσης, και ο Πλάτων ασχολήθηκε με την ιδέα του «ιδανικού ηγεμόνα» στο έργο του *Πολιτεία*. Μάλιστα, θεωρεί, ότι ο ιδανικός ηγεμόνας πρέπει να είναι και

³⁰⁷ Κόλτσιου-Νικήτα, Α., «Το Κάτοπτρον Επισκόπου» στις ποιμαντικές επιστολές και το γραμματειακό του πλαίσιο», εις: *Η Πνευματική Παρακαταθήκη του Απόστολου Παύλου, Ποιμαντικές Επιστολές*, ΙΑ' Σύνταξη Βιβλικών Θεολόγων, Λευκάδα (25 -28 Σεπτεμβρίου 2003), σ. 243. Στο εξής, Κόλτσιου, «Κάτοπτρον Επισκόπου». Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 33.

³⁰⁸ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 33.

φιλόσοφος³⁰⁹. Όμως, η ιδέα του ιδανικού ηγέτη δεν απασχόλησε μόνο τους πνευματικούς ανθρώπους της αρχαιότητας, αλλά και τους χριστιανούς συγγραφείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ευσέβιος Καισαρείας, ο οποίος ήταν ο πρώτος χριστιανός συγγραφέας που ασχολήθηκε με αυτό το γραμματειακό είδος, τον 4^ο αιώνα μ.Χ.³¹⁰.

Το είδος του βασιλικού κατόπτρου σύμφωνα με τους φιλόλογους διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες. Αυτές είναι οι *Βιογραφίες*, τα *Βασιλικά Εγκώμια* και τα *Κάτοπτρα Ηγεμόνων*. Ειδικότερα, στις *Βιογραφίες* ξεχώρισαν ως συγγραφείς, ο Πλούταρχος και ο Λατίνος Σουητώνιος, καθώς με τα έργα τους επηρέασαν τους μεταγενέστερους συγγραφείς για το πώς έπρεπε να είναι ο ιδανικός ηγεμόνας. Η κατηγορία των *Βιογραφιών* έχει ως χαρακτηριστικό της γνώρισμα ότι καταπιάνεται με τη συγγραφή των βίων σπουδαίων πολιτικών και πνευματικών ανθρώπων³¹¹. Τα έργα του Πλουτάρχου που επηρέασαν τις μελλοντικές γενεές στον τομέα αυτό είναι τα εξής: «*Περὶ ἡγεμόνα ἀπαίδευτον*», «*Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*» και οι «*Βίοι Παράλληλοι*»³¹². Τα έργα του Σουητώνιου που είχαν εξίσου μεγάλη επιρροή ήταν το «*De vita XII Caesarium libri VIII*» και το «*De viris illustribus*»³¹³.

Από την άλλη μεριά, τα *Βασιλικά Εγκώμια* εγκωμιάζουν τον εκάστοτε βασιλέα στον οποίο αναφέρονται και έχουν πανηγυρικό τόνο και ύφος³¹⁴. Στο συγκεκριμένο είδος διέπρεψαν πολλοί πνευματικοί άνθρωποι, ενδεικτικά αναφέρονται οι κάτωθι: ο Ψευτο-Μένανδρος, ο Μιχαήλ Ψελλός, ο Θεοφύλακτος Αχρίδος, ο Μιχαήλ Εφέσιος, ο Νικηφόρος Βασιλάκης, ο Μιχαήλ Ιταλίκος, ο

³⁰⁹ Lesky Albin, *Η Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Αγαπητού Γ. Τσομπανακη, έκδ. Δέσποινα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005. Στο εξής, Lesky, *Ιστορία Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σσ. 705-706.

³¹⁰ Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς*, σ. 33.

³¹¹ Κόλτσιου, «Κάτοπτρον Επισκόπου», σσ. 25-28.

³¹² Αγουρίδης Σάββας, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης: Ελλάδα, Ρώμη, Ιουδαία: Ιστορικό και Πνευματικό υπόβαθρο για τη Μελέτη της Καινής Διαθήκης*, εκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 133. Στο εξής Αγουρίδης, *Ιστορία της Καινής Διαθήκης*.

³¹³ *Αυτόθι*, σ. 252.

³¹⁴ Παΐδας, *Βυζαντινά Κάτοπτα*, σ. 20.

Ευθύμιος Μαλάκης, ο Κωνσταντίνος Μανασσής, ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης, ο Νικήτας Χωνιάτης, ο Νικηφόρος Χούμνος, ο Ιωσήφ Ρακενδύτης, ο Νικηφόρος Χούμνος και ο Θεόδωρος Μετοχίτης³¹⁵.

Το είδος του *Κατόπτρου Ηγεμόνος* ξεκινά στην Άπω Ανατολή και στην Μέση Ανατολή³¹⁶ και κατά την κλασική περίοδο φθάνει στον ελληνικό κόσμο με το έργο «*Κύρου Παιδεία*» του Ξενοφώντος και τις επιστολές του Ισοκράτη «*Πρὸς Φίλιππον και Ἰάσωνα τῶν Φερῶν*», «*Πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν, ἢ περὶ βασιλείας*», «*Πρὸς Εὐαγόρα*» καθώς και τον πανηγυρικό του λόγο³¹⁷. Όμως, το λογοτεχνικό αυτό είδος θα γνωρίσει ιδιαίτερη άνθιση κατά την ελληνιστική εποχή και τα πρώτα χρόνια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (1^{ος} αιώνας μ.Χ). Στόχος των κειμένων αυτών ήταν η παροχή συμβουλών προς τον εκάστοτε αυτοκράτορα ή βασιλέα, έτσι ώστε εκείνος να διοικεί σύμφωνα με τις επιταγές των Θεών και την ορθή λογική. Ρωμαίοι συγγραφείς που ξεχώρισαν στο συγκεκριμένο είδος ήταν: ο Σενέκας με την «*De Clementia*», όπου σκιαγραφεί το πρότυπο μιας σωστής ηγετικής μορφής, η οποία διακρίνεται για την επιείκεια, την φιλανθρωπία και την μελιχιότητά της. Ο Πλίνιος ο Νεότερος με το «*Κάτοπτρο Ἡγεμόνος*», που απευθύνεται στον Τραϊανό και έχει μορφή «*Εγκωμιαστικοῦ Λόγου*». Στο έργο του περιγράφει την αυτοκρατορική εξουσία του Τραϊανού και τα στρατιωτικά του προσόντα, ενώ ταυτόχρονα επικρίνει τον Δομιτιανό, για να δημιουργήσει το σωστό πρότυπο ηγέτη και να δώσει έμφαση στην ταπεινοφροσύνη και στη σωφροσύνη που οφείλει να έχει ένας ηγεμόνας³¹⁸. Επίσης, ο Μουσόνιος Ρούφος στο έργο του «*Περὶ τοῦ ὅτι οἱ βασιλεῖς φιλοσοφεῖν*» περιγράφει τα χαρίσματα που οφείλει να έχει ένας ηγεμόνας και προσθέτει σε αυτά την ανδρεία και την πειθώ³¹⁹. Τέλος, ο Φλάβιος Ιώσηπος με το έργο του

³¹⁵ Τριαντάρη – Μάρα Σωτηρία, *Οι πολιτικές αντιλήψεις των Βυζαντινών διανοητών. Από τον 10^ο έως τον 13^ο αιώνα μ.Χ.*, έκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2002, σ. 14. Στο εξής, Τριαντάρη, *Πολιτικές Αντιλήψεις*. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σσ. 196-213.

³¹⁶ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 33.

³¹⁷ Κόλτσιου, «*Κάτοπτρον Επισκόπου*», σ. 254.

³¹⁸ *Αυτόθι*, σ. 244.

³¹⁹ *Αυτόθι*, σσ. 248-249.

«Κάτοπτρον Τερέως», παρουσιάζει τις αρετές που οφείλει να έχει ένας ιερέας³²⁰. Στον χριστιανικό κόσμο, όπως προαναφέρθηκε, ο πρώτος που ασχολήθηκε με το αντικείμενο αυτό ήταν ο Ευσέβιος Καισαρείας, ο οποίος έζησε τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Ο Ευσέβιος Καισαρείας συνέγραψε τα έργα «Εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικὸς και το «Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου Βασιλέως». Τα έργα αυτά, απευθύνονται στον Μέγα Κωνσταντίνο και περιγράφουν τη ζωή ενός αυτοκράτορα, συσχετίζοντας την επίγεια εξουσία του με τη θεϊκή³²¹.

Τα έργα που ανήκουν στην κατηγορία «Κάτοπτρον Ἡγεμόνος» παρείχαν συμβουλές ή υποδείξεις στον ηγεμόνα και διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει απόψεις, συμβουλές και διαιρείται σε πολλά και μικρά κεφάλαια. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν, τα έργα του Αγαπητού Διακόνου, του Βασιλείου Α΄ Μακεδόνα, του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, του Βαρλαάμ και του Αντώνιου Μελισσά³²². Στην δεύτερη κατηγορία, συγκαταλέγονται τα έργα που παρουσιάζουν μια νοηματική συνέχεια και αποτελούνται από μικρά κεφάλαια. Σε αυτά, παρουσιάζεται συνεχώς το πρότυπο του ιδανικού ηγεμόνα και συγγραφείς αυτού του είδους ήταν ο Συνέσιος Κυρήνης, ο Πατριάρχης Φώτιος, ο Κεκαυμένος και ο Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Θεοφύλακτος³²³.

Συνεπώς, ο Βλεμμύδης όντας δραστήριο πνεύμα και υπεύθυνος διδάσκαλος, δεν προκαλεί εντύπωση που ασχολήθηκε με το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Στόχος του έργου του, ήταν να συμβουλευσει τον μαθητή του Θεόδωρο Β΄, με ποιόν τρόπο να διοικήσει την αυτοκρατορία, ώστε να γίνει ένας πετυχημένος ηγεμόνας. Ο Βασιλικὸς Ἀνδριάς συνεγράφη από τον Βλεμμύδη περί το 1254 και έχει γνωμολογικό χαρακτήρα³²⁴. Την περίοδο που γράφηκε, αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ του Βλεμμύδη και του Θεοδώρου Β΄, υπήρχε μια παρεξήγηση. Ο Θεόδωρος Β΄ μετά τον θάνατο του πατέρα του Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη για να ανέλθει στον αυτοκρατορικό θρόνο, έπρεπε να στεφθεί αυτοκράτορας

³²⁰ Αντόθι, σ. 256.

³²¹ Αντόθι, σ. 256.

³²² Παΐδας, Θεματική Κατόπτρων, σ. 20. Hunger, Λογοτεχνία, τόμος Γ΄, σ. 245.

³²³ Παΐδας, Θεματική Κατόπτρων, σσ. 20 -21. Hunger, Λογοτεχνία, τόμος Γ΄, σ. 247 και σσ. 251 -252.

³²⁴ Χρήστου, Βασιλικὸς Ἀνδριάς, σ. 48.

από τον Πατριάρχη, όμως ο πατριαρχικός θρόνος βρίσκονταν σε χηρεία, καθώς την ίδια περίοδο με τον Βατάτζη απεβίωσε και ο Πατριάρχης Μανουήλ. Έτσι, ο Θεόδωρος Β' για να στεφθεί αυτοκράτορας, πρότεινε στον διδάσκαλό του Βλεμμύδη να ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο και να τον στέψει εκείνος. Ο τελευταίος αρνήθηκε την προσφορά του μαθητή του, επειδή θεωρούσε ότι η πατριαρχική εξουσία έπρεπε να είναι αυτόνομη από την κοσμική³²⁵. Έτσι, ο Βλεμμύδης εξαιτίας της παρεξήγησης, που είχε προκληθεί, αποφάσισε να αποστείλει στον Θεόδωρο Β' Λάσκαρι με αγγελιοφόρο σε έναν ξεχωριστό φάκελο, την «Επιστολή 13» που ξεκινά με τη φράση: «ἐστάλη τῇ βασιλείᾳ σου ὁ Βασιλικὸς Ἀνδριάς»³²⁶. Η παρεξήγηση αυτή λύθηκε γρήγορα, γιατί ο Θεόδωρος Β' γνώριζε πολύ καλά τον ιδιόρρυθμο χαρακτήρα του διδασκάλου του.

Ο Βασιλικὸς Ἀνδριάς έφτασε ως την σημερινή εποχή μέσα από τρεις κώδικες. Αυτοί είναι ο *Marcianus Graecus Z 44* (=N.C. 676), ο *Sinaiticus Graecus 28* και ο *Vaticanus Graecus 1764*. Ειδικότερα ο Βασιλικὸς Ἀνδριάς παραδίδεται στον χαρτώο κώδικα *Marcianus Graecus Z 44* (=N.C. 676) fol. 9^b –115^a, του 14^{ου} αιώνα, ο οποίος παρουσιάζεται από τον K. Emminger³²⁷. Ο *Sinaiticus Graecus 28* χρονολογείται περί τα τέλη του 13^{ου} αιώνα, είναι από περγαμηνή και είναι κολοβός³²⁸. Ο *Vaticanus Graecus 1764* χρονολογείται την ίδια περίπου εποχή, είναι βομβύκινος και ακέφαλος, ενώ παρουσιάζει και αυτός ελλείψεις στο τέλος του³²⁹.

Τον 14^ο αιώνα έγινε μία παράφραση του Βασιλικοῦ Ἀνδριάντα από δύο Βυζαντινούς λογίους, τον Γεώργιο Γαλησιώτη και τον Γεώργιο Οιναιώτη, προκειμένου να κάνουν το κείμενο πιο κατανοητό και να το μεταφέρουν σε ένα πιο δημώδες ύφος. Η παράφρασή τους φέρει τον τίτλο «Νικηφόρου Βλεμμύδου

³²⁵ Παῖδας, *Κάτοπτρα Ὑστερης Περιόδου*, σσ. 40-41. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 40. Λάσκαρις, *Epistulae*, Appendix III, αρ. XIII, σσ. 303-304.

³²⁶ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 41.

³²⁷ *Αυτόθι*, σ. 44.

³²⁸ Παῖδας, *Κάτοπτρα Ὑστερης Περιόδου*, σ. 41. Ševčenko Ihor, «A New Manuscript of Nicephorus Blemmydes' "Imperial Statue" and of Some Patriarchal Letters», *BS*, Cambridge (1978), σ. 223. Στο εξής Ševčenko, «New Manuscript».

³²⁹ Hunger-Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes*, σ. 13. Ševčenko, «New Manuscript», σ. 224.

Λόγος περὶ Βασιλείας μεταφερθεὶς πρὸς τὸ σαφέστερον» και ἔχει αρκετά πιο πλούσια χειρόγραφη παράδοση ἀπὸ το πρωτότυπο κείμενο³³⁰.

Το ἔργο αὐτὸ ἐκδόθηκε για πρώτη φορά ἀπὸ τον Α. Μαί, στη Ρώμη το 1827 και ἀνατυπώθηκε στην *Patrologia Graeca* ἀπὸ τον Migne³³¹. Ὅμως, ο Migne διαίρεσε την παράφραση και το πρότυπο κείμενο σε 14 κεφάλαια με μικρότερες παραγράφους. Η διαίρεση αὐτή διατηρήθηκε και στις ἐπόμενες ἐκδόσεις, ὁμως δεν ἐγινε ἀποδεκτὴ ἡ διαίρεση του σε παραγράφους. Η πληρέστερη ἐκδοση εἶναι του Κ. Emminger, ἐνὼ ἡ τελευταία ἐκδοση ἐγινε ἀπὸ κοινὸν ἀπὸ τους Herbert Hunger και Ihor Ševčenko³³². Ο πρώτος μετέφρασε το ἔργο του Βλεμμύδη στα Γερμανικά, ἐνὼ ο δεύτερος στα Ἀγγλικά³³³.

Το περιεχόμενο και ο σκοπὸς του δοκιμίου περιγράφεται ἀπὸ τον Βλεμμύδη με μία πρόταση στο κεφάλαιο της *Ὑποβιογραφίας* του. «Ἀλλὰ καὶ Βασιλικὸν ἀνδριάντα πλάττομεν καὶ ῥυθμίζομεν, καὶ τοῖς βασιλεύουσι προῖστώμεν ἐνώπιον, ὁποῖους εἶναι χρεῶν διαζωγραφοῦντες καὶ παραδεικνύντες τοὺς τοιαύτης ἡξιωμένους ὑπεροχῆς»³³⁴.

Ο Βασιλικὸς Ἀνδριάς ἐντάσσεται σύμφωνα με τον Hunger στα «Κάτοπτρα Ἡγεμόνων»³³⁵. Ο Κωνσταντῖνος Χρήστου υποστηρίζει πως το ἔργο αὐτό, ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται να ἀνήκει στα γνωμολογικά κείμενα, ὁμως στην πραγματικότητα ἔχει μικτὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ ἐμπεριέχει πρακτικές συμβουλές³³⁶.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης στην εἰσαγωγή του ἔργου του, ἀναφέρει τα κύρια σημεῖα του και περιγράφει τις ἀρετές και τις ἀρχές που πρέπει να διέπουν ἕναν ἡγεμόνα. Παράλληλα, ἀναφέρεται διεξοδικά στις ἀρμοδιότητες και στα

³³⁰ Τωμαδάκης, *Λόγιοι*, σ. 96. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 45. Hunger –Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes*, σ. 19. Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σ. 253.

³³¹ Βλεμμύδης Νικηφόρος, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, PG, τόμος 142, στ. 658-674.

³³² Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 46.

³³³ Παῖδας, *Κάτοπτρα Ὑστερης Περιόδου*, σ. 42. Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 45. Hunger – Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes*, σσ. 44-116.

³³⁴ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 46.

³³⁵ Hunger, *Λογοτεχνία*, τόμος Γ', σσ. 225-226.

³³⁶ Χρήστου, *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, σ. 48

καθήκοντα που έχει ο ηγεμόνας απέναντι στον λαό του. Στο τέλος, ο Βλεμμύδης τονίζει τα οφέλη που θα προσκομίσει τόσο ο αυτοκράτορας όσο και ο λαός μέσα από την ορθή διακυβέρνηση. Είναι εμφανές, πως ο Βλεμμύδης είναι επηρεασμένος από την Αγία Γραφή, την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, την αρχαία κλασική γραμματεία, τη ρωμαϊκή και ελληνική ιστορία καθώς και από την αρχαία ελληνική μυθολογία. Στο έργο του προσδίδει έναν εκπαιδευτικό χαρακτήρα, αφού παραθέτει πάνω από εκατό ονόματα προσώπων, τόπων και λαών³³⁷.

Η μορφή που επικράτησε έως σήμερα είναι εκείνη του Μαί, ο οποίος διαίρεσε τον *Βασιλικό Ανδριάντα* σε δεκατέσσερις ενότητες. Τη μορφή αυτή υιοθέτησαν στην κριτική έκδοση τους και οι Hunger και Ševčenko.

Η 1^η Ενότητα (στ. 1-7) αποτελεί το *Προοίμιον*. Σε αυτό ο Βλεμμύδης αναφέρεται στις υποχρεώσεις που έχει τόσο ο ηγεμόνας απέναντι στους υπηκόους του, αλλά και το αντίθετο. Υποστηρίζει ότι ο βασιλεύς σύμφωνα με την αρχαία συνήθεια οφείλει να προνοεί για το σύνολο, ενώ ως κεφαλή και νους του συνόλου δικαιούται να απαιτεί εισφορές από τον λαό του για να φέρει την κοινή ευημερία. Επιπλέον, προτείνει στους φιλοσόφους να προσφέρουν τον λόγο και την αλήθεια, γιατί η Φιλοσοφία είναι ανώτερη όλων των επιστημών και των τεχνών³³⁸.

Η 2^η Ενότητα (στ. 8-33) πραγματεύεται τους όρους «ἐγκράτεια» και «ἀκολασία». Ο Βλεμμύδης δίνει την ετυμολογία του όρου βασιλεύς υποστηρίζοντας ότι σημαίνει «βάσις λαού». Έτσι, αφού ο βασιλέας αποτελεί το στήριγμα του λαού, οφείλει να είναι σταθερός, και να συγκρατεί τα πάθη και τους πειρασμούς του³³⁹.

Στην 3^η Ενότητα (στ. 34-48), ο συγγραφέας αναλύει δύο αντίθετες έννοιες την «ἡμερότητα» και την «ὀργή». Συγκεκριμένα, υποστηρίζει, ότι η οργή και η μανία χαρακτηρίζει τους ληστές, γι' αυτό ένας ηγεμόνας πρέπει να είναι επιεικής και φιλόανθρωπος, αφού είναι «καθ' ὁμοίωσιν» του Θεού, ενώ έχει

³³⁷ *Αυτόθι*, σ. 48.

³³⁸ *Αυτόθι*, σ. 39.

³³⁹ *Αυτόθι*, σσ. 40-41.

καθήκον να φροντίζει τον λαό του. Ταυτόχρονα, πρέπει να είναι αυστηρός και συμπονετικός, για να αποδείξει ότι έχει την αρετή της πραότητας³⁴⁰.

Η 4^η Ενότητα (στ. 49-66) ασχολείται με τον όρο της «σωφροσύνης». Από τους παλαιότερους χρόνους οι βασιλείς αποκαλούνταν «λαῶν κοσμήτορες» και «ποιμένες λαῶν». Αυτό αποδεικνύει, ότι ένας ηγεμόνας οφείλει να διέπεται από κοσμιότητα, σύνεση και να μη δρα εκδικητικά προς τον λαό του³⁴¹.

Η 5^η Ενότητα (στ. 67-92^a) πραγματεύεται την έννοια της «ἀπόρριψης τῆς φιλαργυρίας», καθώς ο Βλεμμύδης αναφέρει ότι η φιλαργυρία είναι ένα ελάττωμα, που πρέπει να αποφεύγεται από έναν ορθό ηγεμόνα³⁴².

Η 6^η Ενότητα (στ. 92^b-104) πραγματεύεται τους όρους «μετριοφροσύνη» και «ἀλαζονεία». Ο συγγραφέας στην ενότητα αυτή, επισημαίνει πως ο βασιλέας οφείλει να είναι ταπεινός και να επιβάλλεται στα πάθη του και να μην είναι αλαζόνας³⁴³.

Στην 7^η Ενότητα (στ. 105-122) αναλύονται δύο βασικές έννοιες, ο «λόγος» και η «ἀλήθεια». Ο Βλεμμύδης τονίζει ότι είναι σημαντικό ο ηγεμόνας να είναι ειλικρινής και να είναι ορθολογιστής. Οι δυο αυτές αρετές είναι πολύ σημαντικές και οι υπήκοοί του βλέποντας τον να διακατέχεται από αυτές μπορούν να τον έχουν ως παράδειγμα προς μίμηση³⁴⁴.

Στην 8^η Ενότητα (στ. 123-132) γίνεται λόγος για την «ἐκπαίδευση τοῦ στρατοῦ». Ο Βλεμμύδης παροτρύνει τον Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, να αναλάβει ο ίδιος την αρχηγία και την εκπαίδευση του στρατού, καθώς η πολεμική τέχνη γίνεται καλύτερη με τη μελέτη και την άσκηση³⁴⁵. Ενώ στην 9^η Ενότητα (στ. 133-140), αναφέρεται στην «ἐκπαίδευση τοῦ ναυτικοῦ». Με τον τρόπο αυτόν, ο συγγραφέας παρακινεί τον αυτοκράτορα να αναλάβει εκτός από την ηγεσία του

³⁴⁰ Αυτόθι, σ. 41.

³⁴¹ Αυτόθι, σ. 42.

³⁴² Αυτόθι, σσ. 42-43.

³⁴³ Αυτόθι, σσ. 43-44.

³⁴⁴ Αυτόθι, σσ. 44-45.

³⁴⁵ Αυτόθι, σ. 45.

στρατού και αυτή του ναυτικού σε όλα τα επίπεδα, δηλαδή την εκπαίδευση του στρατού και των πληρωμάτων του στόλου³⁴⁶.

Στην 10^η Ενότητα (στ. 141–154), ο Βλεμμύδης κάνει λόγο για την «*Επιλογή του κατάλληλου καιρού για πολεμικές επιχειρήσεις*». Μάλιστα, τονίζει πόσο σημαντικό είναι, ένας ηγεμόνας να επιλέξει τον κατάλληλο χρόνο προκειμένου να αναλάβει τις πολεμικές επιχειρήσεις του κράτους του³⁴⁷.

Στην 11^η Ενότητα (στ. 155–171) γίνεται λόγος για «*τὴν ἐπιλογήν προσώπων για διοικητικές καὶ ἄλλες θέσεις*». Σύμφωνα με τον συγγραφέα είναι πολύ σημαντική η ορθή τοποθέτηση ἐμπιστων υπαλλήλων σε ανώτερα κρατικά αξιώματα. Ο αυτοκράτορας οφείλει να εγκαθιστά δικαστές και αγορανόμους, οι οποίοι δεν θα καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και θα επιβάλλουν τη δικαιοσύνη³⁴⁸.

Η 12^η Ενότητα (στ. 172–201) έχει θέμα της, την «*ἀναζήτηση τῆς θείας βοήθειας*» και αποτελεί ἐκκληση βοήθειας από την υπερκόσμια εξουσία, καθώς μόνο με την βοήθεια του Θεού, οι κόποι του ηγεμόνα θα καρποφορήσουν³⁴⁹.

Στην 13^η Ενότητα (στ. 202–216) ο Βλεμμύδης ασχολείται με τα «*ἔργα ἐπαινετὰ καὶ ἔργα ἐφύβριστα*» και κάνει διάκριση μεταξύ των επαινετικών και εφυβριστικών λόγων που πράττει ένας ηγεμόνας³⁵⁰.

Τον Επίλογο αποτελεί η 14^η Ενότητα (στ. 217–219). Ο Βλεμμύδης ισχυρίζεται ότι το ἔργο του, πρέπει να είναι ένα λαμπρό εγχειρίδιο υπακοῆς στον Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, ενώ επισημαίνει ότι συνεγράφη για να μείνει «*παρακαταθήκη*» στις επόμενες γενεές αυτοκρατόρων³⁵¹.

Είναι εμφανές ότι ο Βλεμμύδης με τις θέσεις που αναπτύσσει στον «*Βασιλικὸν Ἀνδριάντα*» του θεωρεί τον βασιλέα ως την αρχή και το τέλος του κράτους, καθώς αυτός είναι που καθορίζει την μοίρα του κράτους και των υπηκόων του με τις αποφάσεις που καλείται να λάβει. Ο αυτοκράτορας για τον Βλεμμύδη

³⁴⁶ *Αυτόθι* σ. 45.

³⁴⁷ *Αυτόθι*, σ. 46.

³⁴⁸ *Αυτόθι*, σσ. 46–47.

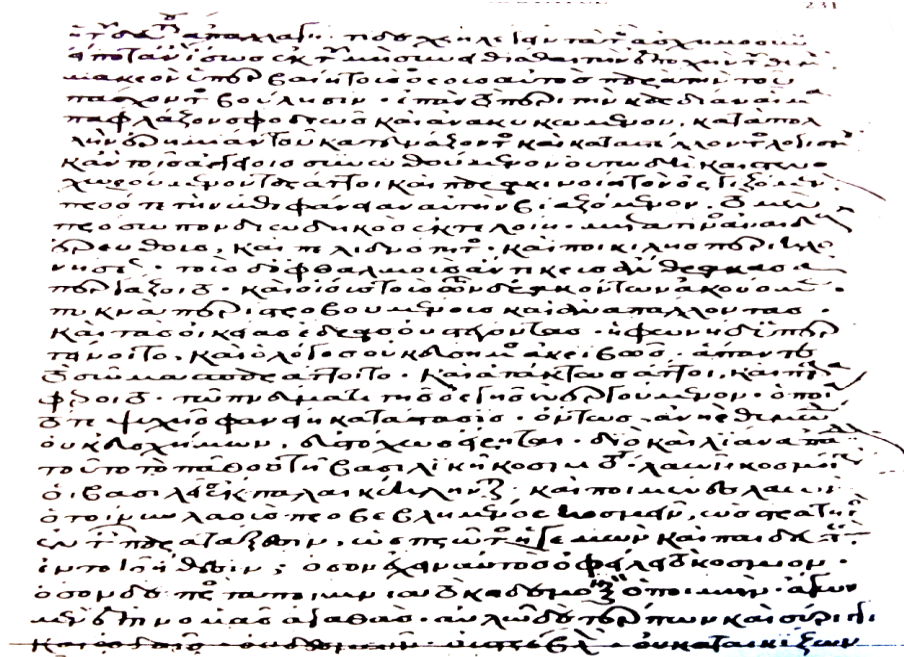
³⁴⁹ *Αυτόθι*, σσ. 47–48.

³⁵⁰ *Αυτόθι*, σσ. 48–49.

³⁵¹ *Αυτόθι*, σ. 49.

καλείται να φροντίζει για όλες τις υποθέσεις του κράτους. Συγκεκριμένα, ο ηγεμόνας πρέπει να φροντίζει για το νομικό σύστημα του κράτους, για το φορολογικό, για το πνευματικό υπόβαθρο των πολιτών του, για τον στρατό και το ναυτικό ώστε να είναι πάντα αξιόμαχα απέναντι στον οποιοδήποτε επίδοξο αντίπαλο. Επίσης ο αυτοκράτορας, σύμφωνα με τον Βλεμμύδη, όφειλε να είναι έτοιμος για πόλεμο και σε καιρό ειρήνης. Ο λαός για τον Βλεμμύδη οφείλει να συνδράμει τον βασιλέα σε οτιδήποτε αυτός χρειάζεται, αρκεί βέβαια ο ηγεμόνας να είναι δίκαιος και φιλεύσπλαχνος. Στην ουσία ο Βλεμμύδης θεωρεί τον βασιλέα ως πατέρα του λαού του. Σύμφωνα με την θεώρησή του, ο ιδανικός ηγεμόνας είναι εκείνος που διακατέχεται από υπευθυνότητα, σωφροσύνη, ψυχραιμία, προνοητικότητα, ευσέβεια, ταπεινότητα, φιλομάθεια, ευρυμάθεια, δικαιοσύνη, γενναιότητα, αφιλοχρηματία, στρατηγική ευφυΐα, εγκράτεια και ορθή κρίση.

Επομένως, γίνεται φανερό, πως ο Βλεμμύδης συνέγραψε τον *Βασιλικό Ανδριάντα* όχι για να επιδείξει τις γνώσεις του και το λογοτεχνικό του ταλέντο, αλλά για να συμβουλευσει τον μαθητή του Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, και για να αποτελέσει εγχειρίδιο χρηστής διοίκησης τόσο για τον ίδιο όσο και για κατοπινούς αυτοκράτορες.

Sinaiticus Graecus 42, fol. 13v, Nicephorus Blemmydes, Imperial Statue

(Από μικροταινία της Library of Congress)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, όλοι οι εκπρόσωποι της δυναστείας των Λασκαρίδων μερίμνησαν και συνέβαλαν τα μέγιστα για την άνθιση της παιδείας του κράτους της Νίκαιας. Αρχικά, ο Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις επανίδρυσε τα εκπαιδευτικά *οφφίκια*. Στη συνέχεια, ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης διόρισε καθηγητές για την εκπαίδευση γόνων της άρχουσας τάξης και υποσχόμενων νέων, μερίμνησε για την ανεύρεση χειρογράφων και ίδρυσε κρατικές βιβλιοθήκες σε όλη την επικράτεια της αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Τέλος, ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις προσπάθησε να περατώσει το όραμα του προκατόχου του, που ήταν η ίδρυση μιας ανώτερης σχολής, όμοιας με την «*Πατριαρχική Σχολή*». Αναμφίβολα, ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις προώθησε το ελληνικό πνεύμα περισσότερο από κάθε άλλον αυτοκράτορα, μέσα από τις τέχνες και τα γράμματα.

Σε αυτό το πλαίσιο έζησε και έδρασε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ο οποίος αναδείχτηκε στον σημαντικότερο λόγιο του κράτους της Νίκαιας. Ο Βλεμμύδης ήταν ένας άνθρωπος ο οποίος βίωσε στα παιδικά του χρόνια τον ξεριζωμό από την γενέτειρά του, Κωνσταντινούπολη, όταν αυτή καταλήφθηκε το 1204 από τους Λατίνους. Όμως, παρά τις αντιξοότητες που βίωσε, κατάφερε στην εξορία να λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση, ώστε να γίνει αργότερα ένας από τους πιο μορφωμένους άνδρες της εποχής του.

Στα νεανικά του χρόνια, η ζωή του μοιράστηκε ανάμεσα στην αυτοκρατορική αυλή και στη μοναστική ζωή, έως ότου αποφάσισε να απομακρυνθεί εντελώς από τα εγκόσμια. Όμως, η ηθελημένη αυτή απομάκρυνση δεν σήμαινε ότι αποτραβήχτηκε από όλα τα δρώμενα του κράτους της Νίκαιας. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός, ότι έλαβε δύο φορές ενεργό μέρος σε συζητήσεις που διεξήγαγε ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης με τους Ρωμαιοκαθολικούς λεγάτους, προκειμένου να επιτευχθεί η Ένωση των δύο Εκκλησιών.

Η πρώτη φορά ήταν το 1234, στη Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στο Νύμφαιο. Εκεί, ο Νικηφόρος Βλεμμύδης ανέλαβε να δώσει έγγραφες απαντήσεις στον Δημήτριο Καρύκη, προκειμένου ο τελευταίος να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις των αντιπάλων, καθώς αυτός αδυνατούσε να ανταποκριθεί από

μόνος του. Τη δεύτερη φορά ο Βλεμμύδης συμμετείχε ενεργά στις εκκλησιαστικές συζητήσεις στη Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε στη Νίκαια το 1250, φαίνεται όμως ότι δεν κατάφερε να ανταπεξέλθει επιτυχώς στα επιχειρήματα των ρωμαιοκαθολικών λεγάτων.

Επιπλέον ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, εξαιτίας της ισχυρής προσωπικότητας που διέθετε, κλήθηκε να αναλάβει δύο φορές ανώτερα αξιώματα του κλήρου. Συγκεκριμένα, το 1254 προτάθηκε για την κενή θέση του Πατριάρχη από εκκλησιαστική Σύνοδο που συγκροτήθηκε στη Νίκαια, ενώ λίγα χρόνια νωρίτερα, το 1240, του προτάθηκε ο μητροπολιτικός θρόνος της Εφέσου. Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και τις δύο φορές αρνήθηκε τα εκκλησιαστικά αξιώματα, καθώς πίστευε πως η Εκκλησιαστική εξουσία είναι ανώτερη από την Κοσμική και δεν ήθελε η πρώτη να γίνει υποχείριος της τελευταίας.

Εκτός από τα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα, ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης του πρότεινε να αναλάβει τη διοίκηση μίας ανώτερης εκπαιδευτικής σχολής νέων, όπου οι τελευταίοι επρόκειτο να επανδρώσουν ανώτερες διοικητικές και όχι μόνο θέσεις του κράτους της Νίκαιας. Ο Βλεμμύδης αρνήθηκε και αυτή την τιμητική πρόταση, υποστηρίζοντας ότι δεν του ταίριαζε η εγκόσμια ζωή και ότι προτιμούσε να βρίσκεται στη Μονή του.

Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, εκτός από σπουδαίος ρήτορας και βαθύς γνώστης των θεολογικών πραγμάτων, αποδείχτηκε ότι ήταν εξίσου διαπρεπής λόγιος και διδάσκαλος. Χάρη στη δραστηριοποίησή του πάνω στην έρευνα των χειρογράφων, κατάφερε να διασώσει σπουδαία έργα των κλασικών συγγραφέων τα οποία πιθανόν να είχαν καταστραφεί ή χαθεί, εάν δεν τα ανακάλυπτε.

Το 1241 ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ίδρυσε τη δική του μονή - σχολή στα Ημάθια, προκειμένου να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στο Θεό και να αφοσιωθεί στο διδακτικό του έργο και στις επιστημονικές μελέτες του. Εκεί, αναδείχτηκε ένας εξαίρετος διδάσκαλος, καθώς κλήθηκε από τον αυτοκράτορα της Νίκαιας, Ιωάννη Γ' Βατάτζη να διδάξει πέντε νέους αριστοκρατικής καταγωγής, προκειμένου στο μέλλον να λάβουν υψηλές θέσεις στην αυτοκρατορική γραμματεία. Η ιδιαίτερη εκτίμηση και εμπιστοσύνη που έτρεφε ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης, στις διδακτικές ικανότητες του Βλεμμύδη, αποδεικνύεται

από το γεγονός ότι του ζήτησε να διδάξει τον υιό του και μετέπειτα αυτοκράτορα της Νίκαιας, Θεόδωρο Β' Λάσκαρι.

Η σημαντικότερη κληρονομιά που άφησε ο Νικηφόρος Βλεμμύδης, ήταν το πολυποίκιλο και ογκώδες συγγραφικό του έργο. Αυτό, φανερώνει πολλές πτυχές του χαρακτήρα του, την οξύνοιά του, την εσωστρέφειά του και φυσικά τις γνώσεις του. Ένα από αυτά τα έργα του, είναι η *Αὐτοβιογραφία* του, που φέρει τον τίτλο «*Διήγησις Μερική*». Το έργο αυτό, παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Νικηφόρου Βλεμμύδη στο κράτος της Νίκαιας. Εξίσου πολύτιμα έργα αποτελούν τα δύο διδακτικά εγχειρίδιά του, που φέρουν τον τίτλο: «*Επιτομή Λογικῆς*» και «*Επιτομή Φυσικῆς*». Τα εγχειρίδια αυτά βασίζονται κυρίως στην αριστοτελική σκέψη, την οποία ο συγγραφέας προσπαθεί να την απλοποιήσει προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή στους μαθητές του. Σημαντικό είναι, ότι στα έργα αυτά δεν χρησιμοποιεί άκριτα τις απόψεις του Αριστοτέλη, καθώς δεν είναι λίγα τα σημεία, που ο λόγιος παραθέτει τις δικές του απόψεις, οι οποίες συχνά ταυτίζονται με τη χριστιανική διδασκαλία το ορθόδοξο δόγμα. Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το συμβουλευτικό-νουθετικό έργο του Νικηφόρου Βλεμμύδη, ο «*Βασιλικὸς Ἀνδριάς*», ο οποίος απευθύνεται αποκλειστικά στον μαθητή του και διάδοχο του αυτοκρατορικού θρόνου, Θεόδωρο Β' Λάσκαρι. Το έργο αυτό, σκοπό έχει να συμβουλέψει και να καθοδηγήσει τον νεαρό ηγεμόνα προκειμένου να γίνει ένας ιδεώδης αυτοκράτορας.

Αναμφίβολα μέσα από τα έργα που άφησε ως κληρονομιά ο Βλεμμύδης, φανερώνεται η ευρεία γνώση του τόσο στη φιλοσοφία όσο και στις φυσικές επιστήμες. Ο Νικηφόρος Βλεμμύδης όμως ασχολήθηκε και με θεολογικά, γεωγραφικά, αστρονομικά και ιατρικά θέματα. Η σημαντικότητα των έργων του και κυρίως των διδακτικών του εγχειριδίων αποδεικνύεται από το γεγονός ότι έως τον 18^ο αιώνα αντιγράφονταν και χρησιμοποιούνταν για διδακτικούς σκοπούς.

Έτσι, χάρη στη μέριμνα της προτελευταίας δυναστείας του Βυζαντίου, καθώς και τη δράση λόγιων ανδρών, όπως ο Νικηφόρος Βλεμμύδης οργανώθηκε, παρά τις δυσκολίες, το εκπαιδευτικό σύστημα του κράτους της Νίκαιας. Με αυτό το

εκπαιδευτικό σύστημα μορφώθηκαν και καλλιεργήθηκαν οι μεγαλύτεροι λόγιοι του 13^{ου} αιώνα όπως ο Γεώργιος Ακροπολίτης, ο Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις και ο πατριάρχης Γεώργιος Κύπριος. Μάλιστα ορισμένοι από αυτούς, μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως το 1261, συνέδραμαν στην προσπάθεια του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου στην επανίδρυση της ανώτερης εκπαίδευσης στη βυζαντινή πρωτεύουσα. Συνέβαλαν με αυτό τον τρόπο αποφασιστικά στην άνθιση των γραμμάτων στην καλούμενη Παλαιολόγεια Αναγέννηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- Acropolitae Georgii, *Opera resensuit*, vol. I, Augustus Heisenberg, Teubner, Lipsiae 1903.
- Ακροπολίτης Γεώργιος, *Χρονική Συγγραφή, Εισαγωγή-Μετάφραση- Σχόλια* Αντώνιος Δ. Παναγιώτου, εκδόσεις Κανάκη, Αθήνα 2003.
- Ακροπολίτης Γεώργιος, *Χρονική Συγγραφή, Πρόλογος: Βασίλης Κατσαρός: Εισαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια*: Σπύρος Ηλ. Σπυρόπουλος, εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2004.
- Αριστοτέλης Σταγειρίτης, *Περὶ Οὐρανοῦ: Εισαγωγικά, Προλεγόμενα, Μετάφραση*, Π. Π. Παναγιώτου, επιμέλεια Antonio Gangi, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1989.
- Αριστοτέλης, «Πολιτικά», Βιβλίο Α', εκδόσεις Γεωργιάδης, Αθήνα 2004.
- , *Πολιτικά*, μετάφραση Σπυριδων Μαγγίνας, εκδόσεις Γεωργιάδης, Αθήνα 1979.
- Βλεμμύδης Νικηφόρος, *Nicephori Blemmydae, Curriculum vitae et carmina*, εκδόσεις A. Heisenberg, In aedibus B. G. Teubner, Lipsiae 1896.
- , *Νικηφόρου Βλεμμύδου Απόδειξις ὅτι οὐχ ὥρισται τοῦ κατέκαστον ἡ ζωὴ. Διαλεγόμενος ἡ περὶ τοῦ ὄρου*, εκδόσεις Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1985.
- , *Βασιλικὸς Ἀνδριάς*, PG 142, Paris 1865, στ. 657-674.
- , *Νικηφόρου πρεσβυτέρου καὶ μοναχοῦ τοῦ Βλεμμύδου ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην τὸν θεολόγον*, *Analecta Bollandiana*, 107, (1989), σσ. 302-346.
- Nicephori Gregoriae, *Byzantina Historia*, vol. I, ed. Ludovicus Schopen, Bonnae 1828.
- Γρηγόριος Κύπριος, *Αὐτοβιογραφία: Γρηγορίου τοῦ ἀγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου*, έκδ. W. Lameere, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre patriarche de Constantinople (1283-1289)*, Bruxelles-Rome 1937, σσ. 177-191.
- Festa Nicolaus, *Theodori Ducae Lascaris Epistulai CCXVII*, Tipogarfia, G. Carnesecchi E. Figli, Firenze 1898.
- Misch George, *Geschichte der Autobiographie*, Leipzig Berlin B. G. Teubner, Leipzig 1931.
- Munitiz A. Joseph, *Nicephori Blemmydae Autobiographia, Sive curriculum vitae, Epistula Universalior*, Leuven University Press, Brepols Turnhout 1984.
- Nicephori Blemmidae, *Logica*, PG 142, 1865, στ. 675-1004.
- , *Physica*, PG 142, 1865, στ. 1005-1320.
- , *Τοῦ σοφωτάτου μοναχοῦ Νικηφόρου τοῦ Βλεμμίδου πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ ἀνεγερθέντος παρ' αὐτοῦ φροντιστηρίου Λόγος Περὶ Πίστεως*, PG 142, Paris 1865, στ. 533-581.
- , *Ἐπιστολὴ Καθολικωτέρα καὶ πρὸς πολλοὺς*, PG 142, στ. 605-610.

Νικηφόρου Μοναστοῦ καὶ Πρεσβυτέρου τοῦ Βλεμμίδου, *Ἐπιτομὴ Λογικῆς*, ἔκδοση Παναγιώτου Ἰωαννινήτου τοῦ Χατζῆ Νίκου, Λειψία 1884.

Χριστοδούλου Ι. Σ., *Αριστοτέλης, Περί Ψυχῆς, Εισαγωγή- Μετάφραση- Σχόλια*, εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2003.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agapetos, P.A., Νικηφόρος Βλεμμύδης «Διήγησις Μερική»... [μια αποσπασματική αυτοβιογραφία], «Εντευκτηριο 28-29» (Herbst/Winter 1994) σσ. 52-61.
- Αγουρίδης Σάββας, *Ιστορία των Χρόνων της Καινής Διαθήκης: Ελλάδα, Ρώμη, Ιουδαία: Ιστορικό και Πνευματικό υπόβαθρο για τη Μελέτη της Καινής Διαθήκης*, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1980.
- Angelov Dimiter, Mitsiou Ekaterini, "Exile: continuity and change in the empire of Nicaea", International Congress of Byzantine studies, Belgrade (22-27 August 2016), σσ. 91-104.
- Angold Michael, *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*, εκδόσεις Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- , *A Byzantine Government in Exile: Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204 - 1261*, εκδόσεις Oxford University Press, London 1975.
- , «Greeks and Latins after 1204: The Perspective of Exile" Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204"», (eds.) Benjamin Arbel, Bernard Hamilton and David Jacoby, Franc Cass & Co Ltd, (London 1989), σσ. 63-85.
- Aristotelian Political Philosophy*, τόμος β' εκδόσεις International Center of Greek Philosophy and Culture, Athens 1995.
- Aristotle, "The Categories", translated by E. M. Edghill, editions Createspace Independent Platform, (25 / 07 / 2014).
- Βασίλειος Α. Αλεξάντερ, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324 – 1453*, μετάφραση Δημοσθένης Σαμβάμης, τόμοι Α' και Β', εκδόσεις Πελεκάνος, Αθήνα 2006.
- Beck Hans Georg, *Byzantinisches Lesebuch*, εκδόσεις C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1982.
- , *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, εκδόσεις C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1959.
- , *Byzantinisches Archiv, Theologie und Philosophie in Byzanz, Der Streit um die Theologische Methodik in der Spätbyzantinischen Geistesgeschichte (14. / 15. Jahrhundert) seine Systematischen Grundlagen und seine Historische Entwicklung*, εκδόσεις C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung, München 1977.
- Bees N. A. "Die Klosterregeln des Nikephoros Blemmydis in bezug auf Pachomios Rhousanos sowie eine Inschrift aus Jenischehir", *BNJ* 10, (Athens 1932-1934), σσ. 115 – 123.
- Browning Robert, *Studies on Byzantine History, Literature and Education*, Variorum Reprints, London 1977.

Γεωργούλης Δ. Κωνσταντίνος, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, τόμος β', εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1975.

Γιαννακόπουλος Κωνσταντίνος, *Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση: δύο κόσμοι της χριστιανοσύνης στο Μεσαίωνα και στην Αναγέννηση: μελέτες στην εκκλησιαστική και πολιτιστική ιστορία*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1966.

—, *Byzantium, Church, Society and Civilization Seen through Contemporary Eyes*, εκδόσεις University of Chicago Press, Chicago 1984.

Γιαρένης Η., *Η Συγκρότηση και η Εδραίωση της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Ο Αυτοκράτορας Θεόδωρος Α΄ Κομνηνός Λάσκαρις*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Μονογραφίες, 12, Αθήνα 2008.

Constantinides C. N., *Higher Education in Byzantium in the 13th and early 14th centuries*, εκδόσεις Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Nicosia 1982.

Emminger K., «*Studien zu den griechischen Fürstenspiegeln III, Βασιλείου Κεφάλαια Παραινετικά*», Programm des K. Luitpold- Gymnasium, (München 1912 -1913), σσ. 23- 73.

Θεοδορακόπουλος Ι., «*Η Αρχή της Επιστήμης και της Φιλοσοφίας*», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος Γ2', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1971, σσ. 469- 511.

Foundation Documents, *A complete Translation of the Surviving Founder's Typika and Testaments*, εκδόσεις Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington D.C. 2000.

Galatariotou Catia, *The Making of a Saint, The Life, Times and Sanctification of Neophytos the Recluse*, εκδόσεις Cambridge University Press, Cambridge 1999.

Goulia Antonia – Katsiampoura Gianna, «*The Scholar – Monk and the Aristotle: Nikephore Blemmydis, Epitome Physica (Ο Μοναχός Διδάσκαλος και ο Αριστοτέλης: Νικηφόρος Βλεμμύδης, Επιτομή Φυσικής)*», International Conference «Science And Religion Proceedings», Institute of Historical Research, Athens (3 -5 September 2015), σσ. 101-109.

Guillou André, *Ο Βυζαντινός Πολιτισμός*, μετάφραση Paolo Odorico, Σμαράγδα Τσοχανταρίδου, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.

Hakkert M. Adolf und Wirth Peter, *Byzantinische Forschungen Internationale Zeitschrift für Byzantinistik*, εκδόσεις Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam 1972.

Hinterberger Martin, *Autographische Traditionen in Byzanz*, εκδόσεις Der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1999.

—, «*Autobiography and Hagiography in Byzantium*», Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies, Oslo (6 November 2010), σσ. 139-164.

Hunger Herbert, *Byzantinische Grundlagenforschung*, εκδόσεις Variorum Reprints, αριθμός 15, London 1973.

—, *Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner, Zweiter Band Philologie, Profandichtung, Music, Mathematik und Astronomie, Naturwissenschaften, Medizin, Kriegswissenschaft, Rechtliteratur*, εκδόσεις C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1978.

—, *Βυζαντινή Λογοτεχνία: η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, τόμοι Α-Γ', Αθήνα 1987.

—, *Des Nikephoros Blemmydes Βασιλικὸς Ἀνδριάς und dessem metaphrase von Georgios Galesiotes und Georgios Oinaïotes: einen weiterer Beitrag zum Verstandis de byzantinisches Schrift-Koine*, εκδόσεις Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1986.

—, *Byzantinische Geisteswelt von Konstantini dem großem bis zu Fall Konstantinopels*, εκδόσεις Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam 1967.

Καλλιγὰς Παύλος, *Μελέται Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Λασκαρίδαι- Παλαιολόγοι Ἀπὸ τῆς πρώτης (1204) μέχρι τῆς τελευταίας Ἀλώσεως (1453), Μελέτες γιὰ τὴ Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ Ἱστορία*, εκδόσεις Δημιουργία, Αθήνα 1997.

Κάλφας Βασίλειος, *Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη*, εκδόσεις Κάλλιπος, Αθήνα 2015.

—, *Ἀριστοτέλης Περί Φύσεως, Το Β' Βιβλίο των Φυσικῶν*, εκδόσεις Ἑλληνικά Ἀκαδημαϊκά Συγγράμματα καὶ Βοηθήματα, Αθήνα 2015.

Καραμπελιάς Γεώργιος, *Το Χιλιαδιακοσιατέσσερα καὶ ἡ Διαμόρφωση τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ*, εκδόσεις Εναλλακτικές, Αθήνα 2007.

Kladova Anna "The "Autography" of Nikephoros Blemmydes. On the Issue of Relations Between Monasticism and Scholarship in Byzantium" *Patrologia Pacifica Tertia*, volume 9, Oxford (2013), σσ. 229-254.

Κόλτσιου-Νικήτα Α., «Το 'Κάτοπτρον Ἐπισκόπου' στὶς ποιμαντικὲς ἐπιστολὲς καὶ τὸ γραμματειακὸ τοῦ πλαίσιο», *Ἡ Πνευματικὴ Παρακαταθήκη τοῦ Ἀπόστολου Παύλου, Ποιμαντικὲς Ἐπιστολὲς, ΙΑ' Σύνταξη; Βιβλικῶν Θεολόγων*, Λευκάδα (25 -28 Σεπτεμβρίου 2003), Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 241-263.

Kousis Aristote P., «*Les oeuvres médicales de Nicéphore Blémmydès selon les manuscrits existants*», ΠΑΑ, τόμ. 19, (1949), σσ. 57-75.

Krumbacher Karl, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, τόμος Β', μετάφραση Γεώργιος Σωτηριάδης, εκδόσεις Γρηγοριάδης, Αθήνα 1900.

Kuzenkov Pavel, «How old is the world? The Byzantine Era and Its rivals», *Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies*, τόμος III, (London 21–26 August 2006), σσ. 23-24.

Kyriakidis Savvas, "The Nicaean Armies: logistics, weather and geography", *Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies*, τόμος III, London (21–26 August 2006), σσ. 82-83.

- Λαγοπάτης, Σπ., Ν., *Γερμανός ο Β', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως-Νικαίας (1222-1240). Βίος, συγγράμματα καὶ διδασκαλία αὐτοῦ. Ανέκδοτοι ὁμιλίας καὶ ἐπιστολαί*, Τρίπολη 1913.
- Lackner Wolfgang, "*Zum Lehrbuch der Physik des Nikephoros Blemmydes*", *BF*, vol. 4, Amsterdam (1972), σσ. 157-169.
- Lemerle Paul, *Ο Πρώτος Βυζαντινός Ουμανισμός, μετάφραση Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης*, Αθήνα 2001.
- Lesky Albin, *Η Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, μετάφραση Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, εκδόσεις Δέσποινα Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη* 2005.
- Μανάφης Κωνσταντίνος, *Μοναστηριακά Τυπικά-Διαθήκαι: μελέτη φιλολογική, εκδόσεις Τυπογραφείων Αδελφών Ρόδη, Αθήνα* 1970.
- Μηλιαράκης Αντώνιος, *Ιστορία του Βασιλείου της Νίκαιας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου, επιμέλεια Ήρκος Ρ. Αποστολίδης, εκδόσεις Ιονική Τράπεζα, Αθήνα* 1994.
- Mitsiou Ekaterini, "*After Collapse : Aristocratic Networks and Imperial Power in the Empire of Nicea*", 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrade 22 – 27 August 2016, σσ. 4- 7.
- Μπενάκης Λίνος, *Βυζαντινή Φιλοσοφία. Text and studies on byzantine philosophy: κείμενα και μελέτες*, εκδόσεις Παρουσία, Αθήνα 2002.
- Munitiz Joseph, «*Self-canonization: the Partial Account of Nicephorus Blemmydes*» S. Hackel (ed.), *Byz.Saint*, Λονδίνο (1981), σσ. 164 -168.
- , "*Hagiographical Autobiography in 13th century*", *BSI* vol. 53 (1992), σσ. 243-249.
- , "*Blemmydes: Typikon of Nikephoros Blemmydes for the Monastery of the Lord Christ- Who –Is at Ematha near Ephesos*", *Byzantine Monastic Foundation Documents*, τόμος 36, Washington (2000), σσ. 1196 -1206.
- , «*The Predetermination of Death: The Contribution of Anastasios of Sinai and Nikephoros Blemmydes to a Perennial Byzantine Problem*», *DOP*, τόμος 55, (2001), σσ. 9-20.
- , «*Blemmydes' Encomium on St. John the Evangelist (BHG 931)*», *Anal. Boll*, vol. 107 (1989), σσ. 258-346.
- , «*A Missing Chapter from the Typikon of Nikephoros Blemmydes*», *REB*, 44, (1986), σσ. 199-207.
- Νιάρχος Γ. Κωνσταντίνος, *Η ελληνική Φιλοσοφία κατά την Βυζαντινήν της Περίοδον, εκδόσεις Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα* 1996.
- Ostrogorsky George, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους, τόμοι Α'-Γ'*, München 1963 (μτφρ. Ι. Παναγόπουλος- εποπτεία Ε. Κ. Χρυσός), 5η ανατ. Αθήνα 1997.

Παΐδας Δ.Σ. Κωνσταντίνος, *Η Θεματική των Βυζαντινών Κατόπτρων Ηγεμόνος της Πρώιμης και Μέσης Περιόδου (398 – 1085): Συμβολή στην Πολιτική Θεωρία των Βυζαντινών*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2005.

—, *Τα Βυζαντινά «Κάτοπτρα Ηγεμόνος» της Ύστερης Περιόδου (1254 -1403). Εκφράσεις του Βυζαντινού Βασιλικού Ιδεώδους*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2006.

—, "Remarks on the preface of *Επιτομή Λογικής* by Nikeforos Blemmydes", *Βυζαντινά*, τόμος 27, Θεσσαλονίκη (2007), σσ. 331- 346.

—, «Η Έννοια της Ευσέβειας και της Δικαιοσύνης του Βασιλεως στα Βυζαντινά Κάτοπτρα Ηγεμόνος της Ύστερης Βυζαντινής Περιόδου (1254 -1403)» *Βυζαντιακά*, τόμος 24, Αθήνα (2004), σσ. 331- 349.

Πηλίλης Ιάκωβος, Επίσκοπος Κατάνης, *Τίτλοι, οφφίκια και αξιώματα ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αυτοκρατορίᾳ καὶ τῇ Χριστιανικῇ Ὁρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ*, εκδόσεις «Αστήρ» ΑΛ.& Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα 1985.

Πλάτωνος, *Πολιτεία*, *Βιβλίο Ε'*, National Geographic Society-Τέσσερα Πι, Αθήνα 2011.

—, «Πολιτεία», Νεοελληνική απόδοση Ιωάννης Γρυπάρης, επιμέλεια Ευάγγελος Παπανούτσος, τόμος Α', εκδόσεις Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1990.

Πλακίδας π. Deseille, *Ανατολική καὶ Δυτική Χριστιανοσύνη*, μετάφραση Σωτήρης Γουνέλας, εκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 2004.

Ράνσιμαν Στήβεν, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, μετάφραση Δέσποινα Δετζώρτζη, εκδόσεις Ερμείας, Αθήνα 1993.

—, *Η Ιστορία των Σταυροφοριών*, τόμος Γ', μετάφραση Ἄγγυ Βλαβιανού, εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 2006.

Šenčenko Ihor, "A New Manuscript of Nicephorus Blemmydes' "Imperial Statue" and Some Patriarchal Letters", *BS*, Cambridge (1978), σσ. 222-232.

Staurou Michael, "Le Théologien Nicéphore Blemmyde's, Figure de contradiction entre Orthodoxes et Latinophrones", *Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies*, τόμος III, London (21 – 26 August 2006), σ. 233.

Τατάκης Βασίλειος Ν., *Θέματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας*, εκδόσεις τυπογραφείου της Αποστολικῆς Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1952.

—, *Byzantine Philosophy*, μετάφραση Νικόλας Μουταφάκης, εκδόσεις Hackett Publishing Company Inc., Cambridge 2003.

Τριαντάρη-Μάρα Σωτηρία, *Οι πολιτικές αντιλήψεις των Βυζαντινών διανοητών. Από τον 10^ο έως τον 13^ο αιώνα μ.Χ.*, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2002.

- , «Η Πολιτική Φιλοσοφία του Βυζαντίου από τον 11^ο αιώνα και εξής. Η Συμβολή της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφικής Σκέψης στην Διαμόρφωση της Πολιτικής Χριστιανικής Συνείδησης του Θεοφύλακτου Αρχιεπισκόπου Αχρίδος», *Βυζαντιακά* 17 (1997), σσ. 393 -418.
- Τωμαδάκης Νικόλαος Β., *Οι Λόγιοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του Βασιλείου της Νίκαιας*, εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1993.
- Φειδάς Βλάσιος, «Βλεμμύδης Νικηφόρος», *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα*, τόμος 14, (1984), σσ. 428 -429.
- Χρήστου Π. Κωνσταντίνου, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία. Πατέρες και Θεολόγοι του Χριστιανισμού*, τόμος Β', εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 2003.
- Χρήστου Π. Κωνσταντίνου, *Ο «Βασιλικὸς Ἀνδριάς» ὁ ἰδεώδης Μονάρχης κατὰ τὸ Νικηφόρο Βλεμμύδη*, έκδ. Εθνικὸ Κέντρο Τεκμηρίωσης, Θεσσαλονίκη 1993.
- Χρήστου Παναγιώτου, «Βλεμμύδης Νικηφόρος», *ΘΗΕ*, τόμος 3^{ος}, 1963, στ. 934 -944.
- Verhelst/ Louvain Marthe, «*Le Περὶ ψυχῆς De Nicéphore Blemmyde, Préliminaires à une édition critique*», *Byz. F.*, τόμος 4, (1972), σσ. 214- 219.
- Valente Stefano «*Zu einigen Recentiores des Epitome Physica von Nikephoros Blemmydes*» *Parekbolai*, volume 6, Hamburg (2016), σσ. 18 -38.
- , “Nikephoros Blemmydes in the Palaeologean Age, Manuscripts – Reception- Scientific Milieu”, Centre for the Study of Manuscript Cultures, Hamburg (October 19th 2015).
- , «The Doctrine of the Winds in Blemmydes: On the Reception of Aristotelian Meteorology in the Palaeologian Age», *GRBS*, vol. 57,(2016), σσ. 231 -247.
- Windelband W. – H. Heimosoeth, *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων*, εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Μετάφραση Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, τόμος Α', Αθήνα 1986.
- Wilson Nigel G., *Scholars of Byzantium*, μετάφραση Νικ. Κονομής, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991.